

Baltasar Gracián
Az életbölcsesség kézikönyve
[Oráculo manual]

Fordította: Gáspár Endre

A fordítást az eredetivel egybevetette: Csuday Csaba

1

Minden a netovábbig fejlődött már, s az ember is a végsőig tökéletesedett. Hét ókori bölcsből nem telnék ma ki egy, s egyetlen ember több figyelmet érdemel napjainkban, mint valaha egy egész nép.

2

Jellem és szellem. A ragyogó képességek két tengelye. Egyik a másik nélkül fél boldogság. Nem elég az értelem, lelki jelesség is kell. Ostobák szerencsétlensége, hogy rosszul választják meg állapotukat, hivatásukat, munkájukat, lakóhelyüket, barátaikat.

3

Ne tudják, mi a célunk. Az újdonság keltette ámulat a siker fokmérője. Nyílt kártyákkal játszani nem üdvös, nem is ízléses. Aki nem nyilvánítja ki rögtön szándékát, várákozást kelt, főként ahol a magas tisztség biztosítja az általános érdeklődést, titokzatosságba burkolózik, s már kifürkészhetetlenségével tiszteletet ébreszt. Még a közlékenységben se menjünk el a bizalmasságig, aminthogy a társas érintkezésben se tárjuk ki mindenkinek bensőnket. Óvatos hallgatás az okosság szentélye. A bejelentett elhatározást nem méltányolják, sőt mert módjukban áll megrójják, s ha balul üt ki, kétszeres baj. Kövessük hát az isteni módszert: keltsünk várákozást és nyugtalanságot.

4

Tudás és bátorság a nagyság két összetevője. Halhatatlanok lévén, halhatatlanná tesznek. Annyit érünk, amennyit tudunk, s a bölcs mindenre képes. Ismeretek híján úttalan a világ. Hozzáértés és erő: szem és kéz. Bátorság nélkül meddő a tudomány.

5

Tarts másokat függőségben. A bálványt nem aranyozója teszi azzá, hanem bálványozója. Okos ember többre tartja, ha rászorulnak, mint ha hálásak neki. Reményt szítani finom, hálát elvárni pórias dolog, mert milyen hosszú emlékezetű az, olyan feledékeny emez. A függésből több a haszon, mint a hálálkodásból. A kielégült hamar hátat fordít a forrásnak, s a kifacsart narancs aranyból sárba hull. Ha oda a függés, oda a megértés és vele a becslés. Tanítson meg a tapasztalat elsősorban arra, hogy tartsuk ébren a várákozást, de ne elégítsük ki, s még koronás urunk is minduntalan ránk szoruljon. Azért nem szabad abba a túlzásba esnünk, hogy hallgatásunkkal elősegítsük más tévedését, vagy saját előnyünkért helyrehozhatatlan kárt okozunk neki.

Legyünk, amivé lehetünk. Senki sem születik készen; az ember napról napra tökéletesedik személyében és hivatásában, míg teljességéhez, képességei és kiválóságai tetőfokára eljut. Az ilyen ember ízlése emelkedettségéről, szelleme tisztultságáról, ítélete érettségéről, akarata józanságáról ismerhető fel. Sokan sohasem érik el a csúcst, mindig hiányzik belőlük valami. Mások késve lesznek azzá, amik. A szavaiban bölcs, tetteiben eszes, kiteljesült férfit nemcsak befogadják, szívesen is látják az okosok bizalmas körében.

Óvakodjunk feljebbvalónkon túltenni. Minden győzelem gyűlöletes, a gazdánkon aratott meg éppen vagy ostoba, vagy veszélyes. A fölény mindig ellenszenves, hát még ha fensőbbiség issza meg a levét. Óvatos ember leplezi közönséges képességeit, ahogyan szépségét is hanyag külső mögé rejti. Akad, aki elismeri más nagyobb szerencséjét vagy kiválóbb jellemét, de szellemi elsőbbségét soha, legkevésbé, ha főrangú személy. Mert a szellem a tulajdonságok királya, s így minden megsértése felségsértés. A fejedelmek abban akarnak fők lenni, ami a legfőbb. Ínyükre van, ha segítik, de nem szeretik, ha túlszárnyalják őket. A tanács itt inkább tűnjön fel az emlékezet felfrissítésének, mint kívülről hozott világosságnak. Jól megtanítanak erre a fortélyra a csillagok: a Nap e gyermekei fényesek, mégsem vetélkednek soha a napvilággal.

A szenvtelenség igazi lelki nagyság jele. Ez az egy magasabbrendűség megszabadít alantas külső befolyásoktól. Nincs nagyobb dolog, mint önmagunkon, indulatainkon uralkodni: így jutunk el az akarat diadalához. S ha már úrrá lesz rajtunk magunkon a szenvedély, legalább hivatalunkig ne merészkedjék, annál kevésbé, minél nagyobb az. Ez az úri elv sok bosszúságtól megóv, és megrövidíti a tekintélyhez vivő utat.

Cáfolj rá nemzeti fogyatékokosságaidra. A víz felveszi jó és rossz tulajdonságait a rétegeknek, melyeken átszűrődik, s az ember a földét, ahol születik. Egyesek többet köszönhetnek hazájuknak másoknál, mert szerencsésebb helyen ringott bölcsőjük. Nincs nemzet, amelynek, akármilyen művelt, ne volna valamely eredendő hibája, a szomszéd népek pedig akár óvatosságból, akár a maguk vigasztalására sietnek kicsúfolni. Az ilyen nemzeti fogyatékozásokat leküzdeni vagy legalább leplezni tiszteletre méltó ügyesség. Szert teszünk vele arra a kitüntető véleményre, hogy kivételek vagyunk, mert a váratlan mindig becsesebb. A származásból, a társadalmi helyzetből, a hivatásból és a korból is erednek hibák, melyek, ha mind felhalmozódnak egy személyben, és az óvatosság nem tartja féken őket, elviselhetetlen szörnyet adnak.

Szerencse és hírnév. Amilyen állhatatlan az egyik, olyan szilárd a másik. Az első az életre szól, a második azutánra; amaz az irigység, emez a felejtés ellenszere. A szerencsét óhajtjuk, olykor elő is segítjük, a hírt kiérdemeljük. A hírnév vágya a kiválóságból ered: Fáma az óriások húga volt, és ma is az: a végleteket, az utálat és tetszés szörnyeit vagy csodáit kedveli.

Társalkodj avval, akitől tanulhatsz. A baráti érintkezés a tanultság iskolája legyen, s a beszélgetés művelt oktatás; legyenek barátaid a mestereid, és a hasznos okulás váltakozzon a kellemes társalgással. Az okosok társaságában felváltva élvezzük a sikert, melyet szavaink keltenek, s az okulást, melyet a hallottakból merítünk. Mindenkit önérdeke vonz másokhoz, de ez itt magasabb rendű. Eszes ember forgolódjon a kiválóságok körül, akiknek háza inkább a nagyság színpada, mint a hiúság hajléka; ezek amellet, hogy példájukkal és modorukkal minden nagyság orákulumai, a jó ízlés és előkelő bölcsesség magas iskolájává avatják hódoló környezetüket.

Természet és művészet, anyag és mű. Külső segítség nélkül nincs szépség, és minden tökély eldurvul, ha az iskolázottság nem emeli, mert csak ez javítja a rosszat és tökéletesíti a jót. A természet egy szép napon rendszerint cserbenhagy bennünket, fogódzkodjunk hát inkább a művészetbe. Nélküle sekélyes marad a legszebb természetes hajlam, ám a kultúra nélküli képesség csak fél képesség. Mesterséges továbbképzés nélkül mindenki bárdolatlanak hat, és a tökély minden fajtájában pallérozásra szorul.

Járjunk el hol második, hol első szándékunk szerint. Az emberi élet az emberi gonoszság ellen viselt háború, s az okos a szándékokkal taktikázik. Sohasem azt teszi, amit várnak tőle, csak amit avval, amit előre jelez. Ügyes cselvágás után nem várt helyen sújt le igazán, ily módon tévesztve meg ellenfelét. Szándékot színlel, hogy elterelje a figyelmet, s hirtelen valami egészen mást tesz: meglepetéssel győz. De az éles elme megelőzi figyelmével és óvatosan kikémléli; mindig az ellenkezőjét gyanítja, mint amit el akarnak vele hitetni, és nyomban átlát minden színlelt szándékon; az első szándéokra nem hederít, hanem várja a másodikat, sőt a harmadikat. Az így leplezett turpisság erre még ravaszabbá válik, s most már magával az igazsággal próbál csalni: játékot változtat, hogy cselet változtasson, és azt színleli, hogy nem színlel, a teljes őszinteségre alapítva furfangját. De a megfigyelő okossága ezen a ravaszságon is átlát; bevilágít a fénynek kendőzött homályba, és felismeri az ártatlanság mögé rejtőző még alattomosabb szándékot. Így győzi le Phytont csele Apolló átható sugarait.¹

¹ Python: mitológiai sárkány. Apollóval folytatott harca a sötétség és világosság küzdelmének jelképe.

Tények és mikéntjük. Nem elég a lényeg, a körülmények is fontosak. A rossz mód, ahogyan valamit teszünk, mindent elront, még a jogost és igazat is. A jó viszont mindent pótol, megaranyozza a nemet, megédesíti a valót, még az öregséget is megfiatalítja. Nagy úr a miként, és a hogyan szíveket oroz. A szép magatartás az élet dísze; a tetszetős fogalmazás pompásan átsegít a dolgokon.

Tegyünk szert segítő elmékre. Jó a hatalmasoknak, hogy jeles szellemekkel vehetik körül magukat, akik a tudatlanság minden csávájából kihúzzák őket, és helyettük küzdenek meg a nehézségekkel. Az az igazán nagy, akinek bölcsek szolgálnak, s csak a Tigranészek alantas ízlése törekszik ehelyett arra, hogy meghódolt királyok legyenek lakójai.² Az uralkodás egy neme az élet legjavában, ha ügyességünkkel azt tesszük szolgánkká, akit a természet fölénk rendelt. Rengeteg tudnivaló van, az élet rövid, s aki nem tud, nem is él. Ezért kiváló ügyesség fáradság nélkül tanulni sokaktól sokat, és mindenki által gyarapodni tudásban. Ily módon sokakért szólsz a gyülekezetben, mert szádból szól minden bölcs, aki ellátott tanáccsal, s így mások verejtéke árán kerülsz lángész hírébe. Amazok ügyel-bajjal szedik össze az ismereteket, te már velejét kapod tőlük a tudásnak. Ha pedig nem áll módodban, hogy szolgád legyen a bölcs, légy azon, hogy ismerősöd legyen.

Tudás és nemes szándék. Ez a kettő hozza meg a sikert. A rosszakarattal párosuló észbeli tehetség mindig torz és visszataszító. A gonosz szándék minden tökély mérge, s ha tudás támogatja, csak furfangosabban ártalmas. Boldogtalan az a kiválóság, mely alantas célokat szolgál. Okosság nélkül kétszeres dőreség a tudomány.

Váltogasd cselekvésed módját. Ne járj el mindig egyformán, hogy kijátszd mások, főként ellenfeleid éberségét. Ne cselekedj mindig első szándékod szerint, mert rájönnek egyformaságára, és megelőzik, sőt megghiúsítják tetteidet. Az egyenes vonalban szálló madarat könnyű eltalálni, az ide-oda csapongót nehéz. Második szándékodot se kövesd mindig, mert másodszor már átlátnak a szitán. A rosszindulat lesben áll, rászédéséhez nagy ravaszság kell. A hamiskártyás sohasem játssza ki azt a lapot, amelyet ellenfele vár vagy óhajt.

² Tigranész: örmény király; ő vette magához a rómaiaktól legyőzött Mithridátészt.

Szorgalom és tehetség. Nincs kiválóság e kettő nélkül, igazi jelesség pedig csak ott van, ahol találkoznak. A középszerűség is többet elér szorgalommal, mint a felsőbbrendűség anélkül. A jó hírt munkával kell megvásárolni; ami kevésbe kerül, keveset is ér. Vannak, akik előkelő pozíciókban is híjával maradtak a szorgalomnak, mert az alkat ritkán hazudtolja meg magát. Aki nem akar kiválni alantas állásában, inkább középszerű a nagyban, annak mentsége lehet a lelki nemesség; de aki kiváló lehetne, s beéri avval, hogy középszerű, azt semmi sem menti. Egyszóval: természet és művészet, s a kettőre a szorgalom teszi rá a koronát.

Ne lépünk fel úgy, hogy kelleténél többet várjanak tőlünk. Szokott kudarcra a nagyon feldicsértnek, hogy nem váltja be a hozzá fűzött reményt. A valóság sohasem ér fel az elképzeléssel, mert könnyű gondolatban magunkra ruházni minden tökélyt, de nehéz elérni. A képzelet a vággyal társul, és mindig többet tesz fel a dolgokról a valóságnál. Bármilyen nagyok a kiváló tulajdonságok, a képzetükkel nem versenyezhetnek, s mivel a túljazott várakozást megcsalják, inkább kiábrándulást keltenek, mint csodálatot. A remény nagy meghamisítója az igazságnak. Az okosság segítsen a bajon, és intézze úgy, hogy az élvezet nagyobb legyen az óhajnál. Némi előlegezett hitel alkalmas a kíváncsiság felkeltésére, de nem kötelez semmire. Jobban jársz, ha a valóság túlszárnyalja az elképzelést, és többet ér, mint hitték. Ez a szabály a rosszra nem érvényes, mert ennek a túlzás csak javára szolgál, öröm, ha valótlannak bizonyul, és még tűrhetőnek is tűnik fel, amitől mint a gonoszság netovábbjától féltek.

A korára talált ember. Az igazán kitűnőek koruktól függenek. Nem mindenki él abban a korban, melyet megérdemel, és sokan, ha abban élnek is, nem tudnak vele élni. Van, aki szebb századot érdemelne, mert nem mindig diadalmaskodik a jó: mindennek megvan a maga ideje, még a kiválóságok is a divatnak alávétvék. A bölcsességnek azonban előnye, hogy örök, és ha ez a század nem az övé, sok más az lesz.

A szerencse is művészet. Szabályai is vannak, mert a bölcs számára nem minden véletlen, hanem hozzáértéssel irányítható. Némelyek beérik avval, hogy jó képpel odaállnak a szerencse ajtaja elé, és várják, hogy megnyíljon. Mások ügyesebben közelébb lépnek, és az okos merészséget hívják segítségül, hogy a rátermettség és bátorság szárnyán elérjenek a szerencséhez, és hathatósan magukhoz édesgessék. A filozófus szemével nézve azonban az erényen és óvatosságon kívül nincs más módszer, mert a szerencse és a balszerencse csak okosság vagy oktalanság kérdése.

Tetszetős ismeretek. Az okosok fegyverzete a pallérozott, ízléses tanultság, a napi kérdésekben való inkább tudós, mint közkeletű jártasság. Derekas készletük van elmés mondásokból és választékos tettekből, melyekkel alkalomadtán élni is tudnak, mert olykor többet ér a tréfás formában, mint akár a legkomolyabb fölényvel adott tanács. A társaságbeli tudással többre mennek egyesek, mint mások mind a hét művészettel, akármilyen szabadok.³

Ne legyen fogyatékoságunk. Ez a tökély előfeltétele. Kevesen vannak akár erkölcsi, akár testi hiba nélkül, s többen még dédelgetik is könnyen orvosolható hibáikat. Mások okossága sajnálkozva látja, ha néha a legfényesebb tulajdonságok együttesébe belekeveredik egy apró folt. Egyetlen felhő elég, hogy elsötétítse a napot. A tekintélynek ezeken a szeplőin kap, sőt kapva kap a rosszindulat. Az ügyesség netovábbja volna jelességekké változtatni ezeket. Így font Caesar babért természetes fogyatékosága köré.⁴

Mérsékeljük fantáziánkat. Hol tartsuk féken, hol engedjük szabadjára, mert egész boldogságunk tőle függ. Még az okosságot is szabályozza. De zsarnokságra hajlik, és nem éri be a szemlélődéssel, hanem cselekszik, hatalmába keríti az egész életet, és szeszélye szerint hol élvezetessé, hol terhessé teszi. Békétlenné vagy elégedetté tesz önmagunkkal, némelyeknek folytonos szenvedést tár elébe, és házi hóhérjává válik a balgáknak; másoknak boldogságot és jó szerencsét mutogat vidám kábulatban. Mindenre képes, ha józan önfegyelem nem zabolázza.

Ne csak szóból értsünk. Valaha a művészet teteje volt jól okoskodni. Ma már ez sem elég, ki kell találni a dolgokat, főként ahol csalódást kell eloszlatni. Nem lehet értelmes, aki nem ért meg mást. Vannak jövendőmondói a szíveknek s hiúzai a szándékoknak. A legfontosabb igazságok mindig felszavakból derülnek ki. Fogja fel az okos egész jelentőségükben: ha kedvezőek, rántsa vissza a hiszékenységek gyepelőit, ha rosszak, eressze meg.

³ Célzás a hét szabad művészetre, az „artes liberales”-re, melyekre az ó- és középkor tanítási rendszere épült (grammatika, retorika, dialektika, geometria, zene, aritmetika, asztronómia).

⁴ Célzás vagy Caesar kopaszágára, vagy arra, hogy Afrikába érve és a bárkából kiugorva, megbotlott és elterült a földön. Előbbi esetben: sikerült kiérdemelnie a babérkoszorút, mely elfölte fogyatékoságát. Utóbbi esetben: a földön elterült hadvezér állítólag így szólt: „Teneo te Africa” (A markomban vagy, Afrika). Ez utóbbi magyarázat látszik helyénvalóbbnak, ugyanis az esetet más helyütt is megemlíti Gracián (Agudeza, XVII.).

Találd meg mindenki hüvelykszorítóját. Ez a művészet mozgatja mások akaratát. Inkább ügyesség, mint elhatározás dolga: tudnod kell, hogyan férközz mindenkihez. Nincs akarat különleges hajlam nélkül, s ez a hajlam az ízlés sokféleségéhez képest más és más. Mindenki bálványimádó: az egyik ember bálványa a megbecsülés, a másiké az érdek, a legtöbbé az élvezet. A fortély abban áll, hogy megismerjük ezeket a bálványokat, és tudjuk, mivel hozhatjuk hathatósan mozgásba őket; ez annyi, mint az idegen akarat kulcsát kezünkbe kapni. Vissza kell mennünk az első rugóig, mely nem mindig a legmagasabb rendű, sőt gyakran a legalacsonyabb, mert a világon több a kusza, mint a fegyelmezett lélek. Készítsük elő érzésben, találjuk meg a kellő szót, aztán támadjunk rá kedvelt szenvedélyével, és bizonyos, hogy szabad akaratának befellegzett.

Tartsd többre a jót a soknál. A tökéletesség nem a mennyiségben van, hanem a minőségben. Ami igazán jó, mindig kevés és ritka; a gyakoriság értéktelenné teszi a dolgokat. Az emberek közt is rendszeren az óriások a valódi törpék. Némelyek vastagságuk szerint becsülik a könyveket, mintha inkább a kar, mint az elme edzésére íródának. A külső nagyság magában sohasem ad többet közepszerűségnél, s a mindentudók nyavalyája, hogy mindenben jártasak akarván lenni, semmiben sem azok. A bensőségesből fakad a kiválóság, s ha tárgya fennkölt, a hősiesség.

Semmiben se légy közönséges. Ízlésben: oh, milyen bölcs volt az, akit bántott, hogy beszéde inyére van a sokaságnak!⁵ A köznép tapsa nem elégíti ki az okost. Vannak kaméleonjai a népszerűségnek, akiknek nem Apollo édes fuvallatában telik kedvük, hanem a tömeg morájában. Felfogásban sem: ne örülj a csöcselék csodálatának, mert nem megy túl a szájtátáson. Az általános ostobaság ámul, míg az egyéni okosság rájön a csalásra.

Legyünk tisztességesek. Álljunk mindig az igazság pártján, olyan elszánt kitartással, hogy sem tömegszenvédély, sem zsarnoki erőszak ne kényszerítsen soha átlépnünk az igazság határát. De ki ilyen főnix a derékségnek? A tisztesség híveinek száma vajmi csekély. Sokan magasztalják ugyan, de nem élnek vele; mások a veszély pillanatáig követik, ott aztán az álnokok megtagadják, a számítók elleplezik. A tisztesség nem bánja, ha barátságba, erősebb hatalomba vagy önérdekbe ütközik is, ezért hagyják hamar cserben. A körmönfontak tetszetős elmélettel magyarázzák hűtlenségüket, mondván, hogy nem akarnak magasabb vagy állami érdeket sérteni. Az állhatatos férfi szemében azonban árulás a színlelés; inkább akar következetes lenni, mint okos, mindig ott van, ahol az igazság, és ha elhagyja társait, nem azért teszi, mert ő ingatag, hanem mert a többiek azok, és már előbb letértek az igazság útjáról.

⁵ Schopenhauer jegyzete: Az egyik görög szónok, mikor beszéde tetszett a népnek, evvel a kérdéssel fordult barátaihoz: „Valami ostobaságot mondtam?”

Ne foglalkozzunk rossz hírben álló személyekkel, dolgokkal. Főleg szélhámosokkal ne, akikkel több lenézést szerzünk magunknak, mint hitelt. Sok bizarr szekta van, józan ember valamennyit kerüli. A hóbotos ízlés mindig olyasmin kap, amit a bölcsök elutasítanak; nagy kedve telik minden különcködésben, s ismertté teszi ugyan magát vele, de inkább nevetség, mint tisztesség okából. Az óvatos még bölcsességével sem igyekszik kitűnni, hát még olyasmivel, ami nevetségessé teszi gyakorlóját! Hogy mi ilyen, nem részletezem, az általános lenézés úgylát megmutatja.

Ismerd fel a szerencséseket, hogy csatlakozz hozzájuk, és a szerencsétleneket, hogy kerülj őket. A boldogtalanság rendszeren ostobaságból eredő bűn, és mindennél ragadosabb. Sohase tárd ki ajtód a kisebbik rossznak, mert sok más nagyobb bejön utána. A kártyajáték legfőbb fortélyja a jó eldobás: a legkisebb mostani tromf többet ér a legnagyobb azelőttinél. Kétes esetben leghelyesebb józan bölcsökhöz társulni, ezek előbb-utóbb ráakadnak a szerencsére.

Tartsanak előzékeny embernek. A hatalmon lévők tekintélyét emeli, ha nyájasak; az uralkodóknak díszére válik a közkedveltség. A parancsolás egyetlen előnye, hogy több jót tehetünk bárki másnál. Barátok azok, akik barátilag viselkednek. Mások ellenben igyekeznek nem tenni szívességet, nem annyira az avval járó fáradság miatt, mint rosszindulatból, mindenben ellentétei lévén az isteni kegyességnek.

Tudjuk magunkat kivonni. Bölcs életszabály, hogy az ember tudjon valamit megtagadni. Még fontosabb, hogy önmagát meg tudja tagadni ügyektől és személyektől. Vannak különös foglalatosságok, melyek szű módjára őrlik az értékes időt. Nem illő dolgokkal foglalkozni rosszabb a semmittevésnél. Nem elég, ha az óvatos ember maga nem tolakszik, több kell ennél, más tolakodását is el kell tudnia hátrítani. Ne legyen annyira mindenkié, hogy megszűnjék önmagáé lenni. Ne élj vissza barátaid készségével, és ne kérj tőlük többet, mint amennyit maguktól adnak. Minden túlzás hiba, főként a társas érintkezésben: okos mérséklettel jobban megőrzöd mindenki jóindulatát és becsülését, mert nem használódik el a mindennél becsesebb illetudás. Őrizd meg hát a választékos iránti hajlamod szabadságát, és ne véts a jó ízlés törvénye ellen.

Ismerd legfőbb képességedet. Ápold kiemelkedő tulajdonságodat, és segítsd elő a többit. Némelyek sokra vihetnék egyik-másik téren, ha tudatában volnának saját kiválóságuknak. Figyeld meg, mihez értesz legjobban, és fordítsd arra szorgalmadat. Egyesekben több az ész, másokban a bátorság. Sokan erőszakot tesznek magukon, s így folyton alulmaradnak: rájuk cáfol holnap, ami ma hízeleg szenvedélyüknek.

Alkoss mindenről véleményt, de leginkább arról, ami fontos. Az ostobákat a gondolkodás hiánya veszejt el. A dolgoknak felét sem fogják fel, s mert kárukat vagy előnyüket nem látják, nem feszítik meg erejüket. Némelyek lényegtelen dolgokkal sokat, fontosakkal keveset törődnek, szóval mindig fonákul számolnak. Sokan azért nem vesztik el az eszüket, mert nincs nekik. Vannak dolgok, amelyeket a legnagyobb figyelemmel kell megvizsgálnunk és lelkünk mélyén elraktározunk. A bölcs mindent átgondol, de azért különbséget tesz: ott ás mélyre, ahol alapot talál, s néha abban a hiszemben, hogy több van a dolgok mögött, mint gondolja. Ily módon a megfontolás tovább segít a megértésnél.

Mérlegeld szerencsédet. Nem vérmérsékleted vizsgálata fontos, ha cselekedni, valamire vállalkozni akarsz, hanem ez. Mert ha ostoba az, aki negyvenéves fővel Hippokratésztól kér egészséget, még ostobább, aki Senecától kér észet. A szerencse irányítása nagy hozzáértést kíván: egyszer ki kell várnod, mert várakozással is sokat elérhetsz nála, másszor üstökön kell ragadnod az időt és alkalmat, bár a szerencse sokkal kiismerhetetlenebb, semhogy rájöhetnénk, hogyan dolgozik. Aki kedvezőnek ítéli, menjen merészen tovább, mert többnyire a bátrakért lelkesedik, és negédes lévén, az ifjakért. Akinek nincs szerencséje, hagyja abba, amit csinál, és a már úgymint rázúdult balsikerrel ne idézzen magára újabbat. Szerencsések, előre!

Az ugratás tudománya és felhasználása. A társas érintkezés legkényesebb pontja. Az érzület kitapogatására szolgál, vele lehet a szívet a legfondorlatosabban és legbehatóbban próbára tenni. Vannak rosszmájú, szemtelen, az irigység maszlagával megkent és a gyűlölet mérgébe mártott kiszólások: ezek váratlan villám módjára röptenek ki más rokonszenvéből és becsüléséből. Sokan estek ki már, egy-egy könnyedén odadobott mondástól megsebezve, nagyok és kicsinyek barátságából, akiket a tömeg zúgolódása és egyesek rosszindulata képtelen volt akár csak megingatni is. Máskor éppen ellenkezőleg, hasznos a csipkelődés, mert alátámasztja és megszilárdítja tekintélyünket. De amilyen ügyesen lövi ki az ilyent a célzatosság, olyan ügyesen kell hogy fogadja az óvatosság, sőt várja az előrelátás. Mert amit várunk, könnyű kivédeni, és az előre látott lövés mindig célt téveszt.

Nyerés közben hagyd ott a szerencsédet. Jó játékosok ezt teszik. A szép visszavonulás felér a merész támadással. Akár eleget végeztél, akár sokat, tudj pontot tenni. A tartós meglegedés mindig gyanús; biztosabb az időközönkénti, s az ínycukor is jobb egy kis keserű az édesben. Minél jobban nekirugaszkodik a szerencse, annál nagyobb a veszély, hogy elcsúszik és mindent magával ránt. Olykor a boldogság rövidségéért nagysága kárpótol. A szerencse belefárad, hogy sokáig hátán hordjon valakit.

Vedd észre, mikor ér valami tetőfokára, s akkor ragadd meg. A természet minden műve eljut kiteljesedéséhez. Van egy pont, ameddig gyarapszik, aztán már csak hanyatlik. A művészet alkotásai ellenben ritkán érik el azt a tökélyt, hogy ne lehetne rajtuk többé javítani. Mindent teljében élvezni, kitűnő ízlésre vall, de ez nem mindenkinek adatott meg, s a módját sem érti mindenki. Még a szellem termékeinek is van ilyen érettségi foka, melyet fontos felismerned, hogy megbecsüld és kihasználd.

Az emberek kegye. Mindenki csodálatát kivívni nagy, szeretetét elnyerni még nagyobb dolog. Némi szerencse és főként igyekezet kell hozzá: amaz kezdetnek, ez folytatásnak. Nem elég a szellemi kiválóság, noha előfeltétel, mert az értelem megnyerése után a szív már könnyen megnyerhető. Amellett a jóindulat megszerzéséhez jótett is kell. Tégy két kézzel jót, adj jó szót és még jobb tetteket, és szeress, hogy szeretetessél. Előzékenység a főrangú személyek legnagyobb diplomáciai bűvésze. Nyúljunk előbb a tettekhez, csak aztán a tollhoz, előbb a kardlaphoz, aztán a könyvlaphoz. Mert az írók kegyét is meg kell nyerni, s az örök.

Ne túlozzunk soha. Az óvatosság egyik fő szabálya, hogy kerüljük az ömlengő szavakat, nehogy az igazságon csorba essék, vagy bölcsességünk valljon kárt. A túlzás a becslés tékozlása, s az értelem és ízlés korlátoltságára vall. A dicséret felingerli a kíváncsiságot, sarkantyút ad a vágyaknak, s ha aztán, mint többnyire történni szokott az érték alatta marad az árnak, a várakozás a csalás ellen fordul, és a magasztalt, valamint a magasztaló lenézésével áll bosszút. Az okos tehát megfontoltan jár el, és inkább mond keveset, mint sokat. A nagy kiválóság úgyszólván ritka, ezért jobb csínjában bánni az elragadtatással. Az agyondicsérés a hazugság egy neme; művelését a jó ízlés híre sínyli meg, ami sok, és az okosságé, ami még több.

A természetes fölényről. A magasabbrendűség titokzatos ereje ne bosszantó mesterkéeltségből fakadjon, hanem az uralomra való rátermettségből. Az ilyennek mindenki hódol, nem is veszik észre, hogyan, csak érzik az istenadta tekintély rejtélyes erejét. Ezek az előkelő szellemek érdemüknél fogva királyok és velük született nemességüknél fogva oroszlánok; szívét és eszét is foglyul ejtik a többieknek. Kikényszerítik a tiszteletet, és ha más előnyös képességeik is vannak, a kormányrúdnál a helyük, mert egy fenyegető pillantással többet elérnek, mint más hosszú szónoklatokkal.

Oszd a kisebbség véleményét, de mondd a többségét. Aki az ár ellen úszik, más balhitét nem oszlatja el, de maga könnyen bajba jut. Szokratész legyen, aki erre vállalkozik. A különvélemény sértő, mert mások ítéletének rosszallását jelenti. Egyre nagyobb körben kelt visszatevészt, részben a kifogásolt tárgy miatt, részben azok miatt, akiknek tetszett. Az igazság keveseké, a csalás általános is, közönséges is. Nem piacon tartott beszédeiben mutatkozik meg

a bölcs, mert ott nem a maga hangján szól, hanem a tömeg ostobaságát mondja, ha belül mégúgy tagadja is. Okos ember éppúgy kerül, hogy ellentmondjanak neki, mint hogy ő mondjon ellent; amilyen kész a bírálatra, úgy tartózkodik annak kimondásától. A vélemény szabad, nem tehet és ne is tegyen rajta senki erőszakot. Az okos visszahúzódik hallgatása szentélyébe, s ha nagy néha megnyilatkozik, a kevesekhez és megértőkhöz szól.

44

A nagy emberek iránti rokonszenv. Nagyok tulajdonsága a nagyokkal való együttérzés: a természet nemes és hasznos csodája. A szíveknek és szellemeknek is van rokonságuk, melynek megnyilvánulásait a tudatlan tömeg varázsitalnak tulajdonítja. Nem áll meg a becsülésnél, hanem elmegy a jóakarattal, sőt a vonzalomhoz is eljut. Szavak nélkül meggyőz, és érdem nélkül célt ér. Van aktív és passzív rokonság, s mindkettő annál üdvösebb, minél fennköltebb. Felismerése, megkülönböztetése és helyes felhasználása nagy ügyességet kíván, mert enélkül a titokzatos kegy nélkül a legnagyobb kitartás is kevés.

45

Élj a ravaszsággal, de ne élj vissza vele. Ne élvezd és főként ne mutasd ki: titkolj el mindent, ami mesterséges, mert gyanús, kivált azonban óvatosságodat, mert gyűlöletes. A csalás gyakori, légy hát sokszorosan elővigyázatos, de ne mutasd ki gyanúdat, nehogy bizalmatlanságot kelts. A nagy gyanakvás visszatetszést szül, és kihívja a bosszút, felidézi a rosszat, melyre addig senki sem gondolt. A megfontolt cselekvés nagy előny: nincs ennél jobb bizonyítéka az okosságnak. A tettek legfőbb tökéletessége végrehajtásuk módjának fölényességétől függ.

46

Parancsolj ellenszenvednek. Rendszerint önkéntelenül gyűlölünk valakit, még tulajdonságai megismerése előtt, s ez a velünk született alantas idegenkedés olykor kiváló embereket is kikezdi. Tartsa féken az okosság, mert nincs hitelrontóbb valami, mint a nálunk különbeket gyűlölni, s ahogyan a nagyok iránti rokonszenv becsületünkre válik, az ellenszenv lealacsonyít.

47

Ne keveredjünk lovagias ügyekbe. Az okosság egyik első szabálya. A nagy lelkekben mindig nagy távolság van a végletek között, s egyik szélsőségtől a másikig hosszú az út, ők maguk azonban okosságból mindig középen maradnak. Húzódnak az összeveszéstől, mert könnyebb az alkalom elől kitérni, mint jól megúszni. A józan ész e kísértéseit biztosabb kerülni, mint győzni bennük. Az egyik ügy másik nagyobbbat von maga után, s árát a becsület adja meg. Vannak, akik hajlamaiknál vagy nemzeti jellemüknél fogva könnyen keverednek ilyen ügyekbe, de aki az ész fényében jár, mindig jól megfontolja a dolgot. Ugy véli, több bátorság kell az alkalom kerüléséhez, mint a győzelemhez, s ha már van egy bolond, aki kedvét leli ilyesmiben, a bölcs avval menti ki magát, hogy nem akar ő a második lenni.

12

Kiben mi lakozik, annyiban számíthat valakinek. Legyen a belső mindig kétszer annyi, mint a külső mindenestül. Némelyeknek csak homlokzatuk van, mint a befejezetlen házaknak, amelyek továbbépítésére nem volt már pénz: a bejárat palotát mutat, a lakás vityillót. Nincs bennük semmi, ami megállásra készítené, vagy minden nyomban megáll: az ember éppen csak köszön nekik, azzal vége a társalgásnak. Nagy bólogatva jönnek, mint a szicíliai lovak, aztán némán megállanak, mert a szó hamarabb elapad ott, ahol gondolat nem táplálja. Az ilyenek könnyen megtevesztik a hozzájuk hasonlóan felületes látásúakat, de nem az éles elméjűt, aki beléjük néz és ürességet talál, elrettentő például az okosoknak.

Ítéző- és megfigyelő képesség. Ez teszi az embert a környező dolgok urává. Aki rendelkezik vele, a legnagyobb mélységet megméri ónjával, tökéletes boncolni tudással hatol be mások agyába. Ha ránéz valakire, már érti, és értéke szerint osztályozza. Finom megfigyelései vannak, és a lélek legtitkosabb redőiben olvas. Élesen lát, pontosan mér fel és helyesen következtet; mindent felfedez, észrevesz, felfog és megért.

Soha ne veszítsük el önbecsülésünket, és ne járassuk le magunkat. Feddhetetlenségünk legyen becsületünk mértéke, és a belső parancs kérlelhetetlenebbül hasson ránk minden külső szabálynál. A nem illő cselekedetektől inkább saját okosságunk, mint idegen tekintély tisztelete tartson vissza. Tanuljuk meg, hogy féljünk önmagunktól, és akkor nem lesz szükségünk Seneca kitalált tanítómesterére.

A választani tudás. Nincs fontosabb az életben. Jó ízlés és helyes ítélőképesség kell hozzá, mert a tanultság és a szellem nem elegendő. Enélkül nincs tökéletesség, mert a választani tudás azt is jelenti, hogy tudjuk, mi a legjobb. Sok termékeny és kiváló szellemű, éles elméjű, tudós és tapasztalt ember el van veszve, ha választásra kerül a sor: mindig a rosszabbikhoz kap, mintha csak kedve telnék a tévedésben. A választani tudás ily módon igazi égi adomány.

Ne jöjj ki a sodrodból. Az okosság egyik fő szabálya: sohasem háborodni fel. Ám ehhez királyi szív kell, mert a nagy lelket nehéz megingatni. Az indulat olyan, mint a belső nedvek: túltengésük az okosság megbetegedését idézi elő, s ha a baj netalán a szájig jut, jó hírünk vallja kárát. Légy hát ura magadnak, és pedig oly mértékben, hogy sem jóban, sem rosszban senki se lásson magadból kikelve, hanem csodálja fölényedet.

Cselekvés és belátás. A cselekvés egyszerre valóra váltja, amit az értelem apróra kitervelt. Az elhamarkodottság az ostobák bűne: nem látják a nehézséget, tehát vakon nekivágnak. A bölcsök ezzel szemben inkább túlságosan tartózkodóak, mert az óvatosság a dolgok előrelátásából fakad, s a tetterő gyöngesége nemegyszer hatástalanítja az ítélőképesség erejét. A gyorsaság a boldogság szülőanyja. Aki semmit sem halaszt holnapra, sokat végez. Lassan járj, tovább érsz: fejedelmi jelmondat.

Az okos legyen bátor. A döglött oroszlánt még a nyulak is megtépi. A bátorsággal nem lehet tréfálni: ha az elsőnek engedünk, a második elől is hátrálni leszünk kénytelenek, s így tovább az utolsóig. A késői győzelem nem kerül kevesebb fáradságba, hasznosabb tehát mindjárt azzal kezdeni. A lelkierő múlja felül a testit. Hordjuk kard módjára az okosság hüvelyében: várjon ott sorára, mint személyünk védelmezője. A lelki gyengeség ártalmasabb a testinél. Sok kitűnő képességű ember, csak mert nem volt szívében bátorság, élőhalott volt, és végül tétlensége sírjába is zuhant. Nemhiába adta a gondviselő természet a méhnek a méz édességéhez a fullánk szúróságát. A testben ideg is van, csont is: ne legyen a lélek sem csupa lágyaság.

A várni tudás. Szívbeli nagyságra vall és derekas türelemre, ha sohasem sietsz és háborogsz. Légy előbb önmagad ura, aztán másoknak is ura leszel. Az alkalom központjába az idő hosszú ösvényén át visz az út. Bölcs önmegtartóztatás fűszerezi a sikert és érleli meg a titkos elhatározást. Az idő többre képes Herkules ércbuzogányánál. Isten sem bottal ver, hanem idővel. Nagy mondás: Az idő és én, együttes erővel.⁶ Maga Fortuna is busásan jutalmazza a várakozást.

Lélekjelenlét. Szerencsés gyorsaság gyümölcse. Az elevenség és fürgeség nem ismer kényelmes helyzetet vagy veszélyt. Némelyek sokat töprengenek, aztán mindent rosszul csinálnak; mások sok gondolkodás nélkül rögtön fején találják a szöveget. Vannak paradox lények, akik a bajban legjobban megállják helyüket: az ilyen csodalényeknek minden sikerül, amibe beleváltak, és biztos a kudarc, ha megfontoltak valamit. A dolgok vagy rögtön jutnak eszükbe, vagy soha: utólagos felülvizsgálat nincs. Az ilyen gyorsaság rokonszenves, mert pazar tehetségre vall: finomságra a gondolkodásban és okosságra a cselekvésben.

⁶ A mondás állítólag II. Fülöptől származik.

Meggondolt ember biztosabban jár. Úgysem késik el semmivel. Ami hamar áll elő, hamar semmivé lesz. Ami századokig fennmarad, ugyancsak századokon át jön létre. Törekedjünk tökélyre, mert csak az igazán jó maradandó. Az alapos elme műve örök időkre szól. Ami sokat ér, sokba is kerül. A fémek közül is a legsúlyosabb és a legjobban megmunkált áll a legnagyobb becsben.

Takarékoskodjunk magunkkal. Ne mutassunk egyforma szellemet mindenkinek, és ne használjunk el több erőt a kelleténél. Ne pazaroljunk se tudást, se tehetséget. A solymár nem röpit fel több sólymot, mint ahány kell a vadászathoz. Ne tündököljünk mindig, hagyjunk valamit holnapra is. Mindig tartogassunk valami újat, amivel hatást kelthetünk, mert aki mindennap többet mutat, ébren tartja a várakozást, és sohasem fogják felfedezni, hogy szellemi kincseink elfogytak.

A jó utóíz. Fortuna hajlékába örömkapun érkezünk, de bánatkapun távozzunk, vagy megfordítva. Ügyeljünk hát a befejezésre, és fordítsunk nagyobb gondot a szerencsés távozásra, mint a tetszetős belépésre. Közöséges balsors, hogy amit nagy sikerrel kezdünk, éppoly tragikusan végezzük. Ezért nem a belépés aratta köztetszés a fontos, hisz az minden érkezőnek kijut, hanem elmenetelünk általános hatása. Mert a szívesen látott vendég ritka, az elmenőt kevésszer kíséri a szerencse, s amilyen előzékenyen fogadják az érkezőket, olyan udvariatlanok az elmenőkhöz.

Helyes ítélőképesség. Némelyek okosoknak jönnek a világra; a velük született ösztönös ítélőképességnek ezzel az előnyével fognak a tanuláshoz, s így a siker útjának felét eleve megtették. A kor és a tapasztalat utóbb még jobban megérleli elméjüket, s eljutnak a valóban jó ítélőképességhez. Minden szeszélytől mint az okosság zátonyától irtóznak, főként közügyekben, melyek fontossága éppenséggel megkívánja a teljes bizonyosságot. Az ilyenek méltók rá, hogy az államvezetésben szerepük legyen, akár mint a hatalom birtokosainak, akár mint tanácsadóknak.

Tűnjünk ki abban, ami a legjobb. Sok kiválóság közt ez a legkiválóbb. Nincs nagy ember, aki nem a legkülönb valamiben. A középszerűséget nem illeti meg a tetszés. A jelentős téren elért kiválóság emel ki a szürke tömegből, és állít a kevesek sorába. Szerény foglalkozási körben kitűnni annyi, mint kicsinyben valaminek lenni: az ilyen kellemesebb, de ugyanannyival kevésbé dicsőséges. A legfontosabb dolgokban mindenkit túlszárnyalni fejedelmi rangot ad: kivívja csodálatunkat és elnyeri vonzalmunkat.

Használj jó eszközöket. Némelyek azt szeretnék, ha szellemi jelességüket szerszámaik silánysága még jobban kiemelné. Ez a veszélyes önteltség megtorlást érdemel a sorstól. Soha még a szolga érdeme nem kisebbítette a gazda nagyságát. Ellenkezőleg, a siker dicsősége utólag éppúgy a tett mozgatójára hárul, mint a balsiker ódiума. A hír mindig az elsőkhöz szegődik. Sohasem mondja: „Ennek jó vagy rossz segédei voltak.” Hanem: „Ez jól vagy rosszul járt el.” Válassz hát ügyesen, és nézd meg jól, kire bízod halhatatlan híredet.

Az elsőség érdem, és kétszeresen az, ha kiválósággal párosul. A játékban a kihívó előnye, hogy egyenrangú kártyával is ő üt. Sokan örök díszei lettek volna szakmájuknak, ha mások nem előzik meg őket. Az elsők hitbizományul kapják a dicsőséget, az utánuk jövők már csak kegydíjért perelnek; akárhogy izzadnak, nem tisztázhatják magukat az utánzás csúnya vádja alól. A lángelmék nagysága, hogy új utat törnek a kiválóságnak, ha okosságuk biztosítja őket a megelőzés ellen. A bölcsek eszméik újszerűségével írják be magukat a nagy emberek könyvébe. Van, aki inkább másodrangú dolgokban első, mint elsőrangúakban második.

A bajt kerülni hasznos bölcsesség, és sok bosszúságtól kímél meg. Az okosság sok mindentől megóv, bábája a boldogságnak s így az elégedettségnek is. Rossz hírt ne közölj, de ne is hallgass meg, zárj be előtte minden ajtót, legfeljebb a segítségét ne. Némelyek azt szeretik, ha mézes bókokkal telik meg fülük, mások keserű pletykákat akarnak hallani, és van, aki éppúgy nem tud élni mindennapos bosszankodás nélkül, mint Mithridátész mérég nélkül. Az sem helyes szabálya az önfenntartásnak, hogy egész életünkre szóló bánatot okozzunk magunknak, csak hogy egyszer örömet szerezzünk másnak, akármennyire szívünkhöz nőtt is. Ne vétkezzünk soha saját boldogságunk ellen, hogy szívességet tegyünk valakinek, aki tanácsol valamit, aztán kívül marad az ügyön. Általában valahányszor csak saját kárunk árán tehetünk valakinek jót, a legjobb szabály az, hogy inkább a másikat érje bánat most, mint minket azután, és pedig orvosolhatatlanul.

Emelkedett ízlés. Éppúgy pallérozható, mint az ész. Az értelem kiválósága magasabb igényekkel jár és nagyobb élvezete telik az elért célban. A szellem fennköltége a vágyak emelkedettségében mutatkozik meg. Magas cél legyen az, ami nagy tehetségeket kielégít. Ahogyan a nagy falatok nagy toroknak, a fenséges tárgyak is fenséges lelkeknek valók. A legnagyobbak félnek tőlük, s a legbiztosabb tökély meginog előttük. Kevés dolog igazán nagy, legyen a hódolat is ritka. Társaságban ragadós az ízlés, és az állandó érintkezés továbbfejleszti, nagy dolog tehát, ha különösen jó ízlésű emberrel társalkodunk. De ne helytelenítsünk hivatászerűen mindent. Ez a nagyképű badarság kiváltképp gyűlöletes, még ha nem annyira nemtetszésből fakad is, mint nagyzolásból. Némelyek azt szeretnék, ha Isten új világokat és új nagyszerűségeket teremtene, pusztán az ő délibábos képzeletük kedvéért.

Legyünk azon, hogy dolgaink jól végződjenek. Némelyek többet törődnek dolgaik helyes menetével, mint a cél szerencsés elérésével. Pedig a balsiker szégyene mindig többet nyom a latban az igyekezet elismerésénél. Aki győz, nem köteles számadásra. Legtöbben nem látják a közelebbi körülményeket, csak a jó vagy silány eredményt, úgyhogy mások jó véleményét sohasem vesztik el, aki eléri célját. A jó vég mindent bearanyoz, akármennyire ellene szól az eszközök helytelensége. Néha az is művészet, ha a művészet szabályai ellen cselekszünk, ha másképpen nem juthatunk el a kedvező eredményhez.

Válasszunk az embereknek tetsző foglalkozást. A dolgok nagyrészt mások jóindulatától függenek. A tehetségnek a megbecsülés az, ami a virágnak a szellő: életadó fuvallat. Bizonyos foglalkozások általános kegyben állanak, másokat, noha fontosabbak, nem néznek jó szemmel. Az előbbieket mindenki szeme láttára gyakorolják, s általános szeretetnek örvendenek; az utóbbiak, hiába ritkák és becsesek, láthatatlanságukba burkoltan, tiszteletet gerjesztenek, de tetszést nem. A fejedelmek közül is a győzteseket ünneplik, ezért voltak az aragón királyok annyira kedveltek mint harcosok, hódítók és nagylelkű uralkodók. Érdemes ember válasszon olyan foglalkozást, amelyet mindenki észrevesz és érdeklődésével kísér, s a közvélemény megszavazza neki a halhatatlanságot.

Ész adni nagyobb dolog, mint emlékezőtehetséget. Már csak azért is, mert az utóbbi esetben csak emlékeztetünk valakit, az előbbiben gondolkodásra indítjuk. Némelyek csak azért nem tesznek meg sok helyénvaló dolgot, mert nem kínálkoznak fel maguktól. Ilyenkor a baráti figyelem segítse elő a helyesre való ráeszmélést. Az ész egyik legfőbb előnye, hogy a fontos dolgok maguktól felkínálkoznak neki: ennek híján sok siker elmarad. Akinek keze ügyében a világosság, adja oda, s akinek kell, kérje el, emez szerényen, amaz előzékenyen. Egy kis útbaigazítás elegendő: ez a fogás lényeges ott, ahol a ráébredő előnye forog kockán. Ha nem elég, mutasd ki készségedet, és szolgálj többel. A meglevő „nem”-hez keresd meg úgyesen az „igen”-t, hiszen legtöbbször azért nem érünk el valamit, mert nem törekszünk rá.

Ne engedd át magad mindenféle hangulatnak. A kiváló ember sohasem hódol külső benyomásoknak. Önmagunk megfigyelése az okosság iskolája. Ismerjük ki pillanatnyi lelkiállapotunkat és küzdjük le; ha kell, csapjunk át akár a másik végletbe, csak hogy megtaláljuk az ésszerű egyensúlyt önkéntelen és szándékolt között. Az önismeret a javulás kezdete. Vannak szörnyű hangulatlányok, akik mindig valamilyen érzés rabjai, és aszerint váltogatják hajlamaikat; következetlenségük úgy elragadja őket, hogy egészen ellentmondó dolgokba fognak, s ez a szertelenség nemcsak akaratukat őrli fel, hanem eszükhöz is hozzáférközik, egyformán árt a jellemnek és az értelemnek.

Tudjunk nemet mondani. Nem szabad mindenkinek mindent megadnunk. Ez is éppoly fontos, mint hogy adni tudjunk, főrangú személyeknél meg éppen elengedhetetlen. Itt aztán lényeges a mód, ahogyan megtagadunk valamit. Némelyek szájából a „nem” kedvesebb, mint másokéból az „igen”, mert a jól körített visszautasítás jobban kielégíti a száraz beleegyezésnél. Vannak, akiknek mindig nyelvükön van a „nem”, s ha végül megteszik is, amit kérnek tőlük, nem hálások nekik érte, mert még érzik a régebbi elkedvetlenedést. Ne tagadjunk meg semmit kereken, kortyonként adagoljuk a csalódást, és ne adjunk egészen kosarat, hogy meg ne szűnjön a függés. Hagyjunk mindig egy szemernyi reményt, hogy ízesítse meg a visszautasítás keserűségét. A megtagadott szívesség támasztotta úrt töltsük ki udvariassággal, és a tett hiányát pótolja a jó szó. A „nem” és „igen” kurta szavak, de hosszú megfontolást kívánnak.

Ne légy más és más. Ne cáfolj magadra tetteidben, sem természettől fogva, sem tetszelgésből. Az okos minden tökéletességben mindig ugyanaz, s evvel igazolja okosságát. Csak új körülmények és érdekek idéznek elő nála változást. Az ész dolgaiban csúnya a változatosság. Némelyek naponta mások, még észjárásuk is másforma, hát még akaratuk és viselkedésük. Ami tegnap még fehér „igen” volt, mára fekete „nem”, így hazudtolják meg folyton saját megbízhatóságukat és borítanak árnyékot mások jó véleményére.

Az eltökéltség. Ártalmasabb a határozatlanság, mint ha rosszul viszünk véghez valamit. A folyadékból, míg folyik, kevesebb vész el, mintha megreked. Vannak elhatározásra képtelen emberek, akik mindenben külső elindításra szorulnak, s ennek oka gyakran nem annyira az ítélőképesség zavara, mert az éles, mint inkább az akarathiány. Nehézségeket meglátni sokszor tehetségre vall, de a bajból kilábolni több. Másokat semmi sem csüggeszt el, ezek a nagy és eltökélt jellemek a legfőbb polcokra születtek, mert hatalmas értelmük megkönnyíti a sikert és az ügyek elintézését. Mindennel egykettőre elkészülnek; ha egy világnak számot adnak, még mindig marad idejük egy másodikra, s ha szerencséjüktől előleget kaptak, még nagyobb biztonsággal látnak munkához.

A jó kibúvó tudománya. Az okosak menekvése: egy-egy tréfás ötlettel a legkellemetlenebb bonyodalmakból is kihúzzák magukat. A legcsúnyább veszekedést is megússzák egy finom mosollyal. A legnagyobb hadvezér is ennek köszönhette sikereit. Ha megtagadunk valamit, éljünk avval az udvarias csellel, hogy másra tereljük a szót. Az óvatosság teteje úgy tenni, mintha nem értenénk, miről van szó.

Ne legyünk ridegek. Az igazi fenevadak a legsűrűbben lakott vidékeken élnek. A hozzáférhetetlenség a magukat félreismerők bűne, akik rangjukkal változtatják jellemüket. Ha mások becsülésére pályáznak, a megbotránkoztatás helytelen eszköz. Nincs csúnyább az ilyen szörnyetegnél, mindenkit elriasztó embertelenségével! Akiket a balsors alája rendelt, úgy közelednek hozzá, mintha tigrissel harcolnának: a türelem és óvatosság fegyvereit szegzik ellene. Az ilyenek, míg fel akarnak kapaszkodni, mindenkire nyájasak, mihelyt fenn vannak, kárpótlásképpen mindenkivel meggyűlöltetik magukat. Állásuknál fogva sokakhoz kellene emberségeseknek lenniük, de faragatlanságból vagy gögből senkihez sem azok. Méltó büntetésük, hogy faképnél hagyjuk s társaságunkkal együtt okosságuktól is megfosztjuk őket.

Állítsunk ragyogó példát magunk elé, inkább vetélkedés, mint utáncélból. Vannak a nagyságnak megtestesítői, a dicsőség élő szobrai. Ki-kiválassza ki a hivatásában legkiválóbbakat, nem annyira, hogy kövesse, mint hogy megelőzze őket. Nagy Sándor nem az eltemetett Achilleusz siratta, hanem hogy saját hírnevének napja még nem kelt fel. Semmi sem kelti fel jobban a szív becsvágyát, mint az idegen dicsőség harsonája. A nagy lelket ugyanaz bátorítja, ami az irigységet porba sújtja.

Ne tréfáljunk folyton. Az okosság a komolyságban mutatkozik meg, mely nagyobb becsben áll a szellemességnél. Aki mindig tréfál, sohasem vehető komolyan. Az ilyent a hazuggal egyformán kezelik: egyiknek sem adnak hitelt, mert itt hazugságtól tartanak, ott turpisságtól. Sohasem tudni, mikor beszél belőle a józan ész, s ez ugyanaz, mintha nem volna neki. Nincs elkedvetlenítőbb az állandó jókedvnél. Sokan elérik, hogy elmés embereknek tartják őket, de eszeseknek nem. A kedélyességnek megvan a maga ideje, a többi a komolyságé.

Tudjunk másokhoz hasonulni. Az a bölcs Proteusz, aki a tudóssal tudós, a szenttel szent. Ez a nagy tehetség mindenkit megnyer, mert a hasonlóság vívja ki a jóindulatot. Figyeld meg más lelkiállapotát, és illeszkedjél hozzá; akár komoly, akár kedélyes, haladj a szellel, változz át diplomatikusan. Különösen fontos ez a függő helyzetben levőknél. Nagy életművészet, és rátermettséget kíván, de a gazdag tudású és ízlésben sokoldalú embernek nem esik annyira neheze.

A vállalkozás művészete. A butaság hanyatt-homlok vág a dolgokba, mert az ostobák mindig merészek. Együgyűségük nem engedi, hogy előre gondoskodjanak kibúvókról, utóbb pedig tudatában legyenek a kudarcnak. Evvel szemben az okosság elővigyázatosan lát munkához, előőrsei az óvatosság és a figyelem, ezek kémelelik ki az utat, hogy veszély nélkül haladjon. Az okosság minden vakmerőséget kárhoztat, még akkor is, ha utólag igazolná a siker.

Szakadék szélén lassan illik járni. Fűrkéssze ki a terepet a megfontolás, és menjen utána lépésben az ész. A társas élet manapság mély víz; jó, ha mérőónt használunk.

79

Jókedvű természet. Ha mérsékelt, nem hiba, hanem előny. Egy szemernyi elmésség mindent fűszerez. A legnagyobb emberek is eltréfálkoznak olykor, és így teszik magukat közkedveltekké; de mindig ügyelnek arra, hogy okosságukon ne essék csorba, és az illendőség határán innen maradjanak. Mások kibúvónak használják a tréfát, mert vannak tréfára veendő dolgok, köztük éppen olyanok, melyeket más a legkomolyabban gondol. Békés érzületről teszünk vele tanúságot, az pedig a szívek horga.

80

Vigyázzunk, honnan szerezzük értesüléseinket. Jobbadán abból élünk, amit hallunk. Csak nagy néha látunk valamit magunk, minden mást csak elhiszünk. A fül az igazság mellékkapuja és a hazugság főbejárata. Az igazat rendesen látjuk, rendkívüli esetben halljuk. Ritkán jut hozzánk hamisítatlanul; főként, ha messziről jön, mindig belevegyül valami az indulatokból, melyeken áthaladt. A szenvedély, amit érint, mindent a szeretet vagy a gyűlölet színével fest meg. Mindig valamilyen hatásra törekszik. Ezért ügyeljünk, ha dicsérnek, és még jobban, ha megszólhatnak valakit. Ezen a ponton nem lehetünk eléggé óvatosak, hogy átlássunk a közvetítő szándékán, és előre tudjuk, miben jár. Legyen a meggondolás a hiányos vagy hamis súly ellenőre.

81

Újítsd meg időnként fényedet. A fönix kiváltsága ez. A kiválóság megöregszik, s vele a hírnév is. A megszokás csökkenti a csodálatot, és a középszerű újdonság rendszerint legyőzi a legnagyobb elkopott kiválóságot. Iparkodjál tehát újjászületni bátorságban, tehetségben, boldogságban, mindenben. Vállalkozzál új, színes feladatokra, és kelj fel többször, mint a nap. Változtasd közben ragyogásod színhelyét, hogy egyik embert a hiány érzése kíváncsiságra, másikat az újdonság tapsra indítsa.

82

Ne meríts ki semmit egészen, se rosszat, se jót. Egy bölcs az egész bölcsességet a mindenben való mértékletességre vezette vissza. A legfőbb ok igazságtalansággá torzul, és a túlfacsart narancs végül is keserű ízt ad. Az élvezetben sem szabad soha elmenned a végső határig. A szellem is elapad, ha kimerítik, és tej helyett vért szív, aki mohón szürcsöl.

Engedélyezz magadnak megbocsátható botlásokat. Egy kis gondatlanság néha a képesség legjobb ajánlólevele. Az irigység törvényszéke előtt az nyeri meg a pört, aki hibásabb. A tökéletest a büntelenség bűnével vádolja, és mert mindenben tökéletes, mindenben elmarasztalja. Árgus szemekkel keres hibát az igazán jóban is, ha másért nem, hát önmaga vigasztalására. A gáncs villám módjára csap le a legfelségesebb ormokra. Hagyd hát Homéért olykor aludni, és színlelj némi hanyagságot tehetségben és bátorságban, de sohasem okosságban, hogy megnyugtasd a rosszindulatot, nehogy kipukkadjon a méregtől. Dobd oda mintegy köpenyed az irigység bikájának, hogy megmentsd halhatatlanságodat.

Húzz hasznot ellenségeidből. Értened kell hozzá, hogy mindent a jó végén fogj meg, ne a pengén, hogy megvágjon, hanem a markolatán, amely megvéd. Kivált, ha ellenségről van szó. A bölcsnek több haszna van ellenségeiből, mint az ostobának barátaiból. A rosszakarat néha hegyeket elmozdít, melyeknek a jóindulat nem merne nekigyürkőzni. Sokak nagyságát haragosaik alapozták meg. A hízelgés ártalmasabb a gyűlöletnél, mert ez hatásosan orvosolja a hibákat, melyeket amaz elhallgat. Az okos tükörnek használja a kajánságot, mert jobban megmutatja a valót a vonzalomnál, és általa elejét veszi gyöngéi leszapulásának, vagy kijavítja azokat. Aki a torzsalkodás vagy rosszindulat mezsgyéjén él, nem lehet eléggé résen.

Ne igyekezz tromf lenni. Minden kiválóság fogyatkozása, hogy a gyakori vele-élés visszaélésé fajul. Mivel mindenki töri magát érte, végül mindenki neheztel miatta. Nagy baj, ha valaki semmire sem használható, de nem kisebb baj, ha mindenre alkalmas akar lenni. Az ilyenek addig nyerne, míg rajta nem vesztenek, és amilyen kedveltek voltak annak előtte, éppoly gyűlölteket most. Ezek a tromfok a tökély minden nemében elkopván, elvesztik a ritkaságnak kijáró becsülést, és megkapják cserében a közönséges dolgokat megillető megvetést. Minden szélsőség egyetlen orvosszere, hogy csak csínjával tündököljünk: a tökély maga lehet túlzott, megmutatásában azonban legyen mérték. Minél jobban világít a fáklya, annál gyorsabban hamvad el. A látszat lefokozását a tekintély megtetézése jutalmazza.

Vedd elejét a rossznyelvűségnek. A tömegnek sok feje van, tehát sok szeme a kandiságra és sok nyelve a szapulásra. Ha már elindult a pletyka, a legszebb nevet is elhomályosítja, s ha netán rajta ragad valakin, oda a legnagyobb tekintély. Rendszerint valami kiötlő fonákság indítja útnak, valami nevetséges fogyatkozás, amely tápot ad a szóbeszédnek. De vannak ráfogások is, amelyeket némelyek vetélkedése szállít az általános rossznyelvűségnek. A gonosz nyelvek gyorsabban teszik tönkre valaki hírét egyetlen élccel, mint nyílt rágalommal. Hírbe hozni valakit fölöttébb könnyű, mert a rosszat hamar elhiszik, és a fullánkos nyelvek elhallgattatása nagyon fáradságos. Az okos tehát kerülje az ilyen kellemetlenséget, és a tömeg arcátlanságával óvatosságát szögezze szembe, mert könnyebb bármit megelőzni, mint helyrehozni.

Műveltség és választékosság. Az ember barbárnak születik; a műveltség szabadítja meg állati mivoltából. A műveltség teszi valakivé, annál inkább, minél nagyobb. A görögök műveltségüknel fogva nevezhették a világ többi részét barbárnak. A tudatlanság faragatlanság: semmi sem palléroz jobban a tudásnál. De még a tudás is durva, ha hiányzik belőle a választékosság. Nemcsak az értelem szorul finomításra, hanem az akarat is, és főként a modor. Vannak természetből fogva előkelő emberek, akik kívül-belül finomak gondolkodásban és beszédben, testi ékességükben, mely mintegy kérge a fának, és lelki tulajdonságaikban, melyek annak gyümölcsei. Mások ellenben annyira bárdolatlanok, hogy amijük van, még kiválásaikat is, valami elviselhetetlen, barbár parlagiasság ékteleníti el.

Légy viselkedésedben nagyvonalú, fölényre törekvő. A nagy ember ne legyen eljárásában kicsinyes. Soha ne bolygassa túlságosan a dolgokat, főként ne a kellemetleneket. Mert ha előny is alkalomadtán mindent észrevenni, szándékosan firtatni nem az. Legyen magatartásunkban valami fensőbbeséges kivételesség, az úriság egy neme. Uralkodni jórészt annyi, mint nem venni észre dolgokat; rokonok és barátok, de főleg ellenségek között sok mindenre nem szabad ügyet vetni. Minden túlzás bosszantó, és mint jellemvonás, terhes. Mindenki többnyire aszerint viselkedik, amilyen a jelleme és gondolkodásmódja.

Önismeret. Ismernünk kell magunkat: lelki alkatunkat, tehetségünket, ítélőképességünket, hajlamainkat. Nem lehet ura önmagának, aki nem ismeri magát. Az arcnak van tükre, a léleknek nincs. Legyen az az értelmes elmélkedés önmagunkról, s ha külső képünket elfelejténénk is, őrizzük meg a belsőt, hogy javítsuk és tökéletesítsük. Mielőtt valamibe fogunk, ismerjük okosságunk és ügyességünk határait, lelkierőnket, mérjük meg mélységünket, és vegyük fontolóra minden képességünket.

A hosszú élet művészete. Élünk helyesen. Két dolog vet az életnek gyors véget: az ostobaság és a romlottság. Némelyek azért vesztik el életüket, mert nem tudják, mások, mert nem akarják megtartani. Ahogyan az erény önmaga jutalma, a káros szenvedély önmaga büntetése. Aki mohón áldoz káros szenvedélyének, kétszeres gyorsasággal ér el élete végére; aki az erényben mohó, sohasem hal meg. A lelki épség rányomja bélyegét a testre, s az igaz élet nemcsak befelé, hanem kifelé is hosszú lesz.

Csak akkor cselekedj, ha nem félsz, hogy oktalanság. A cselekvő félelme a balsikertől a néző s még inkább a vetélytárs szemében már bizonyosság. Ha az ítélőképességnek már az elhatározás hevében kételyei vannak, lehűlvén kimondott ostobaságot fog látni tettében. A kétséges okosságú cselekedetek veszélyesek, jobb az ilyenekről lemondani. Az okosság nem tűr találgatást, mindig az ész világosságának verőfényében halad. Hogyan sikerülhetne az a vállal-

kozás, amelyet már az elhatározás pillanatában elítél a kétely? S ha már a legátgondoltabb, belső ellenkezés nélkül létrejött elhatározás is balul végződhetik, mit várhatunk attól, amely habozás és balsejtelmek között fogant?

92

Rendkívüli éleslátás, mindenre kiterjedően. Első és legfőbb szabálya a cselekvésnek és szólásnak; annál inkább követendő, minél nagyobb és fontosabb hivatalt töltünk be. Többet ér egy lat okosság, mint több mázsa ravaszság. Csak így haladunk biztonságban, ha nem kísér is helyeslés, ámbár okosnak számítani a hírnév diadala; elég az okosok tetszését kivívnunk, mert az a siker próbaköve.

93

Az egyetemes ember. Aki minden tökélyt egyesít magában, sokak szemében értékes. Öröm az élet, ha kiválósága környezetére is átragad. A tökéletességgel nyújtott változatosság a legnagyobb gyönyörűség a földön. Nagy művészet minden jóra szert tenni; s mert a Természet kitüntető kegyében minden teremtett dolgok foglalatává tette az embert, tegye a művészet egész világegyetemmé az ízlés és értelem gyakorlása és pallérozása által.

94

A szellemi képesség kiismerhetetlensége. Az óvatos ne engedje, hogy akár tudását, akár tehetségét legmélyéig megmérjék, ha azt akarja, hogy mindenki becsülje. Ám hadd ismerjék, de ne értsék meg egészen. Senki se tapasztalja ki képessége határait, hogy természetszerű csalódás ne érje. Ügyelj, hogy ne lásson át rajtad senki teljesen, mert a találgatás és kétség, vajon mennyire vagy képes, több tiszteletet kelt, mint szellemi kincseid pontos ismerete, bármilyen nagyok is azok.

95

Tartsd ébren a várakozást. Adj neki mindig tápot; a sok kecsegtessen még többel, és a nagy tett legyen még nagyobbak előhírnöke. Ne adj bele mindent az első dobásba. Jó csel, ha takarékoskodsز erőddel és tudásoddal, ily módon fokozva a várakozást.

96

Az ösztönös ítélőképesség. Az ész trónusa, az okosság talpköve, mert segítségével könnyűszerrel elérünk mindent. Égi adomány, melyet mint elsőt és legtöbbet, mindenki kíván. Fegyverzetünk legszükségesebb darabja, annyira, hogy másnak hiánya nem is teszi tökéletlenné az embert, ennek hiánya viszont annál észrevehetőbb. Minden cselekvés az életben ennek befolyásától függ, s hozzájárulása mindenkinek kell, mert minden csak vele végezhető. Ismeretőjele a minden ésszerű dologra való velünk született hajlam, mely mindig a leghelyesebbet választja.

Mások becsülésének kivívása és megtartása: a hírnév kihasználása. Sokba kerül, mert kiválóságból ered, s ez olyan ritka, amilyen közönséges a közepszerűség. Ha már kivívtad, könnyen megtarthatod. Sokra kötelez, még többet művel. Szinte királlyá tesz, ha oka és hatóköre fen-ségességénél fogva hódolatra késztet. Igazi értéke azonban csak a jól megalapozott hírnévnek van.

Akaratod legyen titkosírás. Az indulatok a lélek kapui. A leghasznosabb tudás a titkolódzás. Könnyen veszít az, aki nyílt kártyákkal játszik. Az óvatos tartózkodása vetélkedjék a számító ember figyelmével; a ravasz hiúzhoz társuljon a bujkáló tintahal. Ne ismerjék ízlésedet, nehogy felkészülhessenek rá, akár ellentmondás, akár hízeltetés céljából.

Valóság és látszat. A dolgokat nem aszerint értékelik, amik, hanem aszerint, amiknek látszanak. Csak kevesen néznek mélyükre, legtöbben csupán a külszint becsülik. Igazat mondani kevés, ha olyan képet vágsz hozzá, mintha hazudnál.

Elfogulatlanság. Légy bölcs keresztény, filozófus világfi, de nem szabad annak látszanod, még kevésbé tettetned. A filozófia hitelét veszítette, noha a bölcsök főfoglalkozása. Az okosság tudománya nem áll jó hírben. Rómába Seneca vezette be; egy ideig becsülték az udvarnál, ma illetlenségnek számít. Holott az elfogulatlanság mindenkor az elme tápláléka, a jóra való öröme.

Az emberek egyik fele kineveti a másikat, de valamennyi balga. Minden lehet jó vagy rossz, a szavazatokhoz képest. Amiért az egyik követ, a másik megkövez. Csak a kiállhatatlan bolond akar mindent a maga esze szerint elrendezni. A tökéletesség nem egy ember helyeslésétől függ. Ahány fej, annyi ízlés, de annyiféle is: nincs hiba, melyért ne lelkesednék valaki, és nem kell elcsüggedni, ha valami némelyeknek nem tetszik, majd akad más, aki becsüli. De a tetszés se tegyen elbizakodottá, mert mások le fognak hurrogni. Az igazi siker mértéke a jeles férfiak helyeslése, akiknek ezekben a kérdésekben szavazatuk van. Nem egy szavazatból élünk, nem is a divatból, nem is egy évszázadból.

Nagy szerencse a falatok megemésztésére való gyomor. Az okosság szervezetében nem legkisebb fontosságú szerv a bendő, mert nagy részekből tevődik össze a nagyság. Nem zavarja meg a jószerencse azt, aki még jobbat érdemel: ami egyiknél jóllakottság, a másiknál még éhség. Sokan az első nagyobb fogástól megcsömörlenek, mert természetük keveset bír, és sem a megszokás, sem születésük nem képesíti őket magasabb tisztségre. Az ilyenek modora megsavósodik, és a bitorolt rang gőze a fejükbe száll; a nagy méltóság veszélyt hoz rájuk; nem férnek a bőrükbe, mert az érvényesülés felpuffeszti őket. Mutassa meg hát a valóban nagy ember, hogy még nagyobb sikereket is elbír, és különös gonddal kerülje mindazt, ami lelki kicsinységre vall.

Mindenki legyen a maga módján fejedelmi. Ha nem király teszi is, minden tettünk legyen a maga körében fejedelmi, és magatartásunk a sorsunk szabta határokon belül királyi. Cselekedeteink legyenek emelkedettek, gondolkodásunk fensőbbes, úgy, hogy mindenben ha nem is tényleges, de érdem szerinti királynak mutatkozzunk. Mert az igazi felség az erkölcsi feddhetetlenség, és nem kell irigyelnie a nagyságot annak, aki példaképe lehetne. Főként a trónhoz közel állókra tapadjon valami az igazi fensőségből; tegyék inkább a királyi tulajdonságokat magukévá, mint a hiúság ceremóniáit, és ne a felfuvalkodottságot tanulják meg, hanem a valóságos nagyságot.

Tartsd kezed a hivatalok ütőerén. Sokféleségük ismerete mesteri tudomány, és derekas figyelmet kíván. Az egyikhez bátorság, a másikhoz éles elme kell. Könnyebb azok betöltése, amelyek tisztességet, nehezebb azoké, amelyek ügyességet követelnek; amazokhoz nem kell egyéb erős jellemnél, emezekhez minden figyelem és éberség elegendő. Az embereken uralkodni nehéz mesterség, kivált ha örültek vagy ostobák. Kettőnek való ész kell ahhoz, akinek magának nincs. Elviselhetetlen hivatal az, amely egész embert kíván kiszámolt órákra és megszabott teendőkre, jobb az olyan, amely nem fáraszt el, és ahol a komolysághoz változatosság járul, mert a sokféleség felüdíti a szellemet. A legkívánatosabb hivatal azonban az, melynél kisebb vagy közvetettebb a függés, a legrosszabb pedig az, amely sok verejtékbe kerül ezen a földön, és még többbe a túlvilágon.

Ne légy más terhére. Az együgyű és bőbeszédű ember rendesen terhünkre van. A rövidség kellemes, és megkönnyíti az elintézést; amit a szüksézsavúságon veszít, megnyeri az udvariaságon. A jó, ha rövid, kétszeresen jó, de még a rossz sem olyan rossz, ha kevés. A tiszta párlat hatékonyabb a kotyvaléknál, és közismert igazság, hogy a bőbeszédű ember ritkán okos, nem annyira szavai tartalma, mint észjárása miatt. Vannak emberek, akik inkább kerékkötői, mint díszei a világegyetemnek: fölösleges bútorok, amelyeket mindenki félretol. Az okos ne háborgasson senkit, főként ne nagy elfoglaltságú főrangú személyeket, mert ezek megharagítása többet árt, mint mindenki másé. Amit jól mondasz, hamar elmondhatod.

Ne kérkedj szerencséddel. A méltóság fitogtatása sértőbb, mint a személyes tulajdonságoké. A hivalkodás gyűlöletes, érd be avval, hogy irigyelnek. Minél jobban keresed a megbecsülést, annál kevésbé éred el, mert mások tiszteletétől függ, tehát nem veheted el, hanem ki kell várnod és érdemelned. A magas hivatalok megkövetelik a betöltésükhöz mért tekintélyt, enélkül nem gyakorolhatók méltóképpen. Ügyelj hát az őket megillető tiszteletre, hogy jól teljesíthesd a velük járó kötelességeket; de a tiszteletet nem kierőszakolni, hanem megszolgálni kell. Akik állásukkal kérkednek, azt igazolják, hogy nem érdemlik, s hogy a méltóság túlságosan magas nekik. Ha érvényesülni akarsz, tedd azt inkább képességeiddel, mint külső dolgokkal; a királynak is inkább személye szerezzé meg a hódolatot, mint hatalma külső eszközei.

Ne mutakozzál elégedettnek magaddal. Ne légy magaddal elégedetlen, mert az kishitűség, de öntelt sem, mert az ostobaság. Az önteltség üresfejűek boldogságában végződik, mely a legtöbb embernél tudatlanságból fakad; kellemes lehet ugyan, de nem kedvez a tekintélynek. Mivel mások kiemelkedő tökéletességéig nem ér fel, beéri önmaga valamilyen közepszerűségével. A bizalmatlanság mindig hasznos, amellet, hogy okos, részben mert elősegíti ügyeink sikerét, részben mert megvigasztal a balsikerért, nem lévén meglepődve rossz fordulatoktól az, aki tartott tőlük. Homérosz maga is alszik néha, és Nagy Sándor lezuhan nagysága és csalódása magaslatáról. Sokféle körülménytől függ minden, s aki egyik helyen és egyik alkalommal győzött, máskor kudarcot vall. A javíthatatlan ostobaság azonban abban áll, hogy az oktan önteltség kivirágzik és mindenfelé elszórja magvait.

Igyekezz a legrövidebb úton válni valakivé. A társas érintkezés hatása nagy, a szokások és ízlések kicserélődnek, a jellem, sőt a gondolkodásmód is észrevétlenül átragad másra. Igyekeztek tehát a hebehurgya a meggondolthoz csatlakozni, s ugyanez áll minden más természetűre; így megerőltetés nélkül elérhető a helyes mérték. S aki alkalmazkodni képes, jól jár. Az ellentétek kölcsönhatása szépíti meg és tartja fenn a világegyetemet, és ha a természetben összhangot teremt, az erkölcsiekben még inkább azt teszi. Élj evvel az okos óvatossággal barátaid és szolgálid megválasztásánál, mert a végletek párosítása jó középértéket ad.

Ne vádaskodjunk. Vannak komor jellemű emberek, akik mindenben bűnt látnak, nem is szenvedélyből, hanem természetüknél fogva. Mindenkit elítélnek: némelyeket tetteikért, másokat azért, amit tenni fognak. Lelkük nemcsak kegyetlen, hanem silány is. Túlzott vádaskodásukban a porszemből is gerendát csinálnak, hogy kiszúrják vele mások szemét. Ezek a minden állásban feltalálható porkolóbak a Paradicsomot is fegyházzá változtatnák; ha hozzá még szenvedélyük is megszólal, mindent a végletekig hajtanak. A nemes lelkű viszont mindenre talál mentséget: ha nem készakarva, elnézésből.

Ne várj arra, hogy lemenő nap légy. Okosoknak való szabály: hagyd el a dolgokat, mielőtt azok hagynak el téged. Tanuld meg, hogy saját bukásodból is győzelmet csinálj, ahogyan a nap is néha teljes ragyogásában felhő mögé bújik, hogy ne lássuk letűntét, és bizonytalanságban legyünk, vajon lement-e vagy sem. Húzd ki magad a bajból, nehogy bőröddel fizess rá a kudarcra; ne várd meg, hogy mások fordítsanak neked hátat, és érzésben még élve, de becsülésben holtan eltemessenek. Az elővigyázatos idejekorán küldi nyugalomba versenylövát, és nem vár arra, hogy futás közben elessék, és a nézők kacajának tárgya legyen. Törje el tükrét a szép nő ravaszul idejekorán, ne pedig türelmetlenségében utóbb, mikor már meglátta benne a kiábrándító valót.

Legyenek barátaink. Második életünk ez. A barát szemében minden barát jó és bölcs. Minden jól végződik köztük. Az ember annyit ér, amennyit a többiek akarják, hogy érjen; hogy pedig akarják, a szíven keresztül kell meghódítani szájukat. Nincs külön varázsszer a szívességnél, és a barátok szerzésének ez a legjobb módja. A legtöbb és legkülönb, amink van, másoktól függ. Kénytelenek vagyunk vagy barátok, vagy ellenségek között élni. Szerezzünk meg mindennap valakit, ha nem belső barátnak, legalább jóakarónak, mert ezek közül néhány utóbb megmarad bizalmasunknak, ha túlestünk a tüzetesebb rostáláson.

Nyerd el mások jóindulatú vonzalmát. Még az első és legfőbb Ok is szerepet juttat ennek magasztos terveiben. A jóindulaton keresztül szerezhető meg a jó vélemény. Némelyek annyira megbíznak értékükben, hogy elhanyagolják a jóindulat meghódítását; hozzáértők azonban tudják, hogy az érdem útja nagy kerülő, ha nem rövidíti meg a vonzalom. A jóakarát mindent megkönnyít és kipótol: nemcsak feltételezi a jó tulajdonságokat, mint bátorság, derékség, tudás, sőt okosság, hanem valónak tekinti, a szeplőket nem látja, mert nem akarja látni. Alapja rendszeren külső egyezés: a jellem, nemzet, rokonság, születés és foglalkozás közössége. De lehet belső összhang is, és ez magasabb rendű: tehetségeken, kötelezettségeken, hírnéven és érdemeken nyugvó. Csak a jóakarát elnyerése okoz nehézségeket, mert megtartani már könnyű. Vívj hát ki, és tudd jól hasznát venni.

Jó sorsban készülj fel a rosszra. Okos ember nyáron gyűjt készletet télire, mert így kényelmesebb; akkor olcsó a kegy, és bőven akad barát. Jó, ha megőrizzük őket a drágaság és szükség napjaira. Gyűjts magadnak barátokat és lekötözött híveket, mert egyszer még becsülni fogod, amit ma nem veszel sokba. Az alacsony lelkeknek kedvező időben nincs barátjuk, mert nem ismerik; de ha sorsuk rosszra fordul, az nem ismeri majd őket.

Ne versengj másokkal. Minden igény, ha ellenzői vannak, árt a hitelnek. A vetélytárs rögtön rágalmakat szór rád, hogy kisebbiten. Csak kevesen harcolnak nemesen; a vetélkedés leleplezi a fogyatkozásokat, amelyeket az elnézés eltakart. Legtöbbször nagy tekintélynek örvendnek, míg nincs vetélytársuk. A verseny láza felébreszti vagy feltámasztja a holt gyalázatot, kiássa a földből a régi és még régebbi csúnyaságokat. A vetélkedés a másik fél gyöngéinek dobra verésével kezdődik, és azt rángatja elő, amit tud, nem amit szabad. És noha olykor, sőt legtöbbször a személyeskedés nem hasznos fegyver, az ellenfél megszerzi vele magának a bosszú alantas kielégülését, és úgy forgatja, hogy dicstelen dolgokról veri le vele a feledés porát. A jóindulat mindig békés, és a jó hír mindig jóindulatú.

Szokd meg ismerőseid rossz tulajdonságait. Akárcsak a rossz arcokat. Függségi viszonyban éppenséggel elengedhetetlen az ilyen. Vannak ördögi jellemek: velük élni nem lehet, de nélkülük sem. Aki élelmes, úgy megszokja őket, mint valaki rútságát, hogy ne rémüljön meg tőle, ha szeme elé kerül Először visszataszítónak hat, de az első ijedtség gyorsan eloszlik, s a megfontolás eltűri és megelőzi a kellemetlenséget.

Érintkezzünk jóra való emberekkel. Az ilyenekkel lehetséges a kölcsönös lekötöttség. Tisztességük magatartásuk legfőbb záloga, még elhidegülés esetén is, mert magukhoz méltóan járnak el. Jóra való emberekkel harcolni jobb, mint gonoszokat legyőzni. Az aljassággal nem lehet összeférni, mert nem kötelezi a becsület; ezért nincs rossz emberek között barátság, és baráti szolgálataik akkor sem értékesek, ha látszólag azok, mert nem becsületérzésből fakadnak. Ne érintkezzünk velük, mert aki a tisztességet nem becsüli, az erényt sem becsüli, a tisztesség pedig a jellem trónusa.

Ne beszéljünk soha magunkról. Mert vagy dicsérjük magunkat, ami hetvenkedés, vagy becsméreljük, ami kislelkűség, s elmondójában az okosság hiányára vall, a hallgatónak viszont kín. Kerüljük tehát baráti körben is, még inkább magas polcon, ahonnan mindenkihez szólunk, s ahol a balgaságnak már látszata is annak számít. Éppígy nem fér össze az okossággal, hogy jelenlevő személyekről beszéljünk, mert könnyen beleütközik a két zátony egyikébe, melyek neve: hízelgés vagy ócsárlás.

Tartsanak udvariasnak, kedvelni is fognak. Az udvariasság a műveltség színe-java, a varázslat egyik neme, s így mindenki vonzalmát elnyeri, míg az udvariatlanság általános megvetést és ellenszenvet kelt. Ha büszkeségből fakad, visszataszító, ha durvaságból, megvetendő. Legyen az udvariasság inkább több, mint kevesebb a kelletténél, de ne legyen mindig egyforma, mert ez igazságtalanságra vezetne. Ellenféllel szemben kötelezőnek tekinthető és saját értékünket mutatja, kevésbe kerül, és sokat ér: aki mást megtisztel, magát tiszteli meg. A jó modornak és a tiszteletadásnak nagy előnye, hogy azé marad, aki él vele.

Ne gyűlöltesd meg magad. Az ellenszenvet nem kell kihívni, magától is jön az. Sokan vannak, akik csak úgy gyűlölnék, maguk sem tudják, hogyan és miért. Rosszakaratuk minden előzenységet megelőz; a kajánság gyorsabban és hathatósabban dolgozik a más kárán, mint a vágy a magunk javán. Némelyek abban tetszelegnek, hogy mindenkivel összekülönböznek, mert ellenszenvet keltenek, vagy arra hajlanak. S ha már felülkerekedett a gyűlölet, éppoly nehéz kiirtani, mint a rossz véleményt. Az eszes emberektől félnek, a rossznyelvűeket utálják, a nagyképűektől irtóznak, a csúfolódókat nem állhatják, a különködőket faképnél hagyják. Mutass hát tiszteletet, hogy téged is tiszteljenek, s ha boldogulni akarsz, boldogíts más figyelmekkel.

Éljünk a jelenben. Még a tudás is a divatnak hódol, s ahol nem divat, értenünk kell ahhoz, hogy tudatlanságot tetszünk. Az észjárás és az ízlés az idővel változik; nem szabad régmódián gondolkoznunk, és ízlésünk legyen modern. Minden téren a többség ízlése az irányadó. Ezt kell tehát követnünk, és emelésén dolgoznunk. Az okos ember alkalmazkodjék testi és lelki viseletében a mához, még ha jobbnak találja is a múltat. Csak a jóságra nem érvényes ez az életszabály, mert az erényt mindig gyakorolni kell. Ma ugyan nem tudnak róla, s az igazmondás és a szótartás mintha más időkből maradtak volna ránk, a jó emberek pedig mintha egy jobb kornak születtek volna, bár még mindig kedveltek. Ha szerencsére akad is itt-ott egy, nem divatos és nem utánozzák. Oh, boldogtalan századunk, melyben ritkaság az erény és közönséges a gonoszság! Az okos éljen, ahogy lehet, nem ahogyan szeretne. Amit megadott neki a sors, tartsa többre annál, amit megtagadott tőle.

Ne csináljunk a dolgokból ügyeket. Némelyek mindenből pletykát csinálnak, mások mindenből ügyet. Mindig fontoskodnak, mindent komolyan vesznek és veszekedéssé vagy titokká változtatnak. Kellemetlen dolgokat lehetőleg ritkán vegyünk észre, különben állandó bonyodalmak állanak elő. Nincs fonákabb valami, mint ha az ember szívére veszi azt, amit félvállról kellene vennie. Sok dolog, ami valami volt, semmivé lesz, ha nem törődünk vele; sok pedig, ami semmi volt, attól kap jelentőséget, hogy ügyet csinálunk belőle. Eleinte mindennel könnyen végezhetünk, később már nem. Sok betegséget maga az orvosság idéz elő. Nem a legrosszabb életszabály tehát hagyni a dolgokat úgy, ahogy vannak.

Légy úr szóban és tettben. Így mindenütt boldogulsz, és eleve tiszteletet keltesz magad iránt. Az ilyesmi mindenütt megmutatkozik: a társalgásban, a szónoklásban, sőt a járásban, de még a nézésben és a hajlamokban is. Nagy győzelem a szívek meghódítása; ehhez azonban nem dőre vakmerőség és barátságtalan modor kell, hanem a fensőbbes jellemből folyó és az érdemtől támogatott méltóságteljes előkelőség.

Kerüljük a mesterkéltséget. Minél több a jó tulajdonság, annál kevésbé van szükség a tetszelgésre, mely csúfosan elhomályosítja. Éppoly utálatos másnak, mint kínos annak, aki csinálja, mert örök aggodalom mártírja, és folyton szenved a vigyázástól. Még kiválóságaira is árnyat vet, mert ezeket is inkább mesterkélte erőszaknak tudják be, mint a természet adományának. Pedig a természetes mindig kedvesebb a mesterkéltnél. Sohasem hiszik el, hogy a tetszelgő bírhatna avval, amit színlel. Minél jobban csinálunk valamit, annál kevésbé szabad látszania a szándékosságnak, hogy úgy tűnjék, mintha természetünkből fakadna a teljesítmény. De vigyázzunk arra is, hogy a tetszelgést kerülve, bele ne essünk, és ne tetszelegjünk abban, hogy nem tetszelgünk. Az okos sohase mutassa, hogy tisztában van érdemeivel, mert éppen a nemtörődomség kelti fel mások figyelmét. Kétszeresen kiváló az, aki minden tökélyt magában hord, de egyet sem gondol a tökéletességével. Az ilyen megfordított úton jut el céljához, a sikerhez.

Érd el, hogy visszakívánjanak. Csak kevesen képesek magukat így megkedveltetni, s boldog, akinek ez okosoknál sikerül. Az elmenőkkel langyosan szoktak bánni. Mégis van mód arra, hogy a szeretet zsoldjára szert tegyünk, és pedig biztosan, ha hivatalunkban képességeinkkel tűnünk ki, még biztosabban, ha szíves modorunkkal. Ilyenkor a szeretet a kiválóság jutalma, és észre fogják venni, hogy állásunknak volt szüksége ránk, nem nekünk az állásra. Egyesek díszére válnak hivataluknak, másoknak az válik díszükére. Nem előny viszont, ha a rossz utód miatt látszunk jónak, mert akkor nem annyira bennünket kívánnak vissza, mint inkább a másikat a pokolba.

Ne légy élő botránykrónika. Csak aki a maga jó hírét már eljátszotta, törődik mindig a más szegényével. Némelyek mások foltjaival szeretnék kendőzni, ha ugyan nem lemosni a magukét, vagy pedig vigasztalást merítenek belőle, holott ez ostoba vigasz. Bűzös azok szája, akik mások szennyének csatornái. Aki leginkább szeret vájkálni az ilyesmiben, leghamarább bemocskolja magát. Nemigen van ember eredendő fogyatkozás nélkül, vagy színén, vagy fonákján. Csak a kevésbé ismertek hibái maradnak ismeretlenek. Az óvatos tartózkodjék attól, hogy bűnlajstrom legyen, mert az ilyen utálatos fráter él ugyan, de lelke nincsen.

Nem az az ostoba, aki ostobaságot csinál, hanem aki az elkövetett ostobaságot nem tudja leplezni. Az ember rejtse el hajlamait, de még inkább hibáit. Minden ember téved, de azért van különbség: az okosok leplezik, amit már elkövettek, az ostobák pedig a majdan elkövetendő kedvéért hazudnak. A tekintély inkább az eltitkoláson alapszik, mint a tetten, mert aki nek vaj van a fején, ne menjen a napra. A nagy emberek botlásai észrevehetőbbek, akár csak a nagyobb égitestek fogyatkozása. Még a barát se ismerje be hibáit, sőt, ha lehetne, maga előtt is el kellene tagadnia. Itt azonban már egy másik életszabály alkalmazható, és pedig ez: tudjunk felejteni.

Kecses légiesség mindenben. A tehetség élete, a beszéd lélegzete, a cselekvés lelke, a kiválóságok kiválósága. Minden más tökély a természet ékessége, de a fesztelenség a tökélyeké maguké, még az észjárásban is tükröződik. Javarészt adomány ez, és csak kisrészt tudható be a tanulásnak, mert még a nevelésnek is fölötte áll. Túlmegy a könnyedségen, és a bátorságot is eléri, előfeltétele a nyúgnélküliség, melyet tökéletességgel pótol. Nélküle minden szép külső halott, és minden kellem kellemetlen. Mindenen tútesz, bátorságon, okosságon, óvatosságon, sőt még a méltóságon is. Az ügyek elintézését diplomatikusan megrövidíti, és művelt formában kihúzza minden csávéból.

Lelki emelkedettség. A hős egyik legfontosabb kelléke, mert a nagyság minden fajtája iránt fellelkesít: emeli az ízlést, tágítja a szívet, köszörüli az elmét, nemesíti a kedélyt, és méltóságot kölcsönöz. Akárhol található, kitűnik, és ha a sors mostohasága egykor elfojtja is, kitör, hogy ragyoghasson, és az akarattal nő ott is, ahol a lehetőséget eltorlaszolja előtte. A nagylelkűség, a nagyvonalúság és minden hősi tulajdonság forrásukat ismerik fel benne.

Ne panaszkodjunk soha. A panaszkodás mindig árt a tekintélynek. Inkább mások indulatának ad serkentő példát, mint nekünk a részvét vigaszát. Hallgatójának utat mutat a felpanaszolt irányban, és az első sérelem ismerete mentsége lesz a másodiknak. Sokan régi bajaik elpanaszolásával újakat indítanak el, és miközben orvoslást vagy vigaszt keresnek, kárörömöt, sőt megvetést keltenek. Jobb politika, ha dicsérjük némelyek jó szolgálatait, hogy másokat hasonlókra bírjunk, mert távollevők szívességeinek felemlegetésével a jelenlevőket buzdítjuk, s ily módon egyeseknél élvezett tekintélyünket másoknak adjuk tovább. Óvatos ember nem teszi közhírré kudarcait vagy fogyatkozásait, a másoknál élvezett becsülést azonban igen, mert ez alkalmas arra, hogy barátokat nyerjen és ellenségeket verjen.

Lenni és látszani. A dolgok értékét nem az adja meg, amik, hanem aminek látszanak. Valamit érni és meg is mutatni annyi, mint kétszer annyit érni. Ami nem látható, olyan, mintha nem is volna. Még az igazságot sem tisztelik, ahol nincs igazság-színe. Sokkal többen vannak az elámítottak, mint a belátók. Az ámitás hatalma nagy, és a dolgokat külszínükről ítélik meg; vannak, amelyek merőben másfélék, mint amilyenek látszanak; a jó külső a belső tökély legjobb ajánlólevele.

A lélek bája. A léleknek is van bája: a szellem kecsessége, melynek megnyilvánulása igazi ékessége a szívnek. Nem mindenki mondhatja magáénak, mert belső nagyság kell hozzá. Első jele az, hogy jót mondunk ellenségünkről, és még jobbakat teszünk vele. Legszebb fényében akkor mutatkozik, mikor bosszúra nyílik alkalm: az ilyent nem hagyja kihasználatlanul, hanem megnemesíti avval, hogy a győzelmet a döntő pillanatban váratlan nagylelkűséggé

változtatja. Amellett politikus is, sőt az állambölcsesség netovábbja, mert sohasem színlel győzelmet, aminthogy semmit sem színlel, ha pedig érdemével kivívja, nagylelkűen átsiklik fölötte.

132

Kétszer gondold át mindent. A másodszeri felülvizsgálat nagy biztonságot ad; kivált, ahol nem értesz jól valamit, igyekezzél időt nyerni, hogy kiegészess, vagy jobb helyzetbe kerülj. Új érvek vetődnek fel, hogy álláspontodat erősítsék vagy igazolják. Ha arról van szó, hogy adj valamit, a megfontolt adomány nagyobb becsben fog állani a gyorsaság okozta örömnél, mert mindenki többre tartja azt, amit tovább kívánt. Ha pedig nemet kell mondanod, időd lesz annak formáját átgondolni és megérlelni a visszautasítást, hogy ízletesebb legyen; az első vágy hevének elmúltával, lehiggadt fővel senki sem érzi annyira sértőnek a kosarat. Gyors kérést lassan teljesíts, mert ez a fortély alkalmas az óvatosság kijátszására.

133

Inkább légy mindenkivel bolond, mint egymagadban okos. Számító emberek elve. Mert ha mindenki bolond, senki sem rövidül meg, de a magányos okosságot bolondságnak fogják tartani. Ennyire fontos, hogy az árral ússzunk. A tudás néha a tudatlanságban vagy annak színlelésében áll. Emberek között kell élnünk, és a tudatlanok többségben vannak. Aki magában akar élni, félisten legyen vagy egészen állat. De át is alakíthatom az aforizmát, így: inkább légy a többiekkel okos, mint magadban bolond. Némelyek hóbortjaikkal akarnak kiválni mások közül.

134

Kétszeresen legyen meg, ami az élethez kell. Akkor az élet is megkészszerződik. Függsünk a dolgoktól ne legyen kizárólagos, és ne szorítkozzék egyetlen dologra, akármilyen egyedülálló is az. Minden legyen meg kétszeresen, főleg a boldogulás, a kedveltség, az élvezet kellékei. Fölöttébb nagy a hold változékonysága, minden létező határa: de annál is változékonnyabbak a dolgok, melyek a gyarló emberi akarattól függenek. Védekezzünk a törékenység ellen nagyobb készlettel, és tegyük szabályává az életművészetnek, hogy minden jóból és kellemesből kettős tartalékunk legyen. Ahogyan a természet is minden igazán fontos és veszélyeztetett szervet párosával ad az embernek, tegye a művészet ugyanezt mindennel, amitől függünk.

135

Ne iparkodjunk mindig ellentmondani. Az ellentmondás szelleme ostobaság és bosszúság. Hívjuk ellene segítségül az okosságot. A mindig akadékoskodó elmés lehet, de makacssága nem menekülhet az ostobaság vádja elől. Az ilyenek a legkellemesebb társalgást közelharccá teszik, s így nagyobb ellenségei környezetüknek, mint azoknak, akikkel nem érintkeznek. A legízletesebb falatban legjobban érezhető a szálla, mely átfúrja. Ilyen szórakozás közben az ellentmondás a balgák és kártékonyak szenvedélye, akik az oktalan állattal a vadállatot egyesítik magukban.

Ismerd meg jól tárgyadat. Tapints elevenére az ügyeknek. Sokan a haszontalan okoskodás ágain vagy a fárasztó szószátyárkodás levelei közt vergődnek, s a világért nem bukkannak rá az eset lényegére; százszor kerülgetnek egy pontot, magukat és másokat kifárasztva, csak éppen az ugróponthoz nem jutnak el soha. A kusza elmék bűne ez, amelyek képtelenek kigabalyodni, csak pazarolják az időt és a türelmet olyasmire, amit elhagyhatnának, úgyhogy végül mind a kettőből kifogynak, mire eljutnak ahhoz, amit a végére hagytak.

Legyen a bölcs elég magának. Volt, akinek mindene önmaga volt,⁷ s ha magát hozta, mindent hozta. Ha egyetlen mindenre használható barát elég Róma és az egész világ felépítésére, legyen az ember ilyen jó barátja önmagának, akkor egyedül is élhet. Ki is hiányozhatnék neki, mikor az övénél nagyobb elme és jobb ízlés nincs. Az ilyen csak magától függ, s a legfőbb lényhez hasonlítani a legfőbb boldogság. Aki ily módon meg tud állapodni magában, semmi- ben sem lesz az állathoz hasonló, de sokban a bölcssekhez és mindenben istenhez.⁸

Ez is művészet: hagyni mindent, ahogy van. Éspedig annál nagyobb, minél jobban zajlik a nyilvános és magánélet tengere. Vannak örvényei a társas létnek, viharai a szívnek: ilyenkor az okos visszahúzódik a kikötő biztos révébe. Sokszor a gyógyszer csak súlyosbítja a betegséget, engedjünk ilyenkor mind a természetnek, mind az erkölcsi dolgoknak szabad folyást. A tudós orvosnak éppúgy kell értenie a rendeléshez, mint a nem rendeléshez, mert néha inkább abban áll a művészet, hogy ne alkalmazzunk orvosságot. A tömeg zajlásának lecsillapítására válasszuk azt a módot, hogy kezünket visszahúzva megvárjuk, míg a tömeg magától elcsendesül. Az átmeneti visszavonulás későbbi győzelmet jelent. Kis ok elég ahhoz, hogy a forrás megzavarodjék, és nem beavatkozásunktól tisztul meg, hanem attól, hogy magára hagyjuk. Sok baj ellen a legjobb orvosság, ha nem nyúlunk hozzá, akkor magától elmúlik.

Ismerd fel a szerencsétlen napokat. Mert vannak ilyenek: semmi sem sikerül, s játékot változtathatsz ugyan, de szerencsét nem. Két játszma után be kell látnod ezt, és vonulj vissza, ha úgy veszed észre, hogy a nap nem kedvező. Az év sem mindig egyforma, nem lehet az ember minden órában okos. A gondolkodáshoz éppúgy szerencse kell, mint egy jó levél megírásához. Minden kiválóságnak megvan a maga időszaka: a szépség sem tündöklök mindig. Sokszor az okosság rácáfol magára, akár hátra-, akár előretekint. Mindennek a maga napján kell végbemennie, hogy jól végződjék. Ahogyan némelyeknek minden rosszul, másoknak minden jól sikerül, kisebb megerőltetéssel. Ezeket már minden készen várja: a szellem megfelelő, a hangulat alkalmas, és a csillagok kedveznek. Az ilyen alkalmat ragadjuk meg, és

⁷ Biász, a hét görög bölcs egyike; tőle származik a mondás: „Sok szakács elsózta a levest”.

⁸ Schopenhauer jegyzete: vö. 133. életszabály.

egyetlen parányát se engedjük elveszni. Azért a megfontolt ember egyetlen balsiker miatt nem fogja a napot végleg rossznak, sem egy siker miatt jónak nyilvánítani, hiszen amaz hangulathiány, emez szerencsés véletlen is lehet.

140

Nyomban megtalálni a jót mindenben, az ízlés diadala. A méh rögtön megtalálja az édest, hogy mézet csináljon belőle, a vipera a keserűt, mert mérgéhez kell. Ilyenek az ízlések is: egyiknek a legjobb kell, másiknak a legrosszabb. De nincs, amiben ne volna valami jó, főként ha könyv, tehát gondolat szüleménye. Némelyeknek azonban olyan szerencsétlen természetük van, hogy ezer tökély között is rábukkannak az egyetlen fogyatkozásra, s azon rágódnak aztán, mint mások akaratának és eszének szemetesládái. Minden tévedést nyilvántartanak, inkább rossz ítélőképességük büntetéseképpen, mint elméjük köszörlésére. Életük sanyarú, mert mindig keserűséget esznek, hisz mások hibáiból táplálkoznak. Szerencsésebb azok ízlése, akik ezer fogyatkozás közt rátalálnak az egyetlen véletlenül útjukba akadó kiválóságra.

141

Ne élvezd saját szavaidat. A magad meglegedésével nem mégy sokra, ha másokat nem elégitesz ki. Az öntömjénezés szokott büntetése közmegvetés. Aki magának tetszik, mindenki másnál visszatetszik. Nem jó egyszerre beszélni és önmagunkat hallgatni: ha magunkban beszélni kótyagosság, kétszeresen az mások előtt hallgatni magunkat. Nagyurak betegsége, hogy folyton elismételgetik: „Jól mondom?“, meg: „Ugye?“ - hogy a hallgatók háta borsózik belé. Minden mondat végén tapsot várnak, vagy dicséretet, és kimerítik az okosok türelmét. A felfuvalkodottaknak sokszor visszhangjuk is akad, és mivel beszédük csupa sallang, valamelyik ostoba minden szavukra rávágja az éljent.

142

Ne szegődj önfújásból a rosszabbik párthoz, csak mert ellenfeled megelőzött, és a jobbikat választotta. Ha ezt teszed, eleve elvesztetted a harcot, és csúfosan fogod végezni. Rossz eszközökkel sohasem állhatsz jó bosszút. Ellenfeled előrelátóan csatlakozott a jobbik párthoz, te elkésve és botorul küzdenél ellene a rosszabbikon. Akik tetteikben önfújék, jobban megjárják, mint akik csak szóban azok, mert a tett kockázatosabb a szónál. A makacsok közönységessége abban áll, hogy ha ellentmondhatnak, nem nézik sem az igazságot, sem a harci esélyt. Az óvatos mindig az igazság, nem az indulat oldalán áll, vagy mert rögtön belátta azt, vagy mert utóbb okult. Akkor, ha az ellenfél ostoba, hasonló helyzetben ő fog visszakozni és átmenni a másik oldalra, vagyis a rosszabbik párthoz. Hogy eltántorítsd a jótól, nem kell mást tenned, mint hogy te magad állj oda, akkor balgasága rá fogja bírni arra, hogy cserbenhagyja, így saját önfújásán fog rajtaveszteni.

Ne essünk paradoxonba, csak hogy köznapiak ne legyünk. Mindkét véglet árt a hitelnek. Minden vállalkozás, amely csorbát ejt méltóságunkon, máris a dőreség egy neme. A paradoxon az a csalás, amely eleinte tetszetős, mert meghökkent újszerűségével és furcsaságával; később azonban, ha kiderül a turpisság, és az igazi jelentőségében látják, pórul járunk vele. A szemfényvesztés egy fajtája, és közügyekben az állam romlására vezet. Akik nem tudnak vagy nem mernek az erény útján eljutni az igazi nagyságig, rávetik magukat a paradoxra: az ostobákat elkápráztatják, de az okosokat igazmondásra bírják vele. Az ítélőképesség kifícamultságára vall, s ezért annyira ellentéte az okosságnak; ha alapja olykor nem hamis, legalábbis bizonytalan, és fontos dolgokat kockáztatunk gyakorlásával.

Kezdd el a más ügyével, végezd a magadéval. Ez a hadicsel a siker biztosítója; a keresztény mesterek égi dolgokban is alkalmazzák ezt a szent fogást. Fontos fordély, mert a vélt előny csalétekül szolgál az idegen akaratnak; azt hiszi, az ő ügyéről van szó, pedig csak a magad kérésének egyengeted vele az utat. Soha ne haladj vaktában, legkevésbé ingatag talajon. Olyan emberekkel szemben, akiknek első szava rendszeresen „nem”, tanácsos kitérni a nyilvánvaló útjából, hogy ne eszméljenek rá a beleegyezésükkel járó kockázatra, előre kitalálva a készülő fordulatot. Ez a tanács összefügg a második szándékról mondottakkal.⁹ Ez is, az is nagy ravaszságot kíván.

Ne áruld el gyöngédet, mert rátalálnak. Ne panaszd el, mert a rosszindulat mindig odanyúl, ahol legjobban sajog. Akkor aztán hiába berzenkedel, avval is csak a szórakozást fokozod. A kajánság addig szimatol, míg leránthatja a leplet gyöngédről, és alapos tapogatózás után meg is találja, hol a bibi. Ezer módon próbálkozik, míg csak az eleven húshoz nem ér. Az óvatos ne mutassa ki, hogy átláttak rajta, és ne takarja ki sem személyes, sem örökölt fogyatkozását, mert néha még a szerencsének is kedve telik benne, hogy ott okozhat fájdalmat, ahol a legfájóbb. Ütése mindig elevenre talál, ezért ne mutasd ki soha, mi okoz szenvedést és mi örömet. Ha eszerint jársz el, amaz múló, emez tartós.

Nézz belülré. A dolgok többnyire merőben mások, mint aminek látszanak, és a kéregről megálló tudatlanság kiábrándulássá lesz, ha aztán beljebb hatol. Mindenben előljár a hazugság, és állandó közönségessége magával rántja a balgákat, az igazság csak utolsónak kullog utána messziről. Az okos tartogassa neki másik felét a képességnek, melyet mindnyájunk édesanyja, a bölcs természet párosával adott. A csalás nagyon felszínes, és akik maguk is azok, rögtön ráakadnak. Az igazi lényeg azonban mélyen visszahúzódik, hogy a bölcsek és eszesek annál jobban becsüljék.

⁹ Vö. 13. életszabály.

Ne legyünk hozzáférhetetlenek. Senki sem olyan tökéletes, hogy időnként ne szorulna figyelemre. Gyógyíthatatlanul ostoba az, aki senkire sem hallgat. A legönállóbb ember is engedje szóhoz jutni a baráti tanácsot, melynek megszívlelésétől a fejedelmi rang sem mentesít. Vannak menthetetlen, mert hozzáférhetetlen emberek, akik vesztükbe rohannak, mert senki sem mer odamenni és visszatartani őket. A legkiválóbb is tartson nyitva egy ajtót a barátságnak, és a segítség fog belépni rajta. A barátnak pedig álljon módjában, hogy fesztelesenül adhasson tanácsot, sőt gáncsolhasson is. Ezt a kiváltságot megelégedésünk s a hűségről és okosságról táplált jó véleményünk adja neki. Nem szabad mindenkinek osztogatnunk becsülésünket, sőt hitelünket sem; de óvatosságunk mélyén őrizzük meg egy bizalmasunk tükrét, akinek intelmeiért és útbaigazításaiért köszönettel és becsüléssel adózunk.

A társalgás művészete. Ebben mutatkozik meg, vagyunk-e valakik. Egyetlen más emberi foglalkozás sem kíván több figyelmet. Éppen mert a legmegszokottabb az életben, egész tekintélyünk rajta áll vagy bukik. Mert ha már a levélíráshoz is figyelem kell, lévén a levelezés megfontolt írásbeli társalgás, mennyivel több kell a közönségeshez, mely okosságunkat teszi előkészületlenül próbára. A tapasztaltak a nyelven tapintanak rá a lélek ütőerére, ezért mondhatta a Bölcs: „Beszélj, ha azt akarod, hogy megismerjelek.” Némelyek abban látják a társalgás művészetét, hogy művészet nélkül való és fesztelen legyen, mint a ruha. Ez valóban áll jó barátok esetében, de ha tiszteltebb személyről van szó, tartalmasabbnak kell lennie, és a beszélő tartalmas voltáról kell tanúskodnia. Hogy sikerünk legyen, alkalmazkodjunk a többi jelenlevő jelleméhez és szelleméhez. Ne bírálgassuk a szavakat, mert nyelvbogarászónak néznek. Még kevésbé szabad az érveket méricskélünk, különben kerülni fogják társaságunkat, és drágán adják el nekünk véleményüket. A tapintat fontosabb a beszélgetésben, mint az ékesszólás.

Tudnunk kell másra hárítani az ódiomot. Hasznos furfangja az uralkodóknak, hogy pajzsuk van a rosszakarat ellen. Ennek oka nem a tehetség hiánya, mint a kajánság véli, hanem az a magasabb törekvés, hogy legyen, akire visszahullik a balsiker gáncsa és az általános rosszallás büntetése. Nem üthet ki minden jól, és nem lehet mindenkinek kedvére cselekedni. Legyen hát egy bűnbakod, akire átháríthatod a rossz következményeket, még becsvágyad árán is.

Tudd jól eladni a portékádat. Belső értéke nem elég, mert nem mindenki harap a lényegbe, vagy néz a dolgok belsejébe; legtöbben oda tódulnak, ahol csoportosulást látnak, szóval a többiek után mennek. Az ügyesség főként a jó hír megszerzésében áll, akár portékád feldicsérelésével, mert a dicséret felkelti a megszerzés vágyát, akár valami jó elnevezéssel, ami fokozza a kelendőséget. De kerüld ebben is a tetszelgést. Mindenkit csábít, ha valamiről azt mondd, hogy csak hozzáértőknek való, mert mindenki annak tartja magát, és ha nem, hiányérzete lesz a vágy sarkantyúja. Viszont sohase mondj valamit könnyűnek vagy általánosnak, mert így inkább lealacsonyítod, mint hozzáférhetővé teszed. Mindenki a rendkívüli után kap, mert jobban ingerli mind az ízlést, mind a szellemet.

Gondolkozzunk előre. Ma holnapra, sőt sokkal továbbra. A legnagyobb előrelátás, ha külön órákat szánunk erre. Az óvatos számára nincs véletlen, és a vigyázatos nem juthat bajba. De ne várj a gondolkozással, míg nyakadig ér a víz. Előre kell gondolkoznod, és többszörös, érett megfontolással elejét vened a bajnak. A párna néma jósnő, és a dolgokra egyet aludni többet ér, mint álmatlanul hánykolódni miattuk. Némelyek előbb cselekszenek, aztán gondolkoznak: ezeknek fontosabb a mentség a következményeknél. Mások sem előzőleg, sem utólag nem gondolkoznak. Az egész élet gondolkozás legyen, hogy eltaláljuk a helyes utat. Az ismételt megfontolás és az előrelátás lehetővé teszi, hogy a jövőben is éljünk.

Ne szegődjünk olyanhoz, aki elhomályosíthat, akár mert több, akár mert kevesebb nálunk. Akinek képessége több, tekintélye is nagyobb. Mindig övé lesz a főszerep, miénk csak a második, s ha valami sikerül, neki tudják be. A hold addig ragyog, míg egymaga áll a csillagok közt; de alig kel fel a Nap, vagy nem tűnik fel többé, vagy eltűnik. Ne csatlakozzunk soha ahhoz, aki árnyékot vet ránk, csak ahhoz, aki mellett tündökölhethetünk. Így tűnhetett fel szépek Martialis okos Fabullája csúnya és rosszul öltözött társnői között. Arra is ügyeljünk, hogy a rossz társaság bajba ne hozzon, vagy másokat saját hitelünk rovására meg ne tiszteljünk. A feltörekvő szegődjék a kiválókhoz, a már beérkezett a középszerűekhez.

Ne menjünk oda, ahol nagy űrt kell betöltenünk. S ha mégis megtesszük, legyünk bizonyosak, hogy túlteszünk elődünkön. Ha csak utol akarjuk érni, meg kell kettőzni igyekezetünket. Amilyen célszerű, ha utódunk olyan, hogy visszakívánjanak bennünket, ugyanannyi ravaszság kell ahhoz, hogy elődünk ne homályosítson el. Nagy űrt nehéz betölteni, mert a régebbi mindig jobbnak látszik, s az sem elég, ha értékünk az övével egyenlő, mert övé az elsőség. Fölös számú kiválósággal kell tehát rendelkezünk, hogy az emberek jó véleményében elfoglalhassuk helyét.

Nem szabad könnyen hinni, sem hamar szeretni. Lassan hinni érettség jele. A hazugság gyakori, ezért szabad csak ritkán hinni. Aki könnyen elindul, utólag szégyenkezni kénytelen. De ne mutassuk meg, hogy kételkedünk más igazmondásában, ami az udvariatlanságon is túlmenő sértés, mert csalónak vagy becsapottnak nézzük, akivel beszélünk. A legnagyobb bökkenő azonban nem ez, hanem, hogy a hitetlenkedés hazugság jele, mert a hazugot két dolog jellemzi: hogy ő nem hisz másnak, és hogy neki sem hisz más. Az okos hallgató függessze fel véleményét, az elbeszélő pedig hivatkozzék forrására. Ugyancsak oktalanság könnyen megszeretni valakit, mert nemcsak szavakkal lehet hazudni, hanem tettekkel is, és a tetteg elkövetett csalás még ártalmasabb.

A felindulás művészete. Ha lehet, fékezze higgadt meggondolás a közönséges indulatokat. Az okosnak ez nem is esik nehezére. A felindulás első fokán észre vesszük, hogy felindultunk, s evvel már urává is lettünk érzéseinknek, megállapítva, hogy eddig és eddig a pontig akarunk elmenni haragunkban, tovább nem. Evvel a fensőséges megfontolással kezdődjük és végződ-jük a felindulás. Tudjuk, hogyan kell idejében megállani, mert a futásban is ez a legnehezebb. Nagy próbája az ítélőképességnek, az örültség perceiben is megőrizni okosságunkat. Minden szenvedély az ésszerűségtől való eltántorodás, de a mondott mesteri óvatossággal sohasem botlik el az ész, és nem lép túl az ösztönös józanság határain. Hogy urai legyünk egy szenvedélynek, mindig erősen kezünkben kell tartanunk a gyeplőt, és mi leszünk az első lovas bölcs,¹⁰ ha nem is az utolsó.

Kiválasztott barátok. Az ész vizsgálja és a változó sors tegye próbára barátainkat, s ne csak a vonzalom adja meg rangjukat, hanem az értelem is. Ez az élet legnagyobb sikere, mégis a legkevesebb gondot fordítják rá. Némelyek tolakodásukkal, mások véletlen folytán lesznek barátainkká. Pedig mindenkit barátairól ítélnék meg, mert a bölcs sohasem fér össze tudatlanokkal. Ha valaki tetszik nekünk, az még nem jelent bizalmasságot, mert ennek oka az illető kedvessége még inkább lehet, mint képességébe vetett bizalmunk. Vannak hites és törvénytelen barátságok; ezek kedvtelésünkre szolgálnak, amazok elménk megtermékenyítésére. Az embernek magának kevés barátja akad, szerencsájének sok. Egy jó barát belátásából több hasznunk van, mint sok más jóakaratóból. Ezért válasszuk ki barátainkat mi, ne a véletlen. Az okos barát ért hozzá, hogy elhárítsa a kellemetlenségeket, az ostoba maga hívja ki. Végül: ne kívánjunk barátainknak nagy szerencsét, ha nem akarjuk őket elveszteni.

Ne csalódjunk emberekben, mert ez a csalódás legcsúnyább és leggyakoribb fajtája. Inkább csalódjunk az árban, mint az áruban. Nincs, aminek jobban belsejébe kellene néznünk, mint az embereknek. A dolgokhoz érteni egészen más valami, mint az embereket ismerni. Nagy bölcsesség kell hozzá, hogy jellemüket megértsük, és az egyik természetét a másiktól megkülönböztessük. Az embereket éppúgy tanulmányozni kell, mint a könyveket.

Tudjuk felhasználni barátainkat. Ez is az okosság egyik művészete. Némelyek távolról jók, mások közelről, s amelyik talán alkalmatlan a társalgásra, alkalmas a levelezésre. A távolság sok hibát elmos, mely a közvetlen érintkezésben tűrhetetlen volt. Ne csak örömünk legyen barátunkból, hanem hasznunk is, azért rendelkezék barátunk a Jó, mások szerint a Létező mindhárom tulajdonságával: legyen egy, jó és igaz,¹¹ mert a barát minden. Csak kevesen alkalmasak igazi barátságra, s számukat a kiválasztás nehézségei még jobban csökkentik.

¹⁰ Schopenhauer jegyzete: spanyol közmondás: en caballo no hay cuerdo - senki sem okos lovon.

¹¹ Schopenhauer jegyzete: Quodlibet ens est unum, verum, bonum: a skolasztikus filozófia tétele.

Tudnunk kell őket megtartani, mert ez még megszerzésüknél is többet jelent. Keressünk olyanokat, akik megmaradnak, s ha kezdetben újak is, szolgáljon annál nagyobb örömünkre, hogy régiékké válhatnak. A mindenképpen legjobbak azok, akikben sok a só, még ha rámeleg is a véka kipróbálásukra.¹² A legpusztább sivatag a barátok nélküli élet: a barátság megsokszorozza a jót, és elosztja a rosszat, az egyetlen orvosság a sors mostohasága ellen, és a fuldokló lélek levegőhöz jutásához.

159

Tanuljuk meg eltűrni az ostobákat. A bölcsök mindig türelmetlenek, mert a tudás gyarapítása egyben a türelmetlenség gyarapítása, s a sok tudás sok igényt jelent. A legjobb életszabály Epiktétosz szerint a tűrés, ebben áll szerinte a bölcsesség fele. Minden fajtájú butaság elviseléséhez azonban tömérdek türelem kell. Sokszor azoktól nyeljük le a legtöbbet, akiktől függünk, mert a szolgálat önmagunk legyőzésével jár. A tűrésből fakad a megbecsülhetetlen belső béke, ez pedig a földi üdvösség. Akinek lelkülete nem alkalmas a tűrésre, húzódják vissza önmagába, ha ugyan önmagát képes elviselni.

160

Beszélg figyelmesen. Vetélytársaidal óvatosságból, a többiekkel illetudásból. Mindig ráérsz kimondani egy szót, de visszavonni nem. Beszélg úgy, mintha végrendelkeznél: minél kevesebb szó, annál kevesebb pör. A mellékes dolgokban szerezd meg a gyakorlatot a fontosakhoz. A titokzatosságnak isteni arculata van. Aki könnyen beszél, hamar legyőzik és meggyőzik.

161

Ismerjük dédelgetett hibáinkat. A legtökéletesebb ember sem mentes tőlük, és vagy házasságban él velük, vagy ágyasságban. A szellemben is feltalálhatók, s minél nagyobb, annál számosabbban vagy annál észrevehetőbben. Nem mintha az illető nem ismerné, hanem mert szereti őket, ami pedig kettős baj, mert szenvedély, és mert tárgya fogyatékos. A tökéletesség szeplői ezek a hibák, kívülállókra éppoly rosszul hatnak, amilyen kedvére valók az embernek magának. Itt csak önmagunk bátor legyőzése segít; meg kell adnunk ezt az elégtételt egyéb, jó tulajdonságainknak. Mert mindenki erre veti magát, és ha már kénytelen dicsérni a sok csodálatra indító jót, ezen a ponton megáll, és más tehetségeink befektetésére használja.

¹² Spanyol közmondás: No te has de fiar sino de con quien comieres un moyo de sal - csak abban bízz, akivel megettél már egy moyo sót. A moyo hetedrésze egy hanegának. (Gáspár E. fordításában: véka.)

Tudd legyőzni vetélytársaidat és rosszakaróidat. A lenézés nem elég, akármilyen okos. Nemeslelkűséggel többre megyünk. Nem dicsérhető eléggé, ha valaki jót mond arról, aki rosszat mond róla; a leghősiesebb bosszú, ha érdemeinkkel és jó tulajdonságainkkal győzzük le és vonjuk kínpadra az irigységet. Minden szerencsénk szorít egyet a rosszakarat nyakára tett hurkon, és az irigyelt dicsősége a vetélytárs pokla: méltán mondják a legnagyobb gyötrelmeknek, mert a boldogságból szűr mérget. Az irigy nem egyszerre hal meg, hanem annyiszor, ahányszor az irigyelt tetszést arat. Ily módon az egyik sikere örökéletiségben a másik kínjával versenyez, s amaz éppoly halhatatlan a felmagasztosulásban, mint emez a szenvedésben. A hír harsonája, mikor az egyik halhatatlanságát hirdeti, a másik kivégzését jelenti be, mert irigység általi lassú halálra ítéli.

A boldogtalan iránti részvét ne bírjon rá soha, hogy osztozz balsorsában. Ami némelyeknek szerencsétlenség, másoknak rendesen szívbeli öröm, mert az egyik ember nem volna boldog, ha sok más nem volna boldogtalan. A szerencsétlenek sajátossága, hogy megszerzik maguknak mások jóindulatát, mely meddő kegyével igyekezik kárpótolni őket a sorscsapásokért. Előfordul, hogy akit jó sorsában mindenki utált, bajában mindenki szán: a magas állású elleni gyűlölet átalakul az elbukott iránti részvétté. De a bölcs figyelje meg, hogyan keveri kártyáit a sors. Vannak, akik mindig csak boldogtalanok társaságát keresik, és balsorsában ahhoz csatlakoznak, akit tegnap még mint Fortuna kegyeltjét messze elkerültek. Az ilyesmi néha nemes lélekre vall, de okosságra nem.

Röppents föl előre dolgokat. Így kipuhathatod az elérendő hatást, különösen ha a siker és a kedvező fogadtatás kétes. Bizonyosodjál meg az ügy kedvező kimeneteléről, és közben elhatározhatod, vágj-e bele valóban, vagy húzódjál vissza. Ezen a módon megismerheted mások szándékait, és óvatosan kitalálhatod, milyen talajon állasz, ez pedig a legfontosabb szabály, akár kérsz, akár akarsz, akár parancsolsz.

Harcolj becsülettel. Kényszerrel a bölcs is rávehető a harcra, de tisztességtelenségre nem. Kiki úgy cselekszik, amilyen, nem amilyenné a kényszer tenni akarja. Szép a lovagiasság a vetélytárssal vívott harcban; így kell küzdened, hogy ne csak erőd győzzön, hanem harcmódorod is. A csúnya győzelem nem dicsőség, hanem vereség. A nagylelkűség mindig felsőbbrendűség. Jóraló ember nem használ tiltott fegyvereket, amilyen a volt baráté az újdonsült ellenséggel szemben, mert a bizalmat sohasem szabad bosszúra felhasználni. Minden, aminek árulásszíne van, beszennyezi a jó hírt. Jelentősebb embereknél a legkisebb nemtelenség megütközést kelt, a nemesség és aljasság között nagy távolságnak kell lennie. Büszkeséged az legyen, hogy ha a lovagiasság, nagylelkűség és hűség kivesznék a világból, a te szívedben megtalálnák.

Különböztesd meg a szó emberét a tettek emberétől. A határvonal olyan éles legyen, mint a barát és ellenség, a személy és hivatala között, pedig ezek nagy különbségek. Az is rossz, ha valakinek szavai jók, de tettei rosszak; még rosszabb, ha szavai ugyan nem rosszak, de tettei nem jók. A szó nem ehető, mert pusztá szél, s az udvariasságból nem lehet megélni, mert csak udvarias csalás. Madarat lámpással fogni: ez az igazi szemfényvesztés. De a nagyképűeket széllal is jól lehet lakatni. Legyenek a szavak a tettek zálogai. Ebben álljon az értékük. A fából, melynek nincs gyümölcse, csak levele, hiányzik a velő. Igyekezzünk ismerni őket, hogy egyikből hasznunk, a másiktól árnyékunk legyen.

Tudjunk segíteni magunkon. Nagy bajban nincs jobb társ az erős szívnél; ha gyöngeség fogná el, pótolják a közelébe eső szervek. Kisebb a vesződség, ha segíteni tudunk magunkon. Ne adjuk be derekunkat a sorsnak, mert ettől egészen elviselhetetlen lesz. Némelyek keveset tesznek bajaik ellen, és megkétszerezik azokat, mert nem képesek elviselni. Aki már ismeri magát, meggondolással pótolja gyöngeségét: az okos mindent legyőz, még a csillagokat is.

Ne legyünk a balgaság szörnyetegei. Ilyen minden fennhéjázó, önhitt, konok, szeszélyes, magabiztos, különködő, nagyképű, tréfacsináló, újsághajhász, ellenkező, szektárius és minden fajtájú kibicsaklott ember, csupa szörnyetege a mértéktelenségnek. Minden lelki nyomorúság még jobban eltorzít a testnél, mert felsőbbrendű szépségen ejt csorbát. De ugyan ki hoz helyre ennyi diszharmóniát? Ahol nincs meg az ösztönös ítélőképesség, lehetetlen az eligazodás, és a valóságos gáncs józan tudomásulvétele a csak képzelt tetszéssel való pöffeszkedésnek adja át helyét.

Fontosabb, hogy ne tévedjünk egyszer sem, mint hogy százszor sikerünk legyen. A fénylő napot senki sem nézi, de fogyatkozását mindenki. A tömeg nem azt számolja, mikor találunk célba, hanem, hogy mikor tévesztjük el. A rosszakat a szóbeszéd ismertebbekké teszi, mint a jókat a helyeslés. Sokan csak akkor váltak híresekké, mikor valami gáztettet követtek el. Minden jó eredmény együtt nem képes egyetlen kis baklővést elfelejtetni. Legyünk tisztában avval, hogy minden rosszat terhükre írnak, de a rosszakarát semmi jót nem ír a javunkra.

Legyen mindenből tartalékunk. Evvel bizonyítjuk be fontosságunkat. Ne használjunk fel mindent, amink van, és ne merítsük ki minden készletünket egyszerre. A tudásban is kellenek az utóvédek, így megkettőztethetjük kiválóságainkat. Mindig maradjon valami, amihez szorult helyzetben folyamodhatunk: segítséget hozni hasznosabb a támadásnál, mert emeli az értéket és a tekintélyt. Az okosság mindig biztosra megy, s ebben az értelemben is igaz az a furcsa paradoxon, hogy a fél több az egésznél.

Ne aprózd el a jóindulatot. A nagy pártfogók nagy alkalmakra valók; a nagy bizalmat ne fordítsuk kis ügyekre, mert ez a jóindulat elpazarlása. A szent horgonyt tegyük el mindig végső szükség esetére. Ha a kiválósággal apróságokban élünk vissza, mi marad azutánra? A jó közbenjáróval mindig jól járunk, és a hatalmasok kegyénél nincs ma külön kincs: mindent az épít fel és ront le, még szellemet is adhat és elvehet. A bölcsekhez a természet és a hír kegyes, de szerencsésük rendesen fukar. A nagyok jóindulatának megszerzése és megtartása több a vagyonnál.

Ne kezdjünk ki olyannal, akinek nincs vesztenivalója. Az ilyen harc egyenlőtlen, mert az ellenfelet semmi sem veszélyezi; szégyenérzetét is elvesztette már, mindennel leszámolt, több vesztenivalója nincs, s így minden vakmerőségre hajlandó. Sohase tegyük ki felbecsülhetetlen jó hírünket ilyen csúnya kockázatnak. Mert ha hosszú éveken át szereztük meg, szempillantás alatt elveszíthetjük, s egy balsiker sok fényes verejtéket megfagyaszt. A hírét féltő ember vigyáz, sok vesztenivalója van; saját tekintélyét is mérlegeli, ellenfelét is, és mert óvatosan lát munkához, óvja magát, hogy az okosságának ideje legyen a visszavonulásra és tekintélye kimentésére. Hiszen győzelmével nem nyerhet annyit, mint amennyit már elvesztett avval, hogy kitette magát a veszteség kockázatának.

Ne légy üvegből a társas, még kevésbé a baráti érintkezésben. Némelyek rögtön eltörnek, evvel bizonyítják törekenységüket. Maguk tele vannak sértődöttséggel, s a többieket bosszúsággal töltik el; kedélyük mimózább a mimózánál, mert sem tréfából, sem komolyan nem lehet hozzájuk nyúlni. Minden szépséghibát személyes sértésnek vesznek, még a láthatatlant is. Környezetüknek nagy tapintattal kell velük bánni, mert a legkisebb kényelmetlenség lesújtja őket: mindig tekintettel kell lenni érzékenységükre, még arcukat is figyelni kell. Rendesen testestül-lelkestül hozzájuk tartozó szolgálók azok, szeszélyeik rabjai, akik - hamis becsület bálványimádói - mindenén átgázolnának értük. A szerelmes fél-gyémánt: megvan benne a gyémánt tartóssága és keménysége.

Ne éljünk gyorsan. A dolgokat beosztani annyi, mint helyesen élvezni. Sokan még javában élnek, mikor boldogságuk már befejeződött; örömeiket elügyetlenkedik, mert nem élvezik, csak mikor már régen továbbmentek, szeretnének visszafordulni. Az életnek ezek a postakocsisai az idő gyors futását még megtoldják a szívük szerint való rohanással is. Legszívesebben egy nap alatt annyit habzsolnának, amennyit egész életükben nem tudnának megemészteni. Minden gyönyörűséggel előlegben vannak, a jövő esztendőket eszik, és mert annyira sietnek, hamar elkészülnek mindennel. Még a tudásvágyban is mértéket kell tartani, mert nem érdemes azt is tudni, amit tudni nem jó. Több nap, mint öröm. Legyen az ember az élvezésben lassú, a cselekvésben gyors, mert a tettek megtéve jók, de az örömök bevégezve rosszak.

A lényeg embere. Aki az, nem találja kedvét azokban, akik nem azok. Silány nagyság az, amely nem a lényegben gyökeredzik. Nem mindenki ember, aki annak látszik; vannak a hazugok, akik képzelgésektől foganván, valótlan szülnek, és vannak a segítők, a hozzájuk hasonlók, akiknek kívánatosabb a csalás ígérte bőség, mint a csekély bizonyosság, melyet az igazság kínál. Szeszélyességüknek mindig rossz a vége, mert nincs becsületes alapja. Igazi tekintélyt csak az igazság adhat, és hasznot a lényeg hajt. A csalásnak sok más csalásra van szüksége, s az egész építmény káprázat: mivel levegőre épült, össze kell omolnia. A hamis sohasem lehet időtálló; nagy ígéretei magukban elegendők ahhoz, hogy gyanússá tegyék, aminthogy nem lehet helyes, ami túlságosan sokat bizonyít.

Légy magad okos, vagy hallgass más okosra. Értelmem nélkül - akár saját, akár kölcsönkért - nem lehet élni. Ám sokan nem tudják, hogy nem tudnak, mások meg azt hiszik, tudnak, pedig nem tudnak. Az ostobaság gyógyíthatatlan fogyatkozás, mert a tudatlan nem ismeri magát, s így nem is igyekszik segíteni a hiányon. Némelyek bölcsnek lennének, ha nem hinnék, hogy azok. Innen van, hogy az okosság órákulumai, amilyen ritkák, foglalkozás nélkül vannak, mert senki sem kér tőlük tanácsot. A nagyságot nem kisebbiti, és a tehetségnek nem mond ellene, ha tanácsot kérünk, inkább becsületünkre válik, ha a balsors ártalma ellen az értelem oltalmát keressük.

Kerüljük a bizalmaskodást az érintkezésben. Se magunk ne éljünk vele, se másnak ne engedjük meg. Aki leereszkedik, rögtön elveszti feddhetetlenségével megszerzett magasabbrendűségét, majd tekintélyét is. A csillagok azért tartják meg fényüket, mert nem súrlódnak hozzánk. Ami isteni, tiszteletet kíván. A nagy emberségesség lenézést szül: az emberi dolgokat annál kevesebbre tartják, minél több van belőlük, mert a közlékenység az addig óvatosan eltitkolt tökéletlenségek közlését jelenti. Ezért nem tanácsos senkihez dörgölözni; a nagyokhoz nem, mert veszélyes, az alárendeltekhez pedig azért nem, mert az illem ellen való; főként azonban közönséges emberekhez nem, mert ezek ostobaságukban vakmerőek, és az irányukban tanúsított jóindulatot félreértve, azt hiszik, jár nekik. A mindenkivel való barátkozás közönségessé tesz.

Hallgass szívedre, főként ha már kipróbáltad. Ne vonakodj követni, mert többnyire a legfontosabb dolgok előhírnöke, igazi házi jós. Sokan azon vesztenek rajta, amitől mindig féltek. De mit ér a félelem megelőzés nélkül? Némelyeknek magasabb rendű természetüknél fogva hű szív jutott osztályrészükül, amely minden bajtól óvja őket, és megsúgja, mivel háríthatják el. Nem okos dolog, ha valaki keresi a bajt, de ha jön, menjen elébe, hogy legyőzze.

Titoktartás az okosság pecsétje. A titok nélküli szív nyitott levél. Ahol mélység van, a titkok is mélyen nyugosznak, mert nagy üregek és öblök vannak, ahol a súlyos dolgok alámerülhetnek. A hallgatás nagy önuralmat követel, s az igazi diadal azé, aki ezen a téren legyőzi magát. Ahány embernek feltárjuk szívünket, annyinak válunk adófizetőjévé. A belső mértéktartásban van a szellemi egészség. A titoktartás veszedelme a mások puhatolódzása, a vallomás kicsikarását célzó ellentmondás, az incselkedés; az óvatos ilyenkor még jobban begombolkozik. Amit tenni fogunk, ne mondjuk el, s amit elmondunk, ne tegyük.

Ne igazodjunk soha ahhoz, amit ellenfelünknek kellene tennie. Az ostoba sohasem fogja azt tenni, amit az okos helyesnek ítél, mert nem képes felfogni, mi a helyes. Ha pedig van esze az ellenfélnek, már kitalált, sőt előre kivédett szándékát éppoly kevésbé fogja végrehajtani. Mindkét oldalról vegyük szemügyre a dolgokat, és készüljünk fel több eshetőségre. Az ítélőképesség sokféle: a határozatlan összpontosítsa figyelmét nem annyira arra, ami lesz, mint arra, ami lehet.

Ne hazudjunk, de ne mondjuk el az egész igazságot sem. Semmi sem kíván több tapintatot, mint az igazság, ez a szíven végzett érvágás. Elmondásához ugyanannyi hozzáértés kell, mint elhallgatásához. Egyetlen hazugság egész szavahihetőségünkbe kerülhet. A csalás hibának számít, s a csaló képmutatónak, ami még rosszabb. Nem minden igazság mondható el, az egyik magunk, a másik mások miatt nem.

Egy lat bátorság mindenben, fontos szabálya az okosságnak. Mérsékeltlen gondoljunk jót másokról, nehogy olyan nagy véleményünk legyen róluk, hogy féljünk tőlük. Ne engedjük a képzeletet elhatalmasodni a szíven. Némelyeket nagyoknak látunk, míg közelükbe nem kerülünk, de a közvetlen érintkezés velük inkább kiábrándító, mint tiszteletet ébresztő. Senki sem léphet át a szűk emberi korlátokon; mindenkinek van gyöngéje, egyik embernek szellemi, másoknak jellembeli. A magas rang látszólagos tekintélyt ad, de a személyes csak ritkán jár vele, mert a sors a hivatal nagyságát az érdemek csekély voltaival szokta megbosszulni. A képzelet mindig előre rúgtat, és sokkal többnek mutat mindent a valóságnál: nemcsak azt látja, ami van, hanem azt is, ami lehetne. Helyesbítse a tapasztalatokon okult óvatosság. De az ostobaság ne legyen vakmerő, és az erény ne legyen félénk. Ha az együgyűségnek is előnyére válik az önbizalom, mennyivel inkább az értéknek és tudásnak.

Ne kapaszkodj görcsösen semmibe. Minden ostoba meggyőződéses, és minden meggyőződéses ostoba. S minél tévesebb, amit hisz, annál makacsabbul ragaszkodik hozzá. Még nyilvánvaló esetekben is szép, ha engedünk, mert az ok nem marad ismeretlen, és fény derül udvariasságunkra. A nyakassággal többet veszünk, mint a győzelemmel nyerhetünk, mert itt nem az igazság védelméről van szó, hanem gorombaságról. Vannak vasfejek: ezeket nem lehet meggyőzni és lehetetlen más véleményre bírni, ha pedig meggyőződésükhöz még szeszély is járul, felbonthatatlan frigyre lépnek a butasággal. Az akarat legyen szilárd, ne az ítélőképesség. De vannak kivételes esetek, mikor az engedékenység végzetes, mert két vereséget jelent: a véleményét és a végrehajtását.

Ne legyünk szertartásosak. Az ebben való tetszelgést még királyoknál is mint furcsaságot emlegetik. Az ünnepélyes ember terhünkre van: egész nemzetek szenvednek ebben a betegségben. Az ostobaság köpenyét fércelik vele össze. Vannak bálványimádói a becsületnek, akik csak azt bizonyítják, hogy az övéknek nem sok alapja van, mert mindenki kárt tehet benne. Legyünk azon, hogy megadják nekünk a tiszteletet, de ne tartsanak a formásokok nagymesterének. Igaz azonban, hogy a nem szertartásos embereknek kiváló erényekre van szükségük. Az udvariasságot ne majmoljuk, de ne is vessük meg: nem vall nagyságra, ha apróságokra nézünk.

Ne kockáztasd híredet egyetlen kísérletért. Mert ha az balul üt ki, helyrehozhatatlan a kár. Könnyen megeshetik, hogy egyszer, főként előszörre - tévedünk. Nem minden alkalom kedvező, ezért mondják, hogy mindenek vannak jó és rossz napjai. Kapcsoljuk hát a második kísérletet az elsőhöz, s akár jól, akár rosszul üt ki, az első mentségül fog szolgálni a másodiknak. Hadd hivatkozhassunk mindig több és jobb előzményre. Minden sok mellékkörülménytől függ, azért olyan ritka a teljes siker.

Ismerjük fel a hibákat, akármilyen tiszteltek. A feddhetetlen ember ne hunyjon szemet a bűn fölött akkor sem, ha bársonyba öltözik; a vétek, ha aranykoronát visel, akkor is vétek. A rabszolgaság ott is gyalázat, ahol a gazda nemes lelkülete menti. A bűnök a kiváltságosoknál sem kiválóságok. Némelyek meglátják ebben vagy abban a nagy emberben a fogyatkozást, de elfelejtik, hogy nem az tette nagygyá. A magasabb példa olyan ékesszóló, hogy a rútságot is elkendőzi, ahogyan a hízelgő néha rút arcon is talál dicsérmivalót, és nem veszi észre, hogy amit a főrangúaknak elnéz, az alacsony sorsúaknál utálattal tölti el.

A tetszetős dolgokat tegyük magunk, a gyűlöleteseket végeztessük mással. Az elsővel vonzalmat keltünk, a másodikkal elejét vesszük a rosszakaratnak. Nagy ember jobban szereti, ha jót tehet, mint ha vele tesznek jót: ez a nagylelkűség legszebb vonása. Ritkán okozunk másnak keserűséget úgy, hogy részvét vagy megtorlás alakjában ne hullna vissza ránk. A felülről ható Ok nem hat jutalom vagy büntetés nélkül. Tegyük hát jót közvetlenül, és rosszat közvetve; legyen valakink, akire lesújthat az elégedetlenség minden csapása: a gyűlölet és szidalom. Az alantasok dühe olyan, mint a farka: nem nézi, ki bántotta, hanem ráront az eszközre, s noha nem ezt terheli a fő bűn, közvetlenül ez issza meg a levét.

Dicsérjük, amiről beszélünk. Jó fényt vet izlésünkre, mert azt mutatja, hogy fejlett, és a jövőben is meg lehet bízni benne: aki eddig meglátta a tökéletességet, ezután is meg fogja becsülni. A dicséret alapot ad a társalgásnak és az utánzásnak, elősegíti a kellemes eszmecserét. Diplomatikusan módja annak, hogy a jelenlevők érdemei iránt udvariasnak mutatkozzunk. Mások ellenben mindent ócsárolnak, s miközben a jelenlevőknek hízelegnek, megszólják a távollevőket. De csak a felületeseknél érnek el sikert: ezek nem veszik észre a turpisságot, hogy mindenkinek másról mondanak rosszat. Némelyek azt a politikát követik, hogy magasabbra helyezik a mai középszerűségeket a tegnapi nagyságoknál. Az óvatos ismerje fel ezeket a fogásokat, és sem az egyik ember túlzott dicsérete ne vegye le lábáról, sem a másik hízelgése ne tegye felfuvalkodottá. Vegye észre, hogy egyik helyen ugyanazt teszik, amit a másikon, nézeteiket csereberélik, és mindig ahhoz a helyhez illeszkednek, ahol éppen vannak.

Használjuk ki a másnál tapasztalt hiányt. Mert ha vágyat szül, az a leghathatósabb hüvelyk-szorító. A filozófusok szerint a hiány semmi, a politikusok szerint minden. Az utóbbiak ismerik jobban. Sokan lépcsőt építenek mások vágyaiból, a maguk céljainak elérésére. Élnek az alkalommal, s az odajutás nehézségeivel szítják a sóvárgást. A szenvedély tüzétől többet várnak, mint a bírás langyosságától; amennyivel nő az ellenállás, annyival lesz szenvedélyesebb a vágy. Kitűnő fogás szándékunk elérésére, ha másokat függőségben tartunk.

Merítsünk vigaszt mindenből. Még a semmire sem valók is vigasztalódhatnak avval, hogy lelkük örök. Nincs bánat enyhülés nélkül. Az ostobák vigasza az, hogy szerencsések, s mint mondják, a csúnya lánynak is szép a pénze. A hosszú élet titka: nem érni sokat. A repedt fazék sohasem törik el egészen, hanem bosszantóan tartós. A szerencse mintha irigyelné a jelentős embereket, mert a tartósságot némelyek haszontalanságához, a jelentőséget pedig mások korai elmúlásához méri. Így aztán az értékesek elmúlnak, de akiből senkinek sincs haszna, örökké él, akár látszatra, akár mert valóban így is van. A szerencsétlen úgy érzi, mintha szerencse és halál összebeszéltek volna, hogy megfeledkezzenek róla.

Ne örüljünk a túlzott udvariasságnak, mert a család egy fajtája. Némelyeknek nincs szükségük Thesszália füveire, hogy varázsoljanak, mert egyetlen kalapemeléssel elbűvölik az ostobákat, ha eléggé hiúk. Pénzért árulják a tiszteletadást, és jó szavak szelével fizetnek. Aki mindent ígért, semmit sem ígér, mert az ígéret az ostobák csapdája. Az igazi udvariasság kötelesség, a majmolt, főként a szokatlanul nagy, család: nem illemtudás, hanem függőségben tartás. Nem a személy előtt hajbókolnak, hanem szerencséje előtt, és nem elismert jó tulajdonságainak hízelegnek, hanem a tőle remélt előnyöknek.

Békés élet - hosszú élet. Ha élni akarsz, hagyj mást is élni. A békések nemcsak élnek, uralkodnak is. Hallj és láss, de hallgass. A pör nélkül eltelt nap hozza meg az álmot éjszakára. Aki hosszan és kellemesen él, kettő helyett él, ez a békeszeretet gyümölcse. Mindene megvan annak, aki avval törődik, ami fontos neki. Nincs nagyobb oktalanság, mint ha mindent a szívünkre veszünk. Olyasmin keseregni, amihez semmi közünk, ugyanolyan balgaság, mint félvállról venni azt, ami fontos.

Légy résen, ha valaki idegen ügyel kezd, hogy a magáéval végezze. Nincs az óvatosságnál jobb oltalom a ravaszság ellen. Furfang ellen csak furfang segít. Némelyek idegen ügyet csinálnak a magukéból, s ha nem látunk át szándékukon, minden lépésre olyan helyzetbe kerülhetünk, hogy mi kaparjuk ki a tűzből a más hasznát, és kezünk vallja kárát.

Legyen okos véleményünk magunkról és dolgainkról, főként az élet küszöbén. Mindenkinek nagy véleménye van magáról, a legnagyobb a legkisebbeknek. Mindenki szerencséjéről álmodzik és csodának tartja magát. A remény ész nélkül ígéretet, a tapasztalat utóbb semmit sem tart meg. A hiú elképzelések gyötrelme az igazi valóság szerelte kiábrándulás. Az okosság vegye elejét az ilyen botlásoknak, s még ha a legjobbat várhatja is, készüljön el mindig a legrosszabbra, akkor egykedvűen fogadja majd, ami jön. Az ügyes lövő magasabbra céloz ugyan, hogy biztosan találjon: de nem annyira, hogy lövése dörén süljön el. Nincs egyetemesebb orvosság minden balgaság ellen a belátásnál. Ismerje mindenki hatókörét és helyzetét, akkor hozzáigazíthatja elgondolását a valósághoz.

Tudj megbecsülni mást. Nincs, akitől ne tanulhatnánk valamit, és nincs kiválóság, amelynél kiválóbb ne volna. Mindenkinek hasznát venni hasznos tudomány. A bölcs mindenkit megbecsül, mert mindenki elismeri a jót, és tudja, milyen nehéz valamit csinálni. Az ostoba mindenkit lenéz, mert nem ismeri a jót, és a rosszabbat választja.

Ismerd csillagodat. Nincs oly gyámoltalan, akinek ne volna szerencsecsillaga, s aki boldogtalan, azért az, mert nem ismeri. Némelyek fejedelmek és hatalmasok kegyét élvezik, pedig nem is tudják, hogyan és miért, csak mert jó szerencsájük hozzájuttatta őket, s nekik már csak segíteniük kell a szorgalmukkal. Mások a bölcseknél állanak kegyben. Van, akit egyik nemzet jobban befogad, mint a másik, s egyik városban szívesebben látnak, mint a másikban. Egyik állásban vagy helyzetben ugyancsak több szerencséd lehet, mint másoknak, hiába van egyenlő vagy ugyanolyan érdemük. A sors akkor és úgy keveri kártyáit, amikor és ahogyan akarja. Mindenki ismerje a maga csillagzatát, akárcsak tehetségét, mert aszerint veszít vagy nyer; tudja követni és segíteni; ne cserélje el, mert könnyen elvétheti az irányt mutató Sarkcsillagot.

Ne terheld magad ostobákkal. Aki nem ismeri fel őket, vagy, noha felismeri, nem tartja távol magától, maga is az. Felületes ismerősöknek veszedelmesek, bizalmasoknak ártalmasok. És bár egy ideig saját féltékenységük és a te óvatosságod kordában tartja őket, végre mégis tesznek vagy mondanak valami bárgyúságot, annál nagyobbat, minél tovább vártak veled. Rossz támasza más tekintélyének, akinek magának nincs. Ezek az emberek boldogtalanok, mert ez a butaság nyomatéka, és egyik kiegészíti a másikat. Csak egyvalami kevésbé rossz náluk: hogy ha már nekik nincs semmi hasznuk az okosokból, viszont ők hasznára vannak a bölcseknek, tapasztalatszerzés vagy okulás szempontjából.

Tudd magad átplántálni. Bizonyos nemzetek fiainak az kell a boldoguláshoz, hogy áthelyeződjenek, főleg magasabb helyre. A szülőföld mindig mostohája a kiválóságoknak, mert természetes talajuk lévén, honfitársaik irigykednek rájuk, és jobban emlékeznek elindulásuk tökéletlenségeire, mint azóta elért nagyságukra. Egy gombostű becsült jószággá vált, mikor egyik világrészről a másikba jutott, és az üveg elhomályosította a gyémántot, mert máshová vitték. Minden idegent megbecsülnek, vagy mert messziről jött, vagy mert készen és tökéletes alakban kapják. Láttunk már embereket, akiket kuckójukban lenéztek, s most a világ büszkeségei, akiket honfitársaik és az idegenek egyformán becsülnek - ezek, mert távolról nézik, azok, mert távolról jötteknek látják őket. Soha a szobrot nem fogja az oltáron imádni az, aki fatörzs korában ismerte a kertben.

Csinálj magadnak okosan helyet, nem tolakodóan. A tekintélyszerzés igaz útja az érdem, és ha az iparkodás az értékre támaszkodik, legrövidebb ösvénye a boldogulásnak. A feddhetlenség magában nem elég, a törekvés magában méltatlan, mert minden olyan besározottan ér el hozzánk, hogy a tekintélyen csorbát ejt az utálkozás. Meg kell találnunk a középutat érdem és ügyes fellépés között.

Legyen kívánnivalód. Enélkül boldogságodban is szerencsétlen leszel. A test lélegzik, a lélek áhít. Ha mindent megkapnál, minden kiábrándulássá és elégedetlenséggé válnék. Még az ész számára is kell hogy maradjon valami megtudnivaló, ami tápot ad a kíváncsiságnak, és élteti a reményt. A boldogság csömöre halálos. Az jutalmaz ügyesen, aki sohasem elégít ki egészen. Ahol nincs kívánnivaló, annál több a félnivaló. Boldogtalan boldogság az ilyen. Ahol a vágy végződik, ott kezdődik a félelem.

Ostoba mindenki, aki annak látszik, és a fele azoknak, akik nem látszanak annak. A butaság a világgal együtt született, és ha van bölcsesség, az Ég előtt az is ostobaság. A legostobább azonban az, aki magát nem tartja annak, de mindenki mást annak vél. Aki bölcs akar lenni, nem elég, ha annak látszik, kivált saját szemében. Az tud, aki azt hiszi, hogy nem tud, és az nem lát, aki nem látja, hogy mások látnak. A világ tele van balgákkal, magáról mégsem hiszi, sőt nem is gyanítja senki, hogy az.

Szavak és cselekedetek teszik a tökéletes férfit. Mondjuk a legjobbat és cselekedjük a legtisztességesebbet: az a fej, emez a szív tökéletessége, s mindkettő a lélek felsőbbrendűségéből ered. A szavak a tettek árnyékai, amazok a nők, ezek a férfiak. Többet ér, ha magasztalnak, mint ha magasztalsz. Beszélni könnyű, cselekedni nehéz. A tett az élet magva, a szavak csak díszei. A kiválóság tetteiben él, mondásaiban elmúlik. A cselekedet a gondolat gyümölcse: ha ez bölcs, az sikeres.

Ismerd századod kiválóságait. Nem sok van: egyetlen főnix a világon, egyetlen nagy hadvezér, tökéletes szónok és bölcs egy egész században, egy nagy király sokban. A középszerűségek számban és megbecsülésben közönségesek, a kiválóságok mindenben ritkák, mert a tökély tetőfokát követelik meg, és minél emelkedettebb a munkakör, annál nehezebb a legnagyobbat elérni. Sokan vették kölcsön Ceasartól és Sándortól a Nagy melléknevet, de hasztalan, mert tettek nélkül a szó pusztá légt. Kevés Seneca volt, és a hír csak egy Apellészt ünnepelt.

A könnyűt tedd úgy, mintha nehéz, a nehez, mintha könnyű volna. Amazt, hogy önbizalmod ne tegyen elbizakodottá, emezt, hogy a bizalom hiánya ne tegyen kishitűvé. Hogy valamit ne tégy meg, elég, ha olybá tekinted, mintha már megtetted volna. Evvel szemben az igyekezet a lehetlent is lehetővé teszi. A nagy teendőket végiggondolni sem szabad, elég, hogy vannak, nehogy a nehézségek látása habozóvá tegyen.

Tudni kell, mikor helyénvaló a megvetés. A dolgok elérésénél jó fogás a megvetés. Ha keressük valamit, rendszeren nem találjuk, s utóbb, ha nem törődünk vele, ölünkbe hull. Minden a földön az örök dolgok árnyéka lévén, az árnyéknak avval a sajátosságával is bír, hogy menekül attól, aki üzi, és kergeti azt, aki fut előle. Amellett a megvetés a legokosabb bosszú is. A bölcsök egyetlen életelve: nem használni védekezésre tollukat, amely mély nyomot szánt, és végül inkább dicsősége lesz az ellenfélnek, mint bűnhődése vakmerőségének. Méltatlanoknak agyafúrtsága, hogy belekötnek nagy emberekbe, s így kerülő úton tesznek szert az ünnepeletetésre, ha már egyenes úton nem jutottak hozzá. Sok emberről nem is tudnánk, ha kiváló ellenfeleik nem hederítettek volna rájuk. Nincs jobb bosszú a feledésnél, mert az semmiségük porába temeti őket. Némely vakmerő úgy akarja megörökíteni nevét, hogy csóvát dob a világ és a századok csodáira. A rágalom elleni védekezés művészete nem törödni vele. Harcba szállni vele káros és a legelőnyösebb esetben is hátrányos; az ellenfél örül az ilyesminek, mert a legkisebb árnyék is foltot ejt hírünkön, ha nem homályosítja is el egészen az igazi tökéletességet.

Tudnunk kell, hogy mindenütt van csőcselék. Még Korinthusban is, még a legválogatottabb családban is. Saját házában tapasztalhatja mindenki. De van al- és főcsőcselék, s emez rosszabb. Ez a különleges csőcselék a közönséges minden tulajdonságával bír, mint a törött tükör darabjai az egészével, csak még ártalmasabb. Ostobán beszél és helytelenül kritizál; nagy tanítványa a tudatlanságnak, pártfogója a butaságnak, és szövetségese a pletykának. Nem szabad törödnünk vele, mit mond, mit gondol. Fontos felismernünk, hogy megszabaduljunk tőle, mint résztől és mint egésztől, mert minden ostobaság csőcselék-tulajdonság, és a csőcselék ostobákból tevődik össze.

Használjuk a zablát. Álljunk gondolatban minden vak- és baleset fölött. A szenvedély rohamai az okosság csúszdái: könnyen nyakát szegheti rajtuk. A düh vagy ujjongás egy pillanatában többre jut az ember, mint a higgadtság sok órájában. Néha úgy nekilődül, hogy egy életen át attól koldul. Mások ravaszága az okoságnak ezeket a megkísértéseit lelkünk ismeretlen birodalmába vezető felfedezőútnak használja, és hasznot húz a titkok kicsikarásának ebből a módszeréből, mely a legjobb agyat is kiszolgáltatja. Legyen az ármány ellenszere a zabla, főként gyors szükségben. Sok megfontolás kell, hogy az indulat el ne rugaszkodjék, és igazán okos legyen az, aki lovon is az.¹³ De aki a veszélyt felismeri, óvatosan halad. Amilyen könnyűnek érez egy szót, aki odaveti, olyan jelentőséget tulajdonít neki, aki kapja és latolgatja.

¹³ L. jegyzet 155. életszabályhoz.

Az ostobák halálos nyavalyája. A bölcssek többnyire eszüket elveszítve halnak meg, az ostobák ellenben torkig jó tanáccsal. Ostoba módra meghalni annyi, mint a túlságos okoskodásba halni bele. Némelyeket az öl meg, hogy eszmélnek, másokat az éltet, hogy nem eszmélnek; szóval ezek azért ostobák, mert nem halnak bele az eszmélésbe, amazok, mert belehalnak. Ostoba az, aki a túlságos okosságba hal bele; amikor némelyek mint okosak halnak meg, mások az okosság hiányából élnek. S noha sokan halnak meg mint ostobák, még mindig kevés ostoba hal meg.

A közkeletű ostobaságoktól csak különleges okosság szabadít meg. Bizonyos ostobaságok nagy ereje elfogadottságukban van, s bár némelyek nem adják be derekukat a különös balgaságnak, az általánostól mégsem képesek szabadulni. Ilyen általános balgaság, hogy senki sem elégedett sorsával, akármilyen jó, és senki sem elégedetlen eszével, akármilyen rossz. Mindenki a más szerencsáját irigyli, és a magáét kevesli. Továbbá: a ma élők a tegnapi dolgokat dicsérik, az itt élők az ottaniakat. Aki mindenben nevet, ugyanolyan ostoba, mint aki mindenben kesereg.

Tudjunk bánni az igazsággal. Az igazság veszélyes, de jóra való ember nem tehet mást, mint hogy megmondja. Itt csak a művészet segít: a lélek ügyes orvosai azon vannak, hogy az igazságot valamiképpen megédesítsék, mert az alján levő csalódás tömény keserűség. A hozzáértés ügyes módszerhez folyamodik: egyazon igazsággal az egyik embernek hízeleg, a másikat fejbe vágja. Mondjuk el a jelenlevő emberek dolgait múlt időben: a jó felfogású ember célzásokból is ért, és ha semmi sem elég, legjobb elhallgatni. Fejedelmeket nem szabad keserű orvossággal gyógyítani, erre való a csalódás bearanyozásának művészete.

A mennyben csak gyönyör van, a pokolban csak siralom. A földön, a kettő között, ebből is van, abból is. Két szélsőség között élünk, s így mindkettőből részesedünk. A sors forgandó: ne várjunk csupa boldogságot, se csupa balszerencsét. A világ zérus: magában semmit sem ér, a mennyhez kapcsolva sokat. Változásait könnyen fogadni okosság, s a bölcs nem is szereti az újságot. Életünk úgy bonyolódik, mint a színdarab, a kibontakozás a végén következik. Ügyeljünk hát a jó végre.

Tartogassuk a művészet utolsó fogásait. A nagy mesterek járnak el így: az okosság tanítása közben sem adják ki egészen tudásukat, így maradnak mindig felül, igazi mesterek. A művészet közléséhez művészet kell. A tanítás forrását éppúgy nem szabad kimeríteni, mint az adakozását. Evvel őrizhető meg a tekintély és mások függősége. A szívességben és tanításban kövessük azt a jeles szabályt, hogy a csodálatot mindig táplálni, s a tökéletességet fokozni kell. Az élet és a siker egyik legfőbb törvénye: mindenből készletet tartani, kivált a legmagasabb polcokon.

Tudjunk ellentmondani. Kitűnő fortély a puhatolódzásnak nem a magunk, hanem mások belerántására. A legjobb vallató szerszám az, amely az indulatokat kavarja fel. A hitetlenkedő langyosság hánytatóként hat a titkokra, és a legzárkózottabb szív kulcsát is kezünkbe adja. Az akarat és ítélőképesség kitapogatásához alapos ravaszság kell. De a burkolt célzások bölcs semmibevevése a legféltettebb titkot is előcsalogatja: észrevétlenül a száj felé nyomja, míg csak a nyelvig nem tolul, és bele nem hull a fondorlat hálójába. Az óvatos tartózkodás a másik felett minden óvatosság félredobásával bírja, s végre is kirukkol különben kifürkészhetetlenül szívébe zárt érzéseivel. A színlelt tamaskodás a kíváncsiság legfinomabb horga, hogy mindent megtudjon, amit akar. Tanulás közben is jó csel, ha a tanuló ellent mond mesterének, aki erre nagyobb hévvel fog az igazság kifejezéséhez és megokolásához; így hát a mérsékelt ellenvetés alaposabb tanításra ad alkalmat.

Ne csináljunk egy bolondságból kettőt. Gyakori dolog, hogy egy botlás helyrehozására még négyet követünk el. Kis illetlenséget nagyobbbal kiköszörülni a hazugság egy neme, de az ostobábbik fajtából, mert hogy egy is megállhasson, sok másra van szükség. A rossz ügynél is rosszabb az érte való kiállítás, és nagyobb hiba magánál a hibánál is, ha nem tudjuk leplezni. A tökéletlenség jövedelme a többi tökéletlenség kamata. Egy meggondolatlanságot a legokosabb ember is elkövethet, de kettőt már nem, s az elsőt is csak mentében, nem ültében.

Óvakodjunk attól, aki leplezett szándékkal jön. Körmönfont üzletemberek elterelik a vevő figyelmét, hogy aztán támadjanak akaratára, mert ha meggyőzik, le is győzik. Eltitkolják szándékukat, hogy elérjék, a második sorba tolják, hogy elsősorban érvényesítsék, ily módon biztosítva, hogy ne vegyék észre, miben sántikálnak. De a figyelem se aludjék, mikor a szándék ennyire éber, s ha ez alakoskodásból a háttérbe vonul, lépjen amaz az előtérbe, hogy keresztüllásson rajta. Az óvatosság lásson át a furfangon, és ügyeljen az ürügyre, mellyel hozzá közelednek, hogy rátérjenek az igazi ügyre. Mást kínálnak és másra pályáznak, aztán ravaszul fordítanak egyet a dolgon, és szándékuk célpontjába találják. Tudnunk kell tehát, mit kapunk tőlük, és néha helyénvaló értésükre adni, hogy értjük őket.

Kifejezőkészség. Nemcsak szabatosságot, de fogalmi tisztaságot is jelent. Némelyek jól fogamzanak, de rosszul szülnek, mert világosság nélkül nem lehet napvilágra hozni a lélek gyermekeit, a fogalmakat és elhatározásokat. Egyesek fogékonyságukban azokra az edényekre emlékeztetnek, amelyek sokat magukba fogadnak, de keveset adnak vissza; mások ellenben még többet mondanak, mint bennük van. Ami az akaratnak az elhatározás, az a kifejezőmód az értelemnek: mindkettő nagy kiválóság. A világos elméknek sikerük van, a zavarosakat azért tisztelik, mert nem értik, s néha helyénvaló is a homályos beszéd, hogy közönségesek ne legyünk. De hogyan fogjon fel a hallgató valamit, aminek az elmondó fejében sincs fogalmi megfelelője?

Ne szeress és ne gyűlölj mindörökre. Barátaidban úgy bízzál meg, mint leendő legrosszabb ellenségeidben. Mivel a valóságban számos ilyen eset van, számoljon vele az óvatosság. A barátság katonaszökevényeinek ne adjunk fegyvert, hogy idővel ellenünk ne fordítsák. Viszont ellenségünknek hagyjunk mindig nyitva egy ajtót a békülésre, legalább a nemeslelkűségét, mert ez a legbiztosabb. Előfordul, hogy az egykori bosszúból utóbb lelkifurdalás lesz, és a gonosztettén érzett öröm bánatává válik elkövetőjének.

Ne cselekedjünk önfejűségből, csak belátásból. Minden önfejűség üresfejűség, a szenvedély szülötte, amely sohasem volt jó tanácsadó. Vannak, akik mindenből háborúságot csinálnak. A társas érintkezésnek ezek a banditái azt szeretnék, ha minden tettük győzelem lenne. Békésen nem is képesek cselekedni. Ezek, ha uralkodnak és parancsolnak, ártalmasak, mert a kormányból pártkormányt csinálnak, és azokból, akiket gyermekeiké kellene tenniük, ellenségeket. Mindent csellel akarnak előkészíteni és mesterkedés árán elérni. De ha a többiek rájönnek képtelen természetükre, mindenki ellenük fordul, és megakadályozza hóbortjaik megvalósítását, úgyhogy semmit sem érnek el, csak megtelnek bosszúsággal, és mindenki csak bánatot okoz nekik. Az ilyenek ítélőképessége meghibbant, és sokszor szívük is romlott. Az efféle szörnyetegekkel szemben akkor viselkedünk helyesen, ha a világ másik végére futunk előlük, mert könnyebb elviselni a vademberek műveletlenségét, mint az ő féktelenségüket.

Ne tartsanak agyafúrtnak, bár ravaszság nélkül nem lehet megélni. Inkább tartsanak óvatosságnak, mint kétszínűnek. Az egyszerűség mindenkinek tetszik, de nem mindenki él vele. Az őszinteség ne fajuljon együgyűséggé, sem az okosság agyafúrtsággá. Inkább tiszteljenek bölcsességünkért, mint rettegenek számító voltunkért. Az őszinte embereket szeretik, de rászedik. Legnagyobb művészetünk abban álljon, hogy elrejtjük, ami rászedésnek látszhatna. Az aranykorban a tisztalelkűség virágzott, most, a vaskorban a sandalelkűség. Akiről azt tartják, hogy mindig tudja, mit tegyen, tisztelt és megbízható ember hírében áll; a képmutatónak viszont rossz híre van, és mindenki szemében gyanús.

Ha oroszlánbőrt nem ölthetünk, bújjunk rókabőrbe. Az időnek engedni annyi, mint legyőzni. Aki szándékát keresztülviszi, sohasem veszi el tekintélyét. A hiányzó erőt pótoljuk ravaszsággal. Két út közül egyik célra vezet: vagy a bátorság országútja, vagy a ravaszság dülője. A furfang többet elér az erőszaknál, és a bölcsök többször legyőzték már a bátorságot, mint megfordítva. Ha valamit nem tudunk elérni, folyamodjunk a megvetéshez.

Ne kapjunk az alkalmon, hogy magunkat vagy másokat bonyodalmakba rántsunk. Némelyek folyton vétenek az illem ellen, akár a maguk, akár a más személyében, de mindig balgaságból; amilyen könnyű velük találkozni, olyan bizonyos, hogy kellemetlen lesz az elválás. Száz bosszúság egy napon kevés nekik, semmi sincs inyükre, mindenbe és mindenkibe belekötnek. Ítéloképességük bal lábbal kelt fel, ezért találnak mindenben kivétlivalót. Az okosság legrosszabb kísértői azonban mégis azok, akik semmit sem csinálnak jól, és mindenről rosszat mondanak. Mert az illetlenség népes birodalmában szeri-száma nincs a szörnyetegeknek.

A tartózkodás okosság jele. A nyelv ragadozó: ha egyszer elszabadult, nehéz újra láncra verni. Ütőere a léleknek, s a hozzáértők belőle következtetnek az érületre, mert a figyelmes kiérzi belőle a szív dobogását. A baj az, hogy éppen az fékezi magát a legkevésbé, akinek leginkább kellene. A bölcs kerüli a kellemetlenségeket és bonyodalmakat, s megmutatja, mennyire ura magának. Elővigyázatosan halad, a méltányosságban Janus, az éleslátásban Argus. Momusnak nem annyira a szem kellett volna a kézen, mint az ablaknyílás a mellen.¹⁴

Ne legyünk módfelett egyéniek, sem tetszélésből, sem gondatlanságból. Némelyeknek kirívó egyéni tulajdonságaik vannak, mégis eszelősök módjára cselekszenek. Mindez inkább hiba, mint megkülönböztető vonás, s ahogyan egyesek arcuk valamilyen különös rútságával tűnnek ki, ezek valamilyen viselkedésbeli szertelenséggel. Az ilyen egyéni jelleg csak visszatetsző különlegesség jele, mely hol nevetésre, hol bosszankodásra indít.

Ne fogjunk meg semmit visszajáról, akárhogy jön is. Mindennek a világon van színe és visszája. A legjobb és legkedvezőbb dolog is, ha élén fogjuk meg, sebet ejt, viszont a legszúrósabb is védelemre használható, ha nyelét kapjuk el. Sok minden elszomorítja az embert, aminek pedig, előnyeit tekintve, örülhetnénk. Az ügyesség abban áll, hogy találjuk meg a dolog kellemes oldalát. Ugyanaz a dolog más színben tűnik fel, ha más világitásban vesszük szemügyre. Igyekezzünk tehát a legkedvezőbb világitásban nézni, nem tévesztve össze a jót a rosszal. Ez okozza, hogy némelyek mindenből örömet, mások mindenből keserőséget merítenek. Nagy segítség a sors visszásságai ellen, ha ezt tudjuk, s jeles ételiszabály minden időben és minden rendű embereknek.

¹⁴ Momus: a gúny és gáncs istene; ujjain szemek voltak.

Ismerjük főbenjáró hibánkat. Nincs a világon, akiben ne ellensúlyozná valami rossz a fényes tulajdonságokat, s ha a hajlam is támogatja, zsarnoki módon eluralkodhat rajta. Kezdjük meg ellene a harcot avval, hogy csatasorba állítjuk a figyelmet, és első haditettünk az legyen, hogy nyilvánvalóvá tesszük, mert ha már ismerjük, hamar le is győzzük. Kivált ha érdekelt létünkre ugyanolyan pontosan látjuk, mint a kívülálló. Aki ura akar lenni magának, felülről nézze magát. És ha legfőbb tökéletlenségünkön erőt vettünk, a többivel már hamar végzünk.

Igyekezünk mást lekötelezni. Legtöbben nem aszerint beszélnek és cselekszenek amik, hanem aszerint, ahogyan lekötelezték őket. A rossz elhíhetéséhez akármi elég, mert a rosszat még akkor is elhiszik, ha éppenséggel hihetetlen. De ami a legtöbb és legjobb számunkra, a más becsülésétől függ. Némelyek beérik avval, hogy az ő oldalukon van az igazság. Holott ez nem elég, igyekvésünkkel kell hozzájárulnunk. Mások lekötelezése néha fölöttébb kevésbe kerül, de sokat ér. Szavakkal tetteket vásárolhatunk. Nincs olyan silány holmi a világ nagy háztartásában, hogy évenként legalább egyszer ne lenne szükség rá, s akkor, akármilyen keveset ér, nagyon hiányzik. Mindenki hajlamai szerint beszél a tárgyról.

Ne engedjünk az első benyomásnak. Némelyek úgy kapnak az első híren, hogy valósággal összeházasodnak vele, s minden ezután már csak ágyasuk. Mivel pedig a hazugság mindig elsőnek jön, az igazságnak nem marad hely. Nem szabad, hogy az első tárgy birtokába vegye akaratumkat, és az első beszámoló agyunkat. Ez szellemi rövidlátás. Sokan olyanok, mint az új korsó: nyomban átveszi az első folyadék szagát, akár jó, akár rossz. Ha ez a rövidlátás ismertté válik, káros, mert utat nyit a kaján mesterkedésnek: a rosszindulatúak sietnek a hiszékenységét saját színükre festeni. Mindig maradjon mód az ellenőrzésre. Nagy Sándor mindig tartsa fenn fél fülét a másik félnek. Hagyjunk mindig helyet a második és harmadik beszámolónak. Aki minden benyomásnak enged, gyöngé szellem, és hamar prédájává válik indulatainak.

Ne légy rossznyelvű. Még kevésbé legyen olyan híred, mert a hitelrontónak hitele is rossz. Ne légy a más rovására szellemes, mert ez inkább ellenszenves, mint nehéz. Mindenki rád fog támadni és téged szól meg, mivel pedig te egyedül vagy, és azok sokan, előbb győznek le téged, mint te meggyőzöd őket. A rosszban nemcsak kedvünk ne teljék: beszélünk sem szabad róla. A rágalmazót mindig gyűlölni fogják, s ha néha szóba áll vele főrangú személy, az is inkább kajánságát élvezzi, mint esztét becsüli. S aki rosszat mond másról, még rosszabbakat fog hallani magáról.

Osszuk be életünket okosan. Nem ahogyan az alkalmak adódnak, hanem előrelátó és válogató módon. Pihenők nélkül gyötrelmes az élet, mint a hosszú vándorút fogadók nélkül; kellemessé a tudós változatosság teszi. Fordítsuk a szép élet első szakát a halottakkal folytatott beszélgetésre: azért születünk, hogy mást és magunkat megismerjük, s a hű könyvek tesznek bennünket valakivé. Az út második szakaszát töltsük az élőkkel, lássunk és vegyünk számba minden jót, ami a világon van: nem minden jó található fel egy országban; a Mindenható sokfelé osztotta el adományait, s némelyikkel a legcsúnyább földet gazdagította. Az út harmadik harmadában legyünk egészen a magunké, mert a végső boldogság a bölcselkedés.

Nyissuk ki szemünket idejében. Nem mindenkinek van nyitva a szeme, aki lát, és aki néz, még nem mind lát. Későn ráeszmélni a dolgokra nem javunkra szolgál, hanem bánatunkra. Némelyek akkor kezdenek látni, mikor már nincs mit, mert minden jószáguk semmivé lett, mielőtt ők maguk valakivé lettek volna. Nehéz észni adni annak, akinek nincs akarata, még nehezebb akaratot adni annak, akinek esze nincs. A körülöttük levők úgy játszanak velük, mint a vakokkal, mások nevétségére; fülük hallani süket, hát szemüket sem nyitják fel, hogy lássanak vele. Mégis mindig akad, aki tápot ad érzéketlenségüknek, mert létezése azon alapul, hogy ők ne legyenek. Megsínyli a jószág, ha gazdájának nincs szeme: sohasem hízik meg.

Ne mutassunk meg félig kész dolgokat. Élvezzük őket befejezetten. Minden kezdet kialakulatlan, és a formátlanság képe marad utána. Az előbb látott tökéletlenség emléke elrontja a bevégzett mű élvezetét is. A nagy alkotás egy csapásra való élvezete eltereli ugyan figyelmünket a részletekről, de egyedül felel meg a jó ízlésnek. A dolgok, mielőtt valamivé lesznek, semmik, s amikor lenni kezdenek, még nagyon a semmiség állapotában vannak. A legízletesebb étel, ha elkészítés közben látjuk, inkább undort kelt, mint étvágyat. Ügyeljen hát minden igaz mester, hogy művét ne lássák embrionális állapotban; tanulja meg a természettől, hogy csak akkor hozza napvilágra, mikor már megtekinthető.

Legyen bennünk valami az üzletemberből. Ne csak mindig elmélkedjünk, cselekedjünk is. A nagyon bölcseket könnyű rászedni, mert ismerik ugyan, ami rendkívüli, de nem tudnak az élet közönséges dolgairól, pedig ez szükségesebb. A fennkölt dolgok szemléletétől nem látják a mindennaposakat, és mivel éppen azt nem tudják, amit elsősorban kellene tudniuk, s amit mindenki hajszálpontosan ismer, a felületes tömeg vagy megcsodálja őket, vagy tudatlannak kiáltja ki. Ezért intézze a bölcs úgy, hogy legyen benne valami az üzletemberből, éppen csak annyi, hogy ne szedjék rá, de még inkább, hogy ki ne nevéssék. Legyen cselekvő ember, mert ez ugyan nem a legmagasabb rendű, de a legszükségesebb az életben. Mit ér a tudás, ha nem gyakorlati? Az élni tudás manapság az igazi tudás.

Ne vétsük el mások ízlését, különben élvezet helyett bosszúságot okozunk nekik. Némelyek szívességet szeretnének tenni, de csak visszatetszést keltenek, mert félreismerik mások érzületét. Némely mű egyesek szemében hízelgés, másokéban sértés, és sok vélt szolgálat bizonyult már megbántásnak. Némelykor több fáradságba kerül valakit elkészeríteni, mint megörvendeztetni: ilyenkor célt téveszt a hála és az adomány, mert mi is eltévesztettük a tetszéshez vezető utat. Akinek hajlamait nem ismerjük, nehezen fogjuk kielégíteni. Így esik meg, hogy valaki dicsérni akar, és gáncsol, jól megérdemelt büntetésül. Mások azt hiszik, hogy ékesszólásukkal szórakoztatnak, miközben agyonuntatnak fecsegésükkel.

Ne bízzuk jóhírünket senkire, ha zálogul nem adja ide az övét. Intézzük úgy, hogy a hallgatás mindkét félnek előnye, a közlés pedig hátránya legyen. Becsületbeli kérdésekben mindig törekedjünk társas viszonyra, úgy, hogy mindenki a maga becsülete érdekében vigyázzon a másikéra. De rá ne bízzuk senkire, s ha egyszer mégis megtesszük, intézzük ügyesen úgy, hogy az okosság helyét az óvatosság foglalhassa el. Legyen a kockázat közös, és az ügy kölcsönös, hogy ne váljék tanúvá az, aki részes társnak érzi magát.

Tudj kérni. Nincs ennél nehezebb némelyeknek, de könnyebb másoknak. Vannak, akik képtelenek nemet mondani: az ilyeneknél nincs szükség feszítővasra. Másoknak pedig első szavuk mindig az, hogy „nem”: ezeknél ügyességre van szükség. A kellő idő azonban ezeknél is, azoknál is fontos. Várjuk ki a testi vagy lelki lakoma utáni kellemes hangulatot, mikor a megfontolt óvatosság nem vág elébe a kérni akaró ravaszságának. Az örömnapok a kegy napjai is, mert a kegy belülről árad. Ne jöjjünk olyankor, mikor emberünk másnak már nemet mondott, mert ilyenkor nem riad vissza még egy elutasítástól. Akit szomorúság ért, annál nincs keresnivalónk. Előre lekötelezni valakit: olyan csere, amelyben a hitványság nem fizeti meg tartozását.

Tegyük előzetes tartozássá, amit utólagos jutalomnak szántak. Nagy politikusok fortélyja a később kiérdemlendő szívesség: lekötelezni szerető emberre vall. Az így előlegezett kegynek két nagy előnye van: a gyors adás jobban lekötelezi az elfogadót, és ugyanaz az adomány, mely később tartozás volna, most zálog. Ravasz módja a kötelezettségek átalakításának, mert amit a lekötelező jutalomnak szánt, most ellenszolgáltatásként hárul a lekötelezettre. Ilyesmi azonban csak tartozásaikat ismerő emberekről tételezhető fel, mert a hitványaknak az előlegezett tiszteletdíj sarkantyú helyett zabola volna.

Nagyurak titkait ne osszuk meg. Azt hisszük, egy tálból cseresznyézünk velük, pedig csak a magja jut ránk. Sokan rajtavesztettek már a bizalmasságon. Ezek olyanok, mint a kenyérből készült kanál: végül szintén megeszik. Főrangú emberektől nem kegy a közlés, hanem belső kényszer. Sokan eltörik a tükröt, mert rútságukat tárja eljűk: nem szeretjük látni, aki látott bennünket, és nem látjuk szívesen azt, aki rosszat látott nálunk. Senki ne legyen túlságosan lekötelezettünk, legkevésbé a hatalmas; vagy inkább kössék hozzánk a mi jó szolgálataink, mint az ő kegye. Elsősorban veszélyesek a bizalmas baráti közlések. Aki titkát mással közölte, rabszolgájává tette magát. Fejedelmek számára ez olyan kényszerhelyzet, amely nem tarthat soká. Azon vannak, hogy elvesztett szabadságukat visszaszerezzék, s ennek érdekében mindenben keresztülgázolnak, az igazságon is. Szóval: titkokat ne hallgassunk meg és ne mondjunk el.

Tudnunk kell, mi nincs meg bennünk. Sokan nagy valakik volnának, ha nem hiányoznék belőlük valami, ami nélkül sohasem érik el a tökéletesség csúcsát. Némelyeken meglátszik, hogy sok lehetne belőlük, ha egy kicsiségből többjük volna. Például hiányzik belőlük a komolyság, s ez semmivé teszi kiválóságaikat. Másokban nincs meg a nyájas természet, melyeknek hiányát környezetük hamar észreveszi, főként magas állású személyeknél. Egyesektől több tetterőt várnánk, másoktól több mérsékletet. Mindezekben a bajokon, ha rájuk eszmélünk, könnyen segíthetünk, mert az igyekezet második természeté teheti a szokást.

Ne legyünk borotvaeszők. Legyünk inkább csak okosak. A kelleténél több tudás éle kicsorbul, és az agyafürt pórus jár. Biztosabb a kipróbált igazság. Jó az ész, de nem a szószátyárság. A sok beszéd már-már civódás. Többet ér a jó és alapos fej, amely nem gondolkodik tovább a szükségesnél.

Tudjuk hasznát venni a butaságnak. A legnagyobb bölcs is él néha evvel a fortéllyal, és vannak alkalmak, mikor a legnagyobb okosság abban áll, hogy úgy teszünk, mintha semmit sem tudnánk. Ne legyünk tudatlanok, de színleljük a tudatlanságot. Ostobák közt éppoly céltalan bölcsnek lenni, mint örültek között józannak. Beszéljünk mindenkivel a maga nyelvén. Nem az a balga, aki balgaságot tett, hanem aki abban szenved. Az igazi ostobaság a céltalan, nem a céltudatos, mert idáig megy az ügyesség. Az egyetlen módszer, hogy megkedveltessük magunkat, ha a legeggyűbb állat bőrét öltjük fel.

A csipkelődést tűrjük, de ne műveljük. Az első a jó modorhoz tartozik, a második kellemetlenségbe sodorhat. Az ünneprontó oktalan lény, és még oktalanabbnak mutatja magát. A tréfa, ha sok is, szórakoztató, s elviselni tudni a szellem bizonyítéka. Az ingerlékeny okot ad arra, hogy ingereljük. Legjobb hagyni, és legbiztosabb fel sem venni. A legnagyobb veszekedések mindig kötözködésből származnak. Semmi sem kíván ennél több figyelmet és ügyességet: mielőtt tréfálni kezdünk, tudnunk kell, mennyit képes elviselni a másik fél természete.

A sikert tovább kell fűzni. Némely ember mindenbe belefog, és semmit sem fejez be: kitalál dolgokat, de nem hajtja végre. Ezek az állhatatlan szellemek sohasem kapnak tapsot, mert nem aratják le, amit vetettek; minden dolguk kátyúba jut. Míg másoknál a belső türelmetlenség okozza, a spanyoloknál ez nemzeti fogyatékoság. A türelem viszont belga erény. Ezek bevégezik a dolgokat, amazok csak véget vetnek nekik: addig izzadnak, míg le nem győznek egy akadályt, de aztán beérik a győzelemmel, és félbehagyják a dolgot. Csak azt akarják bebizonyítani, hogy tudnának, de nem akarnak. Pedig ez is mindig vagy tehetetlenség, vagy léhaság. Ha jó a munka, miért nem fejezik be? Ha pedig rossz, miért kezdték el? Az okos tehát ejtse el a vadat, és ne elégedjék meg avval, hogy felhajtotta.

Ne legyünk egészen galambok. Váltakozzék bennünk a kígyó ravaszsága a galamb szelíd-ségével. Nincs könnyebb, mint jóra való embert rászedni. Aki sohasem hazudik, sokat elhisz, és aki sohasem csal, csupa bizalom. Nem mindig ostobaság, ha túljárnak valaki eszén, néha csak jóság. Kétfajta ember tudja megelőzni a kárt: a tapasztalt, aki a maga, és az okos, aki a más kárán okul. Menjen a bölcsesség olyan messze a gyanakvásba, mint az ármány a törvetésben, és ne akarjon senki olyan tisztességes lenni, hogy a másoknak alkalmat adjon a gonoszságra. Legyünk tehát vegyületei a galambnak és a kígyónak, azaz ne szörnyek legyünk, hanem csodák.

A lekötelezés tudománya. Némelyek saját előnyüket a másévá tudják átváltoztatni, s úgy tesznek, vagy úgy tüntetik fel a dolgot, mintha kegy volna tőlük, ha elvesznek valamit. Vannak emberek, akiknek kérése megtisztelő, s hasznát más érzi megtiszteltetésnek. Azt a látszatot keltik, mintha ők tennének szívességet, mikor értük tesznek valamit. Közben elképesztő ügyességgel kiforgatják a kötelezettségek sorrendjét, vagy legalábbis kétessé teszik, ki tett szívességet kinek. Pusztá dicséretpénzen a legjobbat megvásárolják, s ha valamiben kedvük telik, tisztességet és bókot csinálnak belőle. Zálogot vesznek az udvariasságtól, és tartozássá teszik azt, amiért nekik kellene hálásnak lenniük. Ily módon a szenvedőt cselekvővé változtatják, szóval a nyelvészeknél is jobban értenek a csűrés-csavaráshoz. Mindehhez alapos ravaszság kell, de még alaposabb azé, aki átlát a szitán, véget vet a szemfényvesztésnek, és visszaadja nekik a megtiszteltetést, úgyhogy utoljára mindenki megkapja a magáét.

Eredeti és a közönségestől elütő okoskodás: fensőbbeséges elmére vall. Ne értékeljük sokra, ha valaki sohasem mond ellent, mert evvel csak magához, nem hozzánk való vonzalmát igazolja. Ne ülünk fel a hízelkedésnek és ne viszonzozzuk, hanem utasítsuk vissza. Érezzük megtiszteltetésnek, ha egyesek rosszat mondanak rólunk, kivált olyanok, akik úgyis minden jót leszapulnak. Inkább azt vegyük szívünkre, ha mindenkinek tetszik, amit csinálunk, mert akkor biztosan nem jó, lévén a tökéletes csak kevesek számára hozzáférhető.

246

Ne adjunk soha elégtételt annak, aki nem kér. De ha kér is, hiba volna tovább menni a kelle-ténél. Aki szükségtelenül mentetgetőzik, magát vádolja: egészségesen eret vágatni magunkon annyi, mint a bajt és rosszakaratot odainteni magunkhoz. Az elhamarkodott bocsánatkérés felébreszti az alvó gyanút. Az okos ne mutassa, hogy tudatában van más gyanakvásának, mert evvel maga hívja ki a megbántást. Ha tud róla, igyekezzék eljárása becsületességével rácáfolni.

247

Tudjunk valamivel többet, és éljünk valamivel kevesebbet. Mások fordítva hirdetik. Pedig a jó semmittevés többet ér a nagy tevékenységnél. Igazán csak az idő a miénk: abban él még a hajléktalan is. Az értékes életet gépies robotban vagy túlságosan fennkölt munkában tölteni egyformán szerencsétlen dolog. Ne halmozzuk túl magunkat elfoglaltsággal vagy irigységgel, különben életünk rohanás lesz, és lelkünk megfullad. Némelyek a tudásra is vonatkoztatják ezt: ám aki nem tud, nem is él.

248

Ne adjunk mindig az utolsónak igazat. Vannak emberek, akiknek az utolsó értesülésben való hite az ésszerűtlenségig megy. Gondolkodásuk és érzésük olyan, mint a viasz: az utolsó benyomás minden előbbit kitöröl. Az ilyenek sohasem nyerhetők meg, mert éppoly könnyen elveszíthetők. Bárki a maga színére festheti őket. Bizalmasoknak nem valók, egész életükben gyermekek, s a vélemények és érzelmek között imbolyognak, mindig sántikáló akarattal és ésszel, hol egyik, hol másik oldalra hajolva.

249

Ne kezdjük az életet avval, amivel be kell fejeznünk. Némelyek a pihenést veszik elsőnek, és a fáradságukat hagyják utoljára. Jöjjön előbb a fő dolog, csak aztán, ha marad hely, a mellékes. Mások el sem kezdték a harcot, máris győzni szeretnének. Némely ember a legkevésbé fontos dolgokon kezdi a tanulást, a becsülést és hasznot szerző tanulmányokat pedig élete végére halasztja. Ismét mások még el sem kezdtek boldogulni, máris fenn hordják az orrukat. Az élni tudáshoz mindenképpen módszer kell.

250

Mikor okoskodjunk fordítva? Mikor a rosszakarat szól hozzánk. Némelyek szájából minden szó megfordítva értendő: a nem igennek, az igen nemnek. Ha leszólnak valamit, nyilván nagyra becsülik, mert aki a magáénak akar valamit, rossz hírbe hozza mások előtt. Nem mindig mond jót, aki dicsér, mert egyesek, hogy a jókat ne kelljen dicsérniük, a rosszakat is dicsérik, márpedig akinek semmi sem rossz, annak semmi sem lehet jó.

Használjuk az emberi eszközöket, mintha isteniek nem volnának és az istenieket, mintha emberek nem volnának. Ez a nagy mesterszabály; magyarázatot hozzáfűzni fölösleges.

Ne legyünk sem magunké, sem másoké egészen. Mind a kettő csúnya zsarnokság. Aki egészen magáé akar lenni, következésképpen mindent magának akar. Az ilyenek a legcsekélyebb dolgokban sem képesek engedni, vagy kényelmükből bármit áldozni. Nem tesznek szívességet, szerencsájukban bizakodnak, pedig ez csalóka támasz. Helyénvaló néha, ha másoké vagyunk, hogy mások a mieink legyenek. Akinek közhivatala van, a köz rabszolgája kénytelen lenni, vagy hagyjon ott állást és szállást, mint az öregasszony mondta Hadriánnak. Mások ellenben egészen a többiekéi, mert a balgaság mindig szélsőségeket szeret, ez esetben kárára. Nincs egyetlen napjuk vagy órájuk a maguk számára, mind annyira a másé, hogy joggal nevezték az egyikilyent mindenki mindenésének. Még szellemük is az, mert mindenkinek tudósok és csak maguknak tudatlanok. A szemes lássa be, hogy senki sem őt keresi, csak a saját érdekét benne és általa.

Ne legyünk túlságosan közérthetőek. Legtöbben nem becsülik azt, amit megértene, és azt tisztelik, amit nem fognak fel. A dolgoknak sokba kell kerülniük, hogy becsben álljanak. Akkor fognak ünnepelni, ha nem értenek. Mutatkozzunk mindig bölcsőbbnek és okosabbnak, mint a tárgyaló félhez szükséges, de csak hozzá mérten, nem túlzottan. És noha értelmesekek szemében a szellemnek mindenütt nagy becsé van, a többségnek csak a feltűnés kell. Nem szabad, hogy ráérjenek a bírálatra, foglalja el őket egészen a megértés feladata. Sokan dicsérnek olyasmit, amiről, ha megkérdezik őket, nem tudnának számot adni, mert minden rejtelmest misztériumként tisztelnek és magasztalnak, hallván, hogy mások is magasztalják.

Ne becsüld le a bajt, mert kicsi. Sohasem jön magában: egyik éppúgy a másikhoz van láncolva, mint a szerencsés esetek. Jó és rossz rendszeren oda megy, ahol már van belőle, amint hogy az emberek is mind futnak a boldogtalanságtól, és mind csatlakoznak a szerencséshez. Még a galambok is, hiába ártatlanok, a legfehérebb toronyra szállnak. A szerencsétlent minden elhagyja: önmaga, esze és irányítója. Ne ébresszük fel az alvó balszerencsét. Egy botlás nem sok, de végzetes zuhanás lehet belőle, s nem tudni, mi lesz a vége. Mert ahogyan nincs tökéletes jó, nincs fenéig rossz sem. Amit az Ég küld ránk, türelemmel orvosolható, amit a föld, okossággal.

Jót tenni apránként és okosan kell. A kötelezettség ne menjen túl a leróhatóság határán. Aki sokat ad, nem ad, hanem elad. Ne merítsük ki a hála lehetőségét, mert ha látják, hogy lehetetlenné vált, meg fog szünni a kapcsolat. Ahhoz, hogy elveszítsünk valakit, elég, ha túlságosan lekötelezzük: hogy megfizetni ne kelljen, visszahúzódik és ellenségünké válik. A bálvány nem szereti látni a szobrászt, aki faragta; a lekötelezett szeme nem kívánja jötevőjét. Az adásban az a nagy fortély, hogy kevésbe kerüljön és nagyon áhítsák, akkor kellőképpen meg is becsülik.

Órizkedjünk mindig az udvariatlan, makacs, öntelt és mindenfajtajú ostoba embertől. Sokan vannak ilyenek, s az okosság abban áll, hogy ne akadjunk össze velük. Vétezzük fel magunkat naponként evvel az elhatározással az óvatosság tükre előtt, akkor le fogjuk győzni az ostobaság szeszélyeit. Gondoljuk végig a dolgot, és ne tegyük ki jó hírünket közönséges esélyeknek. Az okosságból óvatos emberre nem fog rátámadni a méltatlanság. Az emberekkel való érintkezés útja nehéz, mert tele van a tekintélyt fenyegető szirtekkel. Legbiztosabb Odüsszeusz okosságáról venni példát, és távol maradni. Sokat ér ilyen esetekben a színlelt meg nem értés, de mindenekelőtt folyamodjunk az udvariassághoz, mert evvel rövidítjük meg legjobban a bonyodalmakból kivezető utat.

Sohase vigyük kenyértörésre, mert tekintélyünk megtépázva fog kikerülni belőle. Ellenségnek mindenki számottevő, ha barátnak nem is. Használni kevesen tudnak, ártani úgyszólván mindenki. Jupiter ölében sincs biztos fészke a sasnak attól a naptól fogva, hogy egy bogárral meghasonlott. A nyílt haragos karmaival szítják a tüzet a titkosak, akik csak alkalomra lestek. Elvadított barátokból lesznek a legádázabb ellenségek. Más hibájával leplezik a magukét a nézők szemében. Mindenki úgy beszél, ahogy vélekedik, és úgy vélekedik, ahogy akar. Valamennyien minket fognak elítélni, vagy mert kezdetben hiányzott belőlünk az előrelátás, vagy végül a türelem, és mindvégig az okosság. Ha az elhidegülés elkerülhetetlen, megbocsátható, de inkább a barátság kihülése legyen, mint a harag felfortyanása, és itt alkalmazandó a szép visszavonulásról szóló szabály.

Keressünk segítőtársat a balsors elviseléséhez. Akkor sohasem leszünk egyedül, főként veszélyben nem, és nem zúdul egyedül ránk minden felelősség. Némelyek minden irányítást magukhoz akarnak ragadni, s ahelyett minden gáncs ragad rajtuk. Igyekezzünk hát, hogy legyen valaki, aki kiment és segít nekünk a bajok elviselésében. Kettőre nem ront rá olyan bátran sem a balsors, sem a tömeg. Ezért az éles elméjű orvos is, ha már tévedett a gyógyításban, nem fog tévedni annak megtalálásában, aki konzultálás címén segítségére lesz a koporsó kiszállításában. Osszuk meg a terhet és a bánatot, mert az egyedül viselt szerencsétlenség kétszeresen elviselhetetlen.

Előzzük meg a sértést, és változtassuk nyájassággá. Fortélyosabb, aki a sértést kikerüli, mint aki megbosszulja. Nagy üresség, ha bizalmasunkká tesszük leendő vetélytársunkat, és becsületünk pillérévé azt, aki ledönteni készült. Már csak azért is jó, ha lekötelezzük, mert legalább a hálálkodásra fordított időt nem használhatja megbántásunkra. Intézzük úgy, hogy a rossz-akaratból is barátkozás legyen.

Nem lehetünk senkié, és senki sem lehet a miénk egészen. Ehhez sem baráti, sem vérségi kapcsolat, sem a legszorosabb lekötelezettség nem elegendő. Mert a bizalom és az akarat odaajándékozása két fölöttébb különböző dolog. A legbensőségesebb kapcsolat is ismer kivételt, az illendőség törvényeinek áthágása nélkül. A barát mindig megtart magának valamilyen titkot, s még apja előtt is elhallgat egyet-mást a fiú. Bizonyos dolgokat némelyek előtt elrejtünk, másokkal közlünk, és megfordítva: úgyhogy végeredményben mindent odaadunk és mindent visszatartunk, csak embere válogatja, hol.

Ne tetézzük meg az ostobaságot. Némelyek kötelezettséget csinálnak egy ballépésből, és állhatatosságnak érzik annak folytatását. Belül vádolják tévedésüket, kívül pedig felmentik. Így történik aztán, hogy ha az ostobaság elkezdésekor vigyázatlanoknak mondták őket, folytatásával már ostobák hírébe keverednek. Sem a meggondolatlan ígélet, sem az elhibázott elhatározás nem von maga után kötelezettséget. Némelyek mégis ilyen módon folytatják első otrombaságukat, és megmakacsolják magukat a bárgyúságban.

A felejtés tudománya. Inkább szerencse, mint művészet. A leginkább elfelejteni való dolgokra szoktunk legjobban emlékezni. Az emlékezet nemcsak kaján, mert akkor hagy cserben, mikor legnagyobb szükségünk van rá, hanem dőre is, mert akkor jön, mikor senki sem óhajtja. Ahol fájdalmat okozhat, figyelmes, ahol örömet szerezhetne, gondatlan. Némelykor a baj gyógyszer az elfelejtés, s mi ehelyett a gyógyszerrel feledkezünk meg. Helyénvaló, ha az emlékezetet kényelmes szokássá tesszük, mert egyként megismertetheti velünk az üdvösséget és kárhozatot. Kivételek a megelégedettek; ezek az ártatlanság állapotában élvezik együgyű boldogságukat.

Sok kellemes dolog nem kell, hogy sajátunk legyen. Másnál jobban élvezzük, mint magunknál. A jó csak az első napon birtoklóié, később már idegeneké. Mások dolgaiban kétszeres gyönyörűségünk telik, mert a károsodás kockázata nélkül és az újdonság örömeivel élvezzük. A dolgok bírása, amellet, hogy csökkenő az élvezetet, növeli a bosszúságot, akár kölcsönadjuk, akár nem adjuk kölcsön. Csak azt érzük el vele, hogy mások számára tartjuk, és több ellenséget, mint hívet szerzünk magunknak.

Ne legyenek gondatlan napjaink. A sorsnak kedve telik a tréfálkozásban, és minden véletlent hajlandó összeszedni, hogy orozva ránk törjön. Legyen a tehetség, az okosság és a bátorság, sőt a szépség is mindig résen, mert az első vigyázatlan nap kudarcuk napja lesz. A figyelem mindig akkor mond csődöt, mikor legszükségesebb, mert a gondatlanság a romlás gáncsvetője. Amellett, akik résen vannak, avval a hadicsellel szoktak élni, hogy kikémelelik a kiválóságok egy óvatlan pillanatát, s akkor teszik szigorú értékpróbára. A parádés napokat ismeri a furfang, és hagyja elmúlni őket, de mikor legkevésbé várjuk, akkor áll elő, hogy megpróbálja, mit érünk.

Tudjuk alárendeltjeinket cselekvésre szorítani. Az alkalmoszerű cselekvési kényszer már sokakból csinált valakit, ahogy a megfúlás veszélye sok embert úszóvá tesz. Így fedezik fel sokan bátorságukat, sőt képességeiket is, melyek örökké rejtve maradtak volna, ha az alkalom elő nem hívja őket. A szükség a tekintély megalapozója, és ha becsületét látja kockán forogni, a nemes férfi ezer helyett cselekszik. Katolikus Izabella királynő minden egyéb mellett ahhoz is pompásan értett, hogy az embereket így cselekvésre bírja: a Nagy Kapitány éppúgy ennek az okos kegynek köszönhetette hírnevét, mint több más férfi örök dicsőségét. Így tett sokakat nagygyá ügyessége.

Ne legyünk csupa jóságból rosszak. Ilyen az, aki sohasem gerjed haragra. Az érzéketlen ember nem ér sokat, mert az érzéketlenség oka nem mindig közömbösség, lehet a képesség hiánya is. Az alkalmi felfortyanás egyéniség jele: a madárijesztőből csakhamar a madarak maguk is csúfot üznek. A keserűt édessel vegyíteni jó ízlésre vall. A csupa édes gyerekeknek és bolondoknak való. Nagy baj, ha az ember pusztá jóságból belesüpped az érzéketlenségnek ebbe a fajtájába.

Selyem szavak és sima modor. A lándzsa a testet szúrja át, a rossz szavak a lelket. Jó péptől jó szagú lesz a száj. Az életművészet nagy fortélyá drágán adni a levegőt; a legtöbb dolog szavakkal vásárolható meg: a szó elég ahhoz, hogy a lehetetlen valóra váljék. Tudjuk, mit ér a levegő, amit beszívunk: a fejedelmi lélegzet sok lélek tápláléka. Legyen szánk mindig tele cukorral, hogy megédesítsük szavainkat: a békeszeretet egyetlen módja annak, hogy szeretetreméltóak legyünk.

Az okos tegye elsőnek azt, amit az ostoba utolsónak tesz. Egyik azt csinálja, amit a másik, csak a sorrendben van különbség: amit amaz idejében tesz, emez rossz időben teszi. Aki kezdetben fordítva vette fel az eszét, mindvégig úgy is marad: lábán hordja a fejére valót, balján a jobbot, és egész magatartása ennek megfelelően suta lesz. Szépszerével csak egy módon igazítható helyre: ha kényszerből teszi azt, amit jószántából kellett volna. Az okos azonban rögtön látja, mit kell előbb tenni, mit később, és készséggel, becsülettel végre is hajtja.

Használjuk ki, hogy újak vagyunk. Mert az újat mindig megbecsülik. Az új szokatlanságával általános tetszést kelt, és felüdíti az ízlést. A vadonatúj közepszerűséget többre tartják a megszokott nagyszerűségénél. A kiválóság elkopik és megöregszik idővel. Tudnunk kell, hogy az újdonságnak ez a nimbusza rövid életű, a negyedik napon már senki sem tiszteli. Tanuljunk meg tehát kihasználni a becsülés első zsengeit, és a siker iramában kapjuk el mindazt, amire számot tarthatunk, mert ha az újság láza elmúlt, kihűl a lelkesedés, és az újság öröme átadja helyét a megszokott csömörének. Valóban mindennek megvult a maga ideje, ha azóta elmúlt is.

Ne ítéljük el egymagunk azt, ami sokaknak tetszik. Valami jó mégiscsak lesz benne, ha annyira tetszik, és ha nem magyarázható is, élvezik. Az elkülönülés mindig gyűlöletes, de ha téves, nevetséges is. Előbb tesszük vele gyanússá a magunk szellemi képességét, mint a tárgyat, és végül egyedül maradunk rossz ízlésünkkel. Ha nem tudjuk észrevenni a jót, titkoljuk el fogymagunkat, és ne mondjunk sommás ítéletet, mert a rossz ízlés rendszeren a tudatlanságból ered: amit mindenki állít, vagy igaz, vagy az akar lenni.

Aki keveset tud, szorítkozzék minden szakmában a legbiztosabbra. Lángésznek ugyan nem fogják tartani, de alaposnak igen. Aki tanult, bátran belevághat, és rábízhatja magát fantáziájára; de kevés tudással kockázatot vállalni annyi, mint önként a szakadékba ugrani. Menjünk inkább jobb felé, mert az elfogadott igazság nem inog meg. Kevés tudóshoz az országút való, s a tudás és a tudatlanság esetében egyaránt okosabb a bizonyosság, mint a különködés.

Adjuk el a dolgokat udvariassági áron. Ez jobban lekötelez, s az érdekelt sohasem kívánhat annyit, amennyit a nemes lelkű lekötelezett adni fog. Az udvariasság nem ajándékoz, hanem zálogot vesz, és az úri modor a legnagyobb tartozás. Nincs drágább dolog a jóra való ember számára, mint amit ajándékba adnak neki, mert ez annyi, mint kétszer eladni valamit: az érték és az udvariasság kettős árán. Igaz, hogy alantas lelkeknek ismeretlen nyelv az úri modor, mert nem értik a jóhiszeműség szavait.

Ismerjük meg azok lelkületét, akikkel dolgunk van. Ily módon tisztában leszünk szándékaikkal. Ha ismerjük az okot, megértjük a hatást részint abból, részint a lelki rugóból. A nyomott kedélyű mindenből szerencsétlenséget olvas ki, a rossznyelvű bűnt; mindig a legrosszabb tűnik szemükbe, és mivel a mostani jót nem látják, megjövendölik a lehetséges rosszat. A szenvedélyes mindig más nyelvet beszél, nem a dolgokét, mert a szenvedély, nem az ész beszél belőle. Mindenki indulatai vagy hangulata szerint beszél, és mind egyformán távol vannak az igazságtól. Tanuljunk meg mások arcán olvasni, és vonásaikból kibetűzni a lelket. Lássuk meg abban, aki nevet, az ügyefogyottat, abban, aki sohasem nevet, a kétszínűt. Órizkedjünk a kérdezősködőtől, mert vagy léha, vagy kém. Ne várjunk sok jót a hibás testűektől, mert az ilyenek a természetten szoktak bosszút állni, s ahogyan az kevésbé tisztelte őket, ők is kevésbé tisztelik. A butaság rendszeren ugyanakkora, mint a szépség.

Vonzó hatás. A diplomatikus udvariasság varázsereje. Használjuk ezt a finom mágneset inkább a szívek, mint kézzelfogható előnyök megszerzésére, vagy erre is, arra is. Az érdem magában nem elég, ha nem tetszetős, mert csak ez ér el sikert. A másokon való uralkodás, a népszerűség szerencse dolga, de ügyesség is járuljon hozzá, mert ahol a természet kedves, a művész jobb talajra talál. Ez szerzi meg a jóindulatú rokonszenvet, s ha ez megvan, hamarosan közkedveltek lehetünk.

Legyünk könnyedek, de ne illetlenek. Az előzékenység egyik szabálya, hogy ne legyünk mindig feszesek és mogorvák. Valamit engedhetünk méltóságunkból, hogy elnyerjük mindenki vonzalmát. Egyszer-máskor nyugodtan tehetjük, amit majdnem mindenki tesz. De az illemre vigyázzunk, mert akit nyilvánosan bolondnak tartanak, titokban nem fogják okosnak tartani. Egy pajkos napon többet elveszíthetünk, mint amennyit egész életünk komolyságával nyertünk. De félrehúzódnunk sem szabad mindig, mert az elzárkózás elítélő vélemény a többiekről. Még kevésbé szabad kényeskednünk, bízzuk azt a másik nemre, melynek természete. A vallásos szenvedés is nevetséges. A férfi nem tehet jobbat, mint hogy igyekszik férfi lenni; a nő tökéletesen mímelheti a férfiasságot, de férfi nem lehet egészen nőies.

Tudj szellemileg megújulni a természet és művészet segítségével. A lelki alkat, mint mondják, hétévenként alakul át. Szolgáljon ez a változás az ízlés javítására és emelésére. Az első hét év után fejlődik ki az értelem; járuljon hozzá minden időszakkal újabb tökéletesség. Figyeljük meg ezt az időszakai változást, hogy segítségére legyünk, és mások előhaladására is számíthassunk. Ez az oka, hogy sokan hivatalukkal együtt viselkedésüket is megváltoztatják, sokszor úgy, hogy észre sem vesszük, míg az átalakulás nagyon szembe nem ötlük. A húszéves ember páva, a harmincéves oroszlán, a negyvenéves teve, az ötvenéves kígyó, a hatvanéves kutya, a hetvenéves majom, és a nyolcvanéves-semmi.

A magamutogatás tudománya. A tehetségeinkkel való kápráztatás. Minden tehetségnek eljön a maga ideje; éljünk vele, mert nem minden nap a diadalé. Vannak pompás egyéniségek, akikben már a kevés is ragyog, a sok pedig bámulatba ejt. Ha a magamutogatás valódi kiválósággal párosul, csodának számít. A magamutogatás lehet nemzeti tulajdonság is, mint jelesen a spanyoloknál. A világ szépségét a világosság tárta fel. A magamutogatás sok úrt kitölt, sokat pótol, és mindennek második létet kölcsönöz, kivált ahol tények támogatják. Az Ég, amely a kiválóságot adja, a magamutogatás hajlamát is hozzáadja, mert magában mind a kettő képtelenség. A magamutogatáshoz is művészet kell. A legkitűnőbb is függ a körülményektől, és nincs mindig a maga helyén. A magamutogatás nem kellő időben balul üt ki; egyetlen képességnek sem kell ennyire mentesnek lenni a tetszelgéstől, s kudarcát mindig az okozza, hogy csak hajszal választja el a hivalkodástól, azt pedig a közmegvetéstől. Nagyon mérsékelnünk kell, ha nem akarjuk, hogy közönségessé fajuljon, s túlzásait az okosok rossz szemmel nézzék. Néha csak néma ékesszólás a kiválóságok könnyed feltárása, lévén azok bölcs eltitkolása a legtetszetősebb mód fitogtatásukra, mert éppen az elvonás ingerli legjobban a kíváncsiságot. Pompás fortély nem fedni fel egyszerre az egész kiválóságot, hanem csak kóstolót adni belőle, előbb keveset, majd többet. Minden nagy teljesítmény még nagyobbat ígérjen, s az elsőnek kijutó tapsban legyen benne a többinek szóló várakozás.

Óvakodjunk mindenfajta hírhedtségtől. A hírhedség még a kiválóságokat is fogyatkozásokká teszi. Oka az elkülönülés vágya, amelyet mindenki rosszall. A külön magára marad. Még a szép is hitelrontó, ha kiötlük: feltűnő volta bántó; még inkább az a rossz hírű különtség. Mégis sokan éppen bűneikkel szeretnének ismertekké válni, az elvetemültségben keresve az újat, hogy galád hírnévre tegyenek szert. Mértéktelenségében még az okosság is fecsegéssé fajul.

Az ellentmondásra ne mondjunk semmit. Különbséget kell tennünk, mikor ered ravaszágból, mikor közönségességéből. Nem mindig nyakasság, néha csapda.¹⁵ Vigyázzunk hát, hogy az első ne rántson bonyodalmakba, a második veszélybe. Nincs helyénvalóbb óvatosság, mint a kémektől való tartózkodás, és a lélek betörői ellen nincs jobb védekezés, mint benn hagyni a zárban az elővigyázat kulcsát.

Járjunk egyenes úton. A tisztességes eljárás a múlté; a kötelezettségekről megfelelnek; a kölcsönös segítség vajmi ritka; a legjobb szolgálatnak legrosszabb a bére, s mindez manapság közkeletű a világon. Egész nemzetek hajlanak tisztességtelenségre, egy részüknél mindig hitszegéstől kell tartani, más részüknél állhatatlanságtól, a harmadiknál csalástól. Szolgáljon mások megbízhatatlansága nekünk ne követendő, hanem óvatosságra intő például. A veszély abban rejlik, hogy az alantas eljárás láttán a magunk tisztessége is meginoghat. De az egyenes jellemű férfi azért, mert mások másfélék, sohasem felejt el, ki ő.

¹⁵ Schopenhauer jegyzete: vö. 213. életszabály.

Az értelmesekek rokonszenve. Egyetlen kiváló ember szájából a langyos igen többre becsülendő, mint a tömeg helyeslése. Ocsúval nem lehet táplálkozni. A bölcsek értelmesen beszélnek, s ezért dicséretük el nem múló elégtételül szolgál. Antigonusz Zénont kívánta hírneve egyetlen színpadának, Platón pedig beérte avval, hogy egész iskolája Arisztotelész. Némelyeknek csak az a fontos, hogy gyomrukat megtömjék, akár közönséges hulladékkal is. Az írástudókra a fejedelmeknek is szükségük van, és tolluktól jobban félnek, mint csúnya nők a festő ecsetjétől.

Keltsünk távollétünkkel is tiszteletet vagy megbecsülést. Ha a jelenlét csorbítja a hírt, a távollét gyarapítja. Akit távollétében orozláznak tartottak, jelenlétében nevetséges egérkének számít. A jó tulajdonságok közelről nézve elvesztik fényüket, mert jobban látható a külső kéreg, mint a nagy lelki tartalom. A képzelet előtte jár a látásnak, és a csalódás, mely rendesen a fülön át jut az agyba, utóbb a szemem keresztül hagyja el. Aki megmarad dicsősége körének közép-pontjában, megtartja hírét, aminthogy a fönix is felhasználja magányát, hogy tiszteljék, és az így felkeltett kíváncsiságot, hogy jobban megbecsüljék.

A bölcs leleményesség. A legnagyobb fokú lángelme jele, ez azonban nincs egy szemernyi téboly nélkül. A leleményesség a lángelmék tulajdonsága, míg a helyes választás az okosaké. Amaz égi malaszt és fölöttébb ritka, míg a helyes választás sokaknak sikerül, újat kitalálni viszont csak keveseknek, a kiválóságban és időben elsőeknek. Az újdonság megnyerő, és ha szerencsés, kettős fényt kölcsönöz a jónak. Ítéloképességet kívánó dolgokban paradoxonszerűsége miatt veszélyes, de a lángész dolgaiban dicséretes, és ha sikerülnek, ez is, az is tapsot érdemel.

Ne légy tolakodó. Akkor nem fogsz póru járni. Becsüld meg magadat, ha azt akarod, hogy más is megbecsüljön. Jobb fukarkodnod, mint pazarul bánnod magaddal. Érkezz várt vendégként, és szívesen fognak látni. Sohase jöjj, ha nem hívnak, és ne menj el, míg nem küldenek. Aki önként vállalkozik valamire, az esetleges balsiker minden ódiúját magára veszi; siker esetén pedig nem sok hálát kap. A tolakodó a megvetés lerakodóhelye, ezért aki szemtelenül jön, megszegyenülten vonul el.

Ne haljunk bele mások bajába. Vegyük észre, ha valaki nyakig áll a sárban, és jegyezzük meg, hogy csak azért hív bennünket, mert a közös bajjal akar vigasztalódní. Keres valakit, aki segítsen neki a balszerencse elviselésében, s ha jó napjaiban hátát mutatta, most kezét nyújtja. Nagy ügyességre van szükség, hogy a fuldokló segítségére legyünk, de magunk ne kerüljünk veszélybe.

Ne légy sem egészen, sem mindenkinek lekötelve. Mert ez azt jelentené, hogy rabszolga vagy, méghozzá mindenkié. Némelyek szerencsésebb csillagzat alatt születtek, mint mások: azok, hogy jót tegyenek, ezek, hogy kapják. A szabadság becsesebb az ajándéknál, melyért odaadjuk. Jobb, ha sokan függenek tőled, mint ha te függesz akár csak egy embertől is. Az uralkodás egyetlen előnye, hogy jót tehetünk. Főképp azonban ne tartsd kegynek a kötelezettséget, amelybe beleesel, mert többnyire az illető intézte ravaszul úgy, hogy rászorulj.

Ne tégy semmit felindulásban. Csak rosszul járhatsz vele. Nem cselekedhetik magáért, aki magán kívül van, s a szenvedély mindig kilakoltatja az észet. Helyettesítsük magunkat ilyenkor okos közbenjáróval; akárki ez lehet, ha mentes a felindulástól. A néző mindig többet lát a játékosnál, mert nem izgatott. Ha észreveszed, hogy kijössz a sodrodból, fűjjon takarodót az okosság, hogy a vér ne forrjon fel egészen, mert akkor mindent véresen fogsz csinálni, és néhány perc alatt hosszú időre okot adsz magadnak a szégyenkezésre, másoknak meg, hogy megszóljanak.

Éljünk az alkalom szerint. Cselekvés és gondolkodás egyformán a körülményekhez igazodjék. Akarjunk, mikor tudunk, mert az alkalom és az idő senkire sem vár. Ne induljunk el az életben általánosságok után, legfeljebb ahol az erényről van szó. Épp így ne szabjunk az akaratnak pontos törvényeket, mert holnap kénytelenek leszünk abból a vízből inni, amelyet ma utálunk.¹⁶ Vannak fonák emberek, akik azt szeretnék, ha a siker minden esélye az ő rögeszméikhez igazodnék, és nem megfordítva. De a bölcs tudja, hogy az okosság vezércsillaga ez: viselkedjünk az alkalomhoz illően.

Leginkább árnyékot vet az emberre, ha nagyon emberinek mutatkozik. Aznap szűnnek meg isteninek tartani, mikor nagyon emberinek látnak. A léhaság ejti a tekintélyen a legnagyobb csorbát. Ahogyan a tartózkodót többre, a léhát kevesebbre becsülik az embernél. Nincs bűn, amely ennél jobban lealacsonyítana, mert a léhaság homlokegyenest ellenkezik a méltósággal. A léha ember nem lehet tartalmas, főként ha éltesebb személyről van szó, akit kora okosságra kötelez. És jóllehet ebben a fogyatkozásban igen sokan osztoznak, mindazonáltal különösen lenézett.

¹⁶ Nadie diga, de esta agua no bebere - senki se mondja, hogy ebből a vízből nem iszom - spanyol közmondás és Lope de Vega egyik híres vígjátékának címe.

Nagy szerencse, ha a becsüléshez szeretet járul. Ha meg akarjuk őrizni mások tiszteletét, ne akarjuk, hogy nagyon szeressenek. A szeretet merészebb a gyűlöletnél. Vonzódás és nagyra-becsülés ritkán fér össze. Nem kell, hogy nagyon féljenek, de ne is szeressenek túlságosan. A szeretet bizalmassághoz vezet, és minden lépéssel, amit előre tesz, távolítja a megbecsülést. A szeretet inkább a hódolat, mint a vonzalom egy fajtája legyen, mert a jelentős embert ez illeti meg.

A kipróbálás tudománya. Az okos figyelme vetélkedjék az óvatos tartózkodásával. Mások elméleti tehetségét csak az mérheti meg, akinek magának jócskán van. Az emberek jellemének és tulajdonságainak ismerete fontosabb a növényekénél és ásványokénál. Az élet egyik legfogasabb tevékenysége ez; a fémek csengésükről ismerhetők fel, az emberek beszédükről. A becsületesség fokát a szavak mutatják, de még inkább a tettek. Ezen a ponton szerfölött nagy figyelemre van szükség, mély megfigyelőképességre, finom felfogásra és helyes ítéletre.

Az egyéniség álljon a hivatal fölött, és ne megfordítva. Akármilyen nagy az állás, betöltője bizonyuljon még nagyobbnak. A jeles szellem tisztjével nő és mutatkozik egyre dicsőbbnek. A szívűt könnyen baklövésen érik, s végül méltósága és tekintélye egyformán csődbe jut. Augustus arra volt büszke, hogy embernek nagyobb, mint császárnak. Itt mutatkozik meg a lelki emelkedettség értéke és az okos önbizalom előnye.

Az érettségről. A lélek mélyén ragyog, de még inkább az erkölcsökben. Az anyagi súly teszi becsessé az aranyat, az erkölcsi az embert. A képességeknek dísz kölcsönöz, és tiszteletet ébreszt. A higgadt józanság a lélek homlokzata: nem az ostobák mozdulatlansága, mint a könnyelműség szeretné, hanem nyugodt méltóság. Szavai példabeszédek, tettei teljesítmények. Csak a nagyon kész embernél található fel, mert minden annyira ember, amennyire érett. Az ilyen, alighogy megszűnik gyermek lenni, folyton gyarapszik komolyságban és méltóságban.

Mérséklet a véleményalkotásban. Mindenki saját kénye-kedve szerint alkotja meg véleményét, és ezer okot tud felhozni mellette. A legtöbb ember ítélete hajlamainak engedelmeskedik. Előfordul, hogy két ellentmondó ítélet találkozik, s mindkettő magáénak érzi az igazságot, pedig az, önmagához híven, sohasem volt még kétarcú. Haladjon a bölcs ezen a kényes területen megfontoltan, akkor az önmaga iránti bizalmatlanság helyesbíteni fogja az ellenfél magatartásáról alkotott ítéletét. Helyezkedjék olykor a másik álláspontra, és vizsgálja meg az ellenfél érveit. Ha így jár el, nem fog mást elvakultan elítélni, sem magának igazat adni.

A nagy tetteket nem tettetni, hanem megtenni kell. Sokan nagy tevékenységet mímelnék, holott éppen semmi okuk rá. Mindenből ostoba módon nagy titkot csinálnak. Ezek a tetszeni vágyó kaméleonok határtalanul neveltségesek. A hiúság mindig bosszantó; ez esetben neveltető. A becsület hangyái hőstetteket koldulnak össze. Az ember legnagyobb kiválóságaival hivalkodják a legkevésbé. Érje be avval, hogy cselekszik, és bízva másokra, mit mondanak. A hőstetteket adni, nem eladni kell; arany tollakat se vásároljon senki, ha sárba mártja, utálatául az okosoknak. Törekedjünk inkább arra, hogy hősök legyünk, mint hogy annak tartsanak.

A felséges tulajdonságokkal bíró ember. Az elsőrendű tulajdonságok elsőrendű embert adnak; egy közülük felér egész halom középszerűvel. Volt, akinek abban telt kedve, hogy mindene, még legközönségesebb használati tárgyai is nagyok legyenek; mennyivel inkább kell a nagy embernek azon lennie, hogy lelki sajátságai nagyok legyenek. Istenben minden végtelen, minden mérhetetlen: a hősből is mindennek nagynak és felségesnek kell lennie, hogy minden cselekedete, sőt szava is a magasabb rendű nagyság és felség palástját viselje.

Cselekedjünk mindig úgy, mintha látnának. A belátó ember tudja, hogy látják, vagy látni fogják. Tudja, hogy a falnak füle van, és a rossz, amit teszünk, kikerül a szabadba. Ha egyedül van is, úgy cselekszik, mintha az egész világ szeme előtt állna, mert tudja, hogy minden ki fog tudódni. Ezért már most tanúknak érzi azokat, akiket értesülésük később úgyis azokká fog tenni. Aki azt óhajtja, hogy mindenki lássa, nem fél attól, hogy a többi ház lakói megfigyelhetik házában.

A csodaemberhez három dolog kell. A legfőbb Adakozó három legnagyobb ajándéka: termékeny szellem, mély ítélőképesség és emelkedetten vidám ízlés. Nagy előny a jó felfogás, de még nagyobb a jó gondolkodás, a jónak belátása. Az ész ne a hátgerincben legyen, mert akkor inkább szúrós, mint éles. Jól gondolkozni az értelmesség gyümölcse. Huszadik életévünkől fogva az akarat uralkodik bennünk, a harmincadiktól a szellem, a negyvenedikétől az ítélőképesség. Vannak elmék, melyek úgy lövellik magukból a fényt, mint a hiúz szeme, és minél nagyobb a sötétség, annál jobban látnak. Vannak alkalmi elmék, melyek mindig rábukannak a célszerűre. A jó bőségesen kínálkozik nekik: boldog termékenység! A jó ízlés azonban az egész élet sava-borsa.

Éhesen álljunk fel. Még a nektárpoharat is el kell venni ajkunkról. A vágy az igazi értékmérő. Jó ízlésre valló számítás, ha még testi szomjúságunkat sem elégítjük ki teljesen, csak enyhítjük. A jó, ha kevés, kétszeresen jó. Nagy apály az, aminek neve: másodszer. A kelle-messel jóllakni veszélyes, mert a legtartósabb kiválóságot is kiteszi a csömör megvetésének. A siker egyetlen szabálya: az étvágyat a szándékosan meghagyott éhség ingerével kell elcsípni. Ha már meg kell botránkoztatnunk, inkább a vágy türelmetlenségével tegyük, mint az élvezet szertelenségével. A nehezen elért boldogság kétszer olyan édes.

Röviden: legyünk szentek. Ez a két szó mindent megmond. Az erény minden tökély foglalata, minden boldogság középpontja. Birtokosát értelmessé teszi, figyelmessé, éles eszűvé, okossá, bölccsé, bátorrá, meggondolttá, becsületessé, szerencsésé, rokonszenvessé, igazzá és mindenki szemében nagygyá. Három kiválóság szerzi meg a boldogságot: szentség, egészség, bölcsesség. Az erény a kis világegyetem napja, hemiszférája pedig a jó lelkiismeret. Olyan szép, hogy Istennek és az embereknek kedvük telik benne. Nincs más szeretetre méltó, mint az erény, és nincs más visszataszító, mint a bűn. Az erény komoly, minden egyéb csak tréfa. A képességet és nagyságot az erénnyel kell mérni, nem a szerencséével. Az erénynek nincs szüksége másra, elég magának. Az élőt szeretetreméltóvá teszi, a holtat felejthetlenné.

.oOo.